T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HALK KİTAPLARI ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR ARAŞTIRMA

Şerife ÖZLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Abdulselam ARVAS

Çankırı - 2019

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HALK KİTAPLARI ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR ARAŞTIRMA

Şerife ÖZLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Abdulselam ARVAS

Çankırı – 2019

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Bildirimi ..... **iii**

Tez Kabul ve Onay ..... **iv**

Ön Söz ..... **v**

Özet ..... **vii**

Abstract ..... **viii**

Kısaltmalar ..... **ix**

1. GİRİŞ **1**

2. HALK KİTAPLARINA DAİR **3**

2. 1. Halk Kitapları **3**

2.1.1. Tarihî Seyir İçinde Halk Kitapları 5

2.1.2. Halk Kitaplarının Özellikleri 7

2.1.3. Halk Kitaplarının Sınıflandırılması 9

2. 2. Halk Kitaplarının Sözlü ve Yazılı Kültürdeki Yeri **10**

2. 3. Halk Kitapları Hakkında Yapılan Çalışmalar **12**

2. 3. 1. Kitaplar 12

2. 3. 2. Makaleler 15

2. 3. 3. Bildiriler 17

2. 3. 4. Tezler 17

3. İNCELENEN ESERLERİN TAVSİFİ **20**

3. 1. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası **20**

3. 2. "Mevlid-i Nebevi" Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası 40

3. 3. "Leyla ve Mecnun" Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası 50

3. 4. İncelenen Eserlerin Halk Kitapları Bağlamında Mukayesesi 56

SONUÇ 61

KAYNAKÇA 65

EKLER: 71

Ek 1: Transkripsiyonlu Metin 71

Ek 2: Orijinal Metin 71

ÖZGEÇMİŞ 72

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Halk Kitapları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Şerife ÖZLÜ

24.05.2019

Tez Kabul ve Onay

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Şerife ÖZLÜ tarafından hazırlanan "Halk Kitapları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma" başlıklı bu çalışma, 24.04.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Doç. Dr. Abdulselam ARVAS	İmza: ……..
Üye	: Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN	İmza: ……..
Üye	: Dr. Öğr. Ü. Seval KASIMOĞLU	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 201.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN
Enstitü Müdürü V.

Ön Söz

İnsanoğlunun tarih sahnesinde yerini aldığı yıllardan günümüze kadar geçen süreçte söze dayalı kültürel ürünler, insanların yaşantısında oldukça etkili olmuştur.
Bir ucu İslamiyet öncesine, diğer ucu günümüze kadar uzanan ve köklü bir geçmişe sahip olan Türk halkının inançları, beğenileri, yaratıları, teselli ve iyi dilekleri, duaları, bayram, evlenme, doğum, askere gönderme merasimleri, sözlü kültür aktarımı vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Sözlü veya yazılı olarak meydana getirilen, kendine özgü bir dile ve üslûba sahip olan halk edebiyatı ve bu disiplinin çatısı altında incelediğimiz halk kitapları, kültürümüzün devamlılığını sağlayan eserlerdir. Halk kitapları öncelikle sözlü gelenekle filizlenmiş ve yazılı gelenekle kalıcılığı yakalamıştır. Onun için halk kitapları bu kültürün bir nevi taşıyıcısıdır. Eğitici, öğretici olduğu kadar eğlendiricidir. İnsanların hoş vakit geçirmesine olanak sağlar.

Hayatımıza ışık tutan bu kitaplar vesilesiyle yaşadığımız kesimi ve çevreyi daha iyi tanır, yorumlar ve değerlendiririz. Böylece de yaşadığımız toplumun karakteristik özelliklerini daha kolay yakalar ve benimseriz. Bizler toplumun temel oluşumlarını, töre ve geleneklerini, adetlerini, ilgi ve tutumlarını, becerilerini, pratiklerinin ana çizgilerini sosyalleşirken gözlemler, algılar ve içselleştiririz.

Halk kitapları, eskiden beri araştırmacıların dikkatini çeken konulardan biri olsa da üzerinde yapılan çalışmalar oldukça azdır. Bu kitaplar uzun zamandan beri bir eğitim aracı olarak kullanılmıştır. Bilimsel açıdan değerlendirilmesi ise son dönemlere rastlamaktadır. Biz de bu vesileyle birer halk kitabı olan “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” adlı eserlerle 1970’li yıllarda ders kitabı olarak okutulan ancak son dönemlerde arşiv raflarına kaldırılan “Türk İslam Edebiyatı Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eseri mukayese ettik. Böylece bir taraftan bu eserin halk kitaplarıyla olan bağlantısını ortaya koymaya öte taraftan halk kitaplarının özelliklerini belirlemeye çalıştık. Kısaca halk kitapları üzerine mukayeseli bir araştırma yapmaya gayret ettik.

Bu bağlamda "Giriş"te çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. İlk bölümde ise "halk kitapları" açıklanmış, "halk kitapları"nın tarihi geçmişi, özellikleri ele alınmış ve "halk kitapları"yla ilgili yapılan çalışmalara değinilmiştir. İkinci bölümde ise çalışmamızda ele alınan eserler şekil ve muhteva yönünden incelenmiştir. Üçüncü bölümde de "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserin "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" adlı halk kitaplarıyla mukayesesi yapılarak eserin bir halk kitabı olup olmadığı tartışılmış ve halk kitaplarının özellikleri ortaya konulmuştur. Böylece bir taraftan halk kitapları mukayeseli olarak incelenirken öte taraftan hangi tür eserlerin halk kitabı olabileceği tespit etmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın sonucunda böylesi halk okumaları ve bu okumaların içindeki eserler bilinmeden içine doğduğumuz geleneğin ve Türk milletinin eşsiz kültür hazinesinin hakkıyla bilinemeyeceği kanısına varılmıştır.

Bu çalışmayı yapmam konusunda beni teşvik eden ve çalışmamım her aşamasında hiçbir yardımı benden esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Abdulselam Arvas'a, ortaya koyduğu yapıcı eleştiri ve fikirleriyle tezimin şekillenmesinde ve son haline kavuşmasında değerli katkılar sunan Prof. Dr. Metin Özarslan'a, çalışmamda beni hiç yalnız bırakmayan arkadaşım Gülşah Efe'ye, her daim desteğini esirgemeyen eniştem Prof. Dr. Barış Taş'a, manevi desteğiyle her zaman yanımda olan canım annem ve her an yanımda hissettiğim merhum babama, fedakâr ve sevgili eşim Serkan Özlü'ye ve sonsuz sabrından ötürü biricik kızım Zeynep'e teşekkürlerimi sunuyorum.

24.05.2019

Şerife ÖZLÜ

Özet

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Halk Kitapları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma

Tezin Yazarı: Şerife ÖZLÜ

Danışman: Doç. Dr. Abdulselam ARVAS

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bilim Dalı: Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Kabul Tarihi: 24.04.2019

Sayfa Sayısı: 153

Özet: Bu çalışma, *Halk Kitapları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma* adını taşımaktadır. Çalışmada öncelikli olarak halk kitapları üzerinde durulmuş, halk kitaplarının tarihçesi ve özellikleri verilmiştir. Devamında halk kitapları üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi sunulmuştur.

Çalışmada başta Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde seminer derslerinin kuvvetlendirilmesi için okunan ve Fevziye Abdullah Tansel tarafından hazırlanmış olan "Klasik Türkçe Dinî Metinler" ile çalışmanın diğer eserleri olan "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" adlı halk kitapları şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir.

Çalışma ile incelenen eserin "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" gibi halk kitabı olan eserlerden hareketle "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserin bir halk kitabı olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tezin amacı halk kitaplarına dair yeni bir araştırma ortaya koymak suretiyle bu alandaki bilimsel çalışmalara katkı sağlamak ve kıyıda köşede kalmış veya unutulmuş böyle eserleri gün yüzüne çıkararak Türk kültürüne ait yeni ürünleri bilimsel platformda tanıtmaktır.

Çalışmada ulaşılan bilgiler, *Halk Kitapları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma* adlı eserin gerçek anlamda bir halk kitabı özelliği taşımadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk Kitapları, Sözlü Kültür, "Klasik Türkçe Dinî Metinler", Manzum ve Mensur Eserler

Abstract

Çankırı Karatekin University Graduate School of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of theThesis: A Comparative Study on Public Books

Author: Şerife ÖZLÜ

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Abdulselam ARVAS

Department: Department of Turkish Language and Literature

Sub-field: Department of Turkish Folk Literature

Date: 24.04.2019

Summary: This study is called a Comparative Research on Public Books. The study primarily focused on the public books and the history and features of the public books. Afterwards, information about the studies on folk books was presented.

In this study, it was examined in order to strengthen the seminar courses at Marmara University Faculty of Theology, and other works of "Classical Turkish Religious Texts" which were prepared by Fevziye Abdullah Tansel, the other works of the study such as "Mevlid-i Nebevi" and "Leylâ and Mecnûn" are in the form and content of public books.

The study examined with the work, it is tried to find out whether the book as "Classical Turkish Religious Texts" is a book of the people by using the works of "Mevlid-i Nebevi" and "Leylâ and Mecnûn".

Our aim is to contribute to the scientific studies in this field by putting forth a new research on folk books and to bring out such works in the corner of the coast and to introduce new products of Turkish culture in the scientific platform.

The information obtained in this study shows that a comparative study on the Public Books does not really have a public book feature.

Keywords: Folk Books, Oral Culture, "Classical Turkish Religious Texts", Manzum and Mensur Works

Kısaltmalar

bs.	Baskı
C.	Cilt
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
S.	Sayı
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu Aleyhi Vesellem
İA.	İslam Ansiklopedisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
vs.	Vesaire
yey.	Yayın evi yok
yty.	Yayın tarihi yok
yyy.	Yayın yeri yok
yay.	Yayınları

1. GİRİŞ

Peygamber Efendimizin (sav.) başından geçen olayların anlatıldığı mevlid, birbirine âşık iki genç olan Leylâ ile Mecnûn'un aşkları için çektiği çilelerin anlatıldığı "Leylâ ile Mecnûn" hikâyesi 1ve içinde Fuzûlî, Sinan Paşa, Yunus Emre ve daha birçok ünlü şairin şiirlerine yer verilen ayrıca içinde kitâbe, vakfiye ve beratlarında bulunduğu derleme bir eser olan "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserlerin halk kitabı kavramıyla ne derece ilişkili olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. "Mevlid-i Nebevi" ile "Leylâ ile Mecnûn" adlı eserler çok eski zamanlardan bugüne kadar halka hitap eden, halk tarafından sevilen ve merakla okunup, dinlenen halk kitaplarıdır. Bu eserleri halk kitabı yapan özellikler öne çıkarılarak elimizdeki eserin halk kitaplarıyla benzer ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tezin amacı, bu eserlere şekil ve muhteva açısından oldukça yakın olan "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserin bir halk kitabı olup olmadığını tahlil etmektir.

"Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eser Osmanlı Türkçesi ile yazıldığı için, öncelikle bu eser Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Daha sonra içindeki nazım ve nesir ile yazılan kısımları şekil ve muhteva açısından analiz edilmiştir. Bu eserdeki şair ve nasirlerin, hayatı ve edebî kişiliği hakkında araştırma yapılarak elde edilen bilgiler tezde paylaşılmıştır. Yazarların kullandığı dil ve üslup, işledikleri konular, ait oldukları gelenek yönünden hepsi ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Sonuç olarak halk kitabı olduğundan emin olduğumuz "Mevlid-i Nebevi " ve "Leylâ ile Mecnûn" adlı kitaplarla "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eser, halk kitapları kapsamında mukayese edilmiştir.

Çalışmamızın konusu "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" adlı halk kitaplarıyla, İlahiyat Fakültesinde ders kitabı olarak okutulan "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı derleme bir eserin halk kitapları bakımından benzer ve farklı yönlerinin mukayeseli olarak incelenmesidir. Kütüphanenin tozlu rafında uzun süredir gün yüzüne çıkmayı bekleyen ve halk kitabına çok benzeyen eserimiz Arap harflerinden Latin alfabesine aktarıldıktan sonra yazılış amacı, halk kitaplarıyla olan ortak özellikleri ve farklılıkları gibi yönleriyle elimizdeki diğer iki halk kitabıyla karşılaştırılacaktır.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız halk kitaplarının birçok özelliğini gösteren "Mevlid-i Nebevi" ile "Leylâ ile Mecnûn" niçin halk kitabı olarak kabul edilip, halk kitabı formatında hazırlanan "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserin hangi özellikleri dolayısıyla halk kitabı kategorisine alınmadığını belirlemektir. Asıl amacımız halk kitaplarının ne tür kitaplardan oluştuğuna az da olsa ışık tutabilmektir.

Çalışmanın kapsamını, malzeme olarak Fevziye Abdullah Tansel'in "Klasik Türkçe Dinî Metinler/Birinci Fasikül" kitabı ile "Mevlid-i Nebevî" adlı mevlid kitabı ve "Leylâ ile Mecnûn" adlı halk hikâyesi oluşturmaktadır.

Çalışmada öncellikle Arap harfleriyle yazılmış olan "Klasik Türkçe Dinî Metinler/Birinci Fasikül" adlı kitap günümüz Türkçesi'ne aktarılmıştır. Ardından halk kitapları ile ilgili yapılmış kitap, tez, makale, bildiri gibi kaynaklar taranmış, ulaşılabilen kaynaklar okunarak fişlenmiştir. Daha sonra "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" halk hikâyeleri okunmuş özellikleri ortaya konulmuştur. Son olarak da "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı kitapla "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" halk hikâyeleri karşılaştırmalı metot kullanılarak kitabın bir halk kitabı olup olmadığı tartışılmıştır.

2. HALK KİTAPLARINA DAİR

2. 1. Halk Kitapları

İnsanların duygularını, düşüncelerini, kendinden uzaktaki insanlara ulaştırmak yoluyla, kâğıtlara yazmak suretiyle oluşturduğu eserlere *kitap* adı verilir. Dolayısıyla kitapların eğitici, öğretici, bilgi taşıyıcı gibi özellikleri vardır. Kitaplar toplumu yönlendiren ve bireyin fikir yapısını, hayal dünyasını geliştirip zenginleştiren, kelime dağarcığını arttıran, ona bilgi ve deneyim kazandıran bir araçtır.

Zehra Öztürk halk kitaplarıyla ilgili önemli çalışmalar yapan isimlerin başında gelir. Öztürk'e göre halk için yazılan ilk kitaplar imana, ibadete, ahlâka ve tarihe dair bilgiler veren kitaplardır. Bir de askeri coşturucu, düşmana karşı vatanını savunmaya teşvik edici kahramanlık kitapları, bunların yanında tabii ki halkı eğlendirici aşk ve macera kitapları vardır. *Bu şekilde bir dinleyici topluluğuna yüksek sesle okunacak şekilde düzenlenmiş olan kitaplara, halk kitapları denmektedir* (Öztürk, 2007: 402).

Abdulselam Arvas halk kitaplarını, ister okuryazar olsun ister olmasın genel anlamda tüm bireylere hitap eden bir kavram olarak ele alır. Okuryazar olan tek başına da okumuş, bir topluluğa hitap etmek suretiyle de okumuş olmalı ki okuryazar olmayan kesimde bu kitapları dinlemiştir (Arvas, 2017: 51).

Dursun Ali Tökel ise halk kitaplarının icrasıyla ilgili düşüncelerini şöyle aktarmıştır*: Çocukluk yıllarımda çok şahit olmuşumdur: Akşam ile yatsı namazı arası cami avlusunda yer alan odada etrafına toplanan insanlara çok değişik konularda konuşmalar yapar; adeta her gün bir konferans verirdi. Bunlar çeşitli kitapları çok sık okurlar, bu okumaları sesli bir şekilde insanların huzurunda yaparlar ve onların ilmine irfanına derin katkılarda bulunurlardı. Bu eserler: Hikmet, Mesnevi, Garibname, Risaletü'n Nushiye, Vesiletü'n Necat (*Tökel, 2012: 111-126).

Moğol istilasının ardından Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru sürekli bir göç akını oluyordu. Göç eden halkın Anadolu topraklarına yerleştirilmesi kadar özellikle dinî açıdan bir eğitim alması da çok önemli idi. Zira Orta Asya'da yaşayan Türk

toplulukları İslamiyet'i kabul ettiler fakat Arapça bilmedikleri için İslam'ın ana kaynağı olan Kuran'ı okuyamadılar. Bundan ötürü de İslam'ın gereklerini tam olarak yerine getiremediler. Bu yüzden özellikle Orta Asya'dan gelen göçmen halk başta olmak üzere halka dinî bilgiler verilmek istendiğinde anlatı geleneğini kullanmak en doğru yol olacaktı. Bu bakımdan halk için yazılmış olan ilk halk kitaplarının konusunun imana, ibadete, ahlaka ve tarihe dair olması kaçınılmazdı.

Halk kitaplarıyla ilgili bilgi verdikten sonra konunun daha iyi anlaşılması bakımından bu kitapların nerelerde okunduğuna değinmekte yarar vardır. Okuma toplantılarının gerçekleştirildiği mekânların nereler olduğu konusunda farklı araştırmacılar çeşitli fikirler öne sürmüştür.

Halk kitaplarını okumanın sesli ve sessiz olmak üzere iki türü vardır. Okuma, bilgilendirme, eğlenme, vakit geçirme vb. amaçlarla yapılabilir. Eskiden okuma genellikle sesli olarak ve başkalarını dinleyerek öğrenmeleri için yapılırdı. Okunan eser okuyucu kitlesine göre vurgu ve tonlamaya dikkat edilerek akıcı bir şekilde okunurdu. *Okunan kitabı dinlemek üzere bir mekânda toplanan kişilere yüksek sesle kitap okumaya kıraat, bu şekilde kurulmuş toplantıya da kıraat meclisi (okuma toplantısı)* denir (Öztürk, 2007: 440).

Genellikle kahvehanelerde toplanarak bir araya gelen topluluklar ve âşıklar sanatlarını ortaya koyup, çeşitli oyunlar oynuyorlardı. Özellikle uzun kış gecelerinde "Hamzanâme" gibi kahramanlık hikâyelerini dinleyicilere okuyorlardı (Levend, 2008: 32 -33).

Kahvehaneler dışında halk kitaplarının icra edildiği mekânlar evler, konaklar, camiler, mesnevihaneler (Darü'l Mesnevi), tekkeler, kitapçı dükkânları, bazen bir aktar dükkânı, musiki fasıllarının yapıldığı muhitler, edebî mahfiller, ahî ve fütüvvet teşkilatlarının lokalleri, hatta meyhaneler gibi çok çeşitlilik arz eder (Kemikli, 2007: 149).

İnsanları bir araya getiren, bilgi paylaşımı yapılan mekânlar ev, oda, cami, tekke ve zaviyeler olarak belirlenmiş (Arpaguş 2015: 83-89), halkın bu toplanma yerleri ise

kahvehaneler, evler, odalar, konaklar, camiler, tekkeler ve mesnevihaneler (Akyol, 2016: 24) şeklinde sıralanmıştır.

2.1.1. Tarihî Seyir İçinde Halk Kitapları

Halk kitaplarını yazanlar, yazılı kültürle yetişmiş kişiler olmanın yanı sıra sözlü kültürün de tesirinde kalmıştır. Bu okumaların halkı eğitmek, eğlendirmek, onlara güzel huylar kazandırmak için yapıldığı da söylenir (Öztürk, 2007: 442). Halk kitaplarının ortaya çıkışının XIII. asırla başladığı ifade edilebilir. Fuad Köprülü yazılı ürünler için genel olarak bu eserlerin Orta Asya'dan Anadolu'ya getirilen millî özelliklerle beraber Fars-Hint ve İslam-Arap edebî özelliklerini de almak suretiyle, Türkiye ve etrafında yeni bir edebî yapıya dönüştüğünü belirtmiş fakat kesin bir tarih ileri sürmemiştir (Köprülü, 1999: 361-412).

Yazı olmadan önce söz vardı. Bu bakımdan okuma yazması olmayan bir toplumun kültürü yoktur, denemez. Destan, hikâye, türkü, atasözü gibi sözlü edebiyat ürünleriyle nesilden nesile sözle aktarılan zengin bir sözlü halk kültürümüz mevcuttur (Öztürk, 2007: 401).

Halk kitaplarının Türk halk edebiyatında ortaya çıkışı çok eski dönemlere rastlamaktadır. Zamanla değişime uğramış eklemeler ya da çıkarmalarla çeşitlenmiş bu eserler, Türklerin Anadolu'yu kendilerine mesken tutmasıyla büyük bir kesim tarafından okunmuş ve dinlenmiştir. Bu vesileyle de gelenekselleşmiştir (Arvas, 2017: 56).

Bazı halk kitapları dinî kahramanlık konusunu işleyen, Hz. Ali'nin gazalarını anlatan eserlerdir. Bu eserler XIII. yüzyıldan itibaren Türk toplumunda Tursun Fakı, Kirdeci Ali, Meddah Yusuf, Şeyyad İsa gibi meddahlar tarafından anlatılmış, zaman zaman da yazıya geçirilmiştir (Öztürk, 2007: 428). Selçuklulardan bu yana Anadolu'da devam eden köklü ve eski bir geleneğe sahip olan bu şekildeki okuma ve dinleme; okuma yazma bilmeyen halkın yazılı kültürle buluşmasını sağlayan önemli bir araçtır (Öztürk, 2007: 401).

Başlangıçta aydın kesim arasında ortaya çıkan ve yine aydın kesim arasında kabul gören edebî eserler, toplumda da kabul görmeye başladı. XII. ve XIII. yüzyılda tercüme ve adapte yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan bu eserler, edebî, estetik önem taşımanın yanı sıra, ilk etapta ahlâkî değer kazandırma, toplumu bir inanç çevresinde toplama, birleştirme endişesi içindeydi. Bu tip eserler, başlangıçtan itibaren; dinî ahlak, dinî-kahramanlık, dinî edebî karakterleriyle toplum tarafından benimsendi. Fars ve Arap edebî geleneğinden Türk edebiyatına intikal eden bu eserler, "Divan Edebiyatı" olarak adlandırdığımız edebiyat anlayışı içinde formunu koruyarak XX. yüzyıla kadar geldi. Ancak topluluğu dinî açıdan eğitme iddiası taşıyan eserler dinî bilgilerin toplum tarafından benimsenmesiyle birlikte, zaman zaman değişikliklere uğrayarak varlığını devam ettirdi. Bazen de müellif veya musannifleri, mütercimleri unutuldu (Çetin, 2007: 154-155).

1930'lu yıllarda halkın eğitimine çok önem verilmiş bu doğrultuda Halkevleri, Halk odaları, Millet Mektepleri, Köy Enstitüleri kurulmuştur. 1930 ve 1940'lı yıllarda dönemin İçişleri Bakanlığı öncülüğünde hazırlanan, yeni toplum projesinden bahsetmekte yarar vardır. Bu dönemde Latin harflerinin kabulüyle birlikte, hiç okula gitmemiş halkımızın okuma ihtiyacı ve eğitimi, devlet ve hükümet adamlarını düşündürmüştür. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya imzası taşıyan bir tamim, Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanarak yazar ve kitapçılara gönderilmiş, halk romanları ve hikâyeleriyle ilgili ricada bulunulmuştur. Halkın, okuduğu; ancak kendisi için yazılmış eserleri okuduğu neticesine ulaştıkları dile getirilmiştir. Bu tamimde halk kitaplarının bir listesi sıralanarak, eserlerdeki dilin berbat olduğu, mevzu olarak da eski, sıradan, neredeyse hepsi birbirinin tekrarı mahsuller olduğu ifade edilerek eserlerin halka hizmet zihniyeti değil de halkı hurafelerle dolu, irticai telkinlerle oyalamaktan başka bir işe yaramadığından bahsedilmiştir. Yazının devamında ise halka bu tarz hurafe ve irticai efsaneler yerine onlara millî ve kültürel değerleri, halkın duygularına hitap ederek kazandıran yeni halk hikâyeleri ve romanları yazdırmak istedikleri dile getirilmiş (Öztürk, 2006: 49-50). Bu eserlerdeki kahramanları Türk İnkılap ve medeniyeti gayelerine uygun telkinler yapan hikâyeler içinde yaşatmak istediklerinden bahsedilmiş, hatta Miki Mavz (Mickey Mause) tipi ayrı bir mevzuda ayrı filmlerde aynı kalan bir tipse, halkımızın çok iyi tanıdığı Köroğlu, Nasrettin Hoca gibi tipleri de bu şekilde değişik konuların içindeki kahramanlar olarak görebiliriz.

İsteyen yazarların bu mevzularda yazıp, Matbuat Müdürlüğüne göndermesini rica etmiştir. Buna karşılık iki kitapçı da bu durumu memnuniyetle karşıladıklarını bildirmiştir. Bu düzenlemenin ihtiyaç olduğunu belirterek, vatan sevgisi, hükümete itaat ve cumhuriyet gibi konular üzerinde durulması gerektiğinden onlar da bahsetmiştir. İdeolojinin aktarımında halk hikâyelerinin işlevine dikkat çekilmiştir. Atatürk'le yenileşen bir Türkiye amacıyla gerici konularıyla halkı olumsuz etkileyen konulardan uzak bir hâl hikâyeciliği hedeflenmiştir. Hatta yazın çalışıp, kışın boş oturan köylü halka, kış akşamları öğretmenler nutuk okumakla görevlendirilir (Elçin, 1997: 65-68).

1930'lu yıllardan itibaren özellikle halkevlerinin hızla açılmaya ve çoğalmaya başlamasından sonra çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu halkla, temas eden parti yöneticileri, halkın okuyarak ve dinleyerek takip ettiği kitapların Osmanlı geçmişiyle bağlantısını fark ederek bundan rahatsızlık duymuştur. Bu bağlamda hikâyelerin çoğunun irticaî fikirlerle dolu, dinî tahrikât yapar mahiyette kabul edilmeleri inkılapların önünde en büyük engel teşkil edecektir. Bu metinlerin temizlenmesi ve modernleşmesi amacıyla, Cumhuriyetin tezlerine uygun hale getirilmiş versiyonları hem bu tehdidi ortadan kaldıracak hem de milletin inşasında etkili olacaktır (Karakoç, 2012: 211). Bu çalışmalardan istenilen sonuç alınamamıştır. Hikâye ve romanların orijinalliklerinin bozulması eserlerin halk tarafından istenilmemesine sebep olmuştur.

2.1.2. Halk Kitaplarının Özellikleri

Halk kitaplarının özellikleri farklı bilim adamlarınca ortaya konmuştur. Daha önce hazırlanan bu çalışmalardan biri Serdar Öztürk'e ait olup O, halk kitaplarının özelliklerini şu şekilde vermiştir:

1) İçerik açısından "destan ve hikâyelerden müteşekkildir",

2) "Anonimdir",

3) Konuları "sabit ve birbirine benzerdir",

4) Toplumsal olaylar ile içinden çıktıkları toplumun hâkim düşüncelerini "malzeme olarak kullanır",

5) "Dinsellik" teferruat niteliğindedir (Öztürk, 2006: 48-49).

Eckehort Spengler de halk hikâyelerinden hareketle halk kitaplarının anonim özelliğine dikkat çeker (Spengler, 1998: 65). Bunun örnekleri Avrupa'da aziz hikâyelerinden şövalye romanlarına, aşk romanlarından İncil'e kadar geniş bir yelpazede (Spengler, 1998: 66-67; Faroqhi, 2002: 203) değerlendirilmiştir.

Bu kitaplar için daha önce belirtilen dinî, ahlakî, kahramanlık, eğlenme, bilgilenme gibi hususlar hatırlanırsa halk kitaplarının kapsamı ve özellikleri hakkında aslında bir çerçeve çizilmiş olacaktır. Halk kitapları sadece destan ve hikâyelerden oluşmaz. Başka deyişle ilahî, naat, kaside vs. gibi türlerin toplandığı eserler de halk kitaplarının içinde yer alır (Arvas, 2017: 65-66).

Halk kitapları sadece halk hikâyelerini değil mensup olduğu din açısından bu dinle ilgili insanları bilgilendiren eserleri de kapsar.

Genel olarak herhangi bir konuyu halka aktarmak amacıyla yazılan bütün eserleri halk kitapları içinde değerlendirmek gerekir. Bu kitapların özelliklerini ortaya çıktığı asır ve yazılış amaçları da göz önünde bulundurmak suretiyle iki açıdan belirlemek mümkündür. Bunlardan biri muhteva, diğeri ise şekildir. Halk kitaplarının muhteva (içerik) özellikleri şunlardır: (Arvas, 2017: 68).

1- Anonimdir. Bu anonim olma özelliği çeşitli açılardan açıklanabilir. Örneğin halk kitabının içinde yer alan metinlerin yazarı belli olmayabilir. Yazarı belli olan bir metni yeniden telif eden bir müellif tarafından yazma veya onu yayına hazırlayan dizgicinin müdahalesiyle basma eserlerde zamanla buna farklı unsurlar eklenebilir veya çıkarılabilir.
2- Bu tarz halk kitaplarının yaymak istediği fikirler ve idealize ettiği konular o toplumun bizatihi yaşam tarzı ve mensup olduğu dinle büyük oranda ilişki içindedir.
3- Bazı halk kitaplarının muhtevası dünyevî (örneğin; halk hikâyeleri) olsa da bazıları dinîdir (örneğin; mevlid vb. eserler).
4- İçeriklerini sadece destan ve hikâyeler oluşturmaz zira bu sadece halk hikâyelerini konu edinen halk kitapları için geçerlidir. Bunun sebebi de hikâye ve destan kavramlarının birbiri yerine kullanılmasıdır. Üstelik "Envarü'l Âşıkin", "Mızraklı İlmihal" gibi mensur olan eserleri bu durumda halk kitabından saymamak gerekir ki

bu, eksik bir tasnif olmuş olur. Halk hikâyeleri dikkate alınınca onlarda bile farklılıklar olduğu görülecektir (Arvas, 2017: 68-69).

Şekil açısından ise şu özellikleri sıralamak mümkündür:
1- Bütün halk kitaplarında tahkiyeye dayalı bir olay anlatılır. Ancak bu eserlerde aynı zamanda uzun olmayan ve kısa bir düşünceyi belirten kaside, ilahî, naat vb. türler de bulunabilir.
2- Halk kitapları nazım nesir karışık olabileceği gibi sadece nazım veya nesir şeklinde de basılmış olabilir. Örneğin "Mevlid" sadece nazım, "Mızraklı İlmihal" nesir, "Âşık Garip" nazım- nesir karışıktır.
3- Halk kitapları birden fazla metinleri içinde barındırabilir. Örneğin "Mevlid "de hem Hz. Peygamber'in doğumu, mucizeleri, vefatı gibi hususlar hem de ilahîler, kasideler ve başkaca hikâyeler bulunmaktadır. "Marifetname"de ise dinî, tasavvufî bilgiler yanı sıra matematik, astronomi gibi fennî konulara yer verilmektedir.
4- Bu kitaplar meclisler halinde, büyük bir kitabın parçaları gibi hazırlanmıştır (Arvas, 2017: 69).

Sonuç olarak "halk kitapları" halkı bir taraftan eğlendiren, bir taraftan dinî açıdan bilgilendiren çok kapsamlı bir kavramdır. Bazı halk kitaplarında dinî bilgilerin dışında manzum hikâyelerle birlikte Hz. Peygamber'in mucizeleri veya İslam tarihinde önemli kişilerin (Hz. Ali, Hz. Hamza gibi) maceraları anlatılmakta ve bu hadiseler olağanüstülükler içermektedir. Ancak ister manzum, ister mensur, isterse manzum mensur karışık olsun, halk için yazılan veya basılan tüm eserleri halk kitabı olarak değerlendirmek lazımdır (Arvas, 2017: 70). Çeşitli bilim adamlarının da ortak görüşü bu kitapların halk için yazılmış ya da basılmış olması yönündedir.

2.1.3. Halk Kitaplarının Sınıflandırılması

F. Rıza Güloğul tarafından halk kitaplarıyla ilgili yapılmış araştırmaya göre ortaya çıkan sınıflandırmada altı çeşit eser yer almaktadır:
1- Aşk Masalları: Kerem, Garip gibi.
2- Millî Cenk ve Kahramanlık Kitapları: Köroğlu gibi.
3- Dinî Cenk Hikâyeleri: Hazret-i Ali Cenkleri, Battal Gazi Hikâyesi gibi.

4- Birinci, ikinci hatta bazen üçüncü gruptakiler örnek alınarak "İcat edilmiş Yeni Hikâyeler": Âşık Garip Oğlu, Yazar Muharrem Zeki Korgunal, 1936, Emniyet Kütüphanesi; Âşık Garib'in Torunu, aynı yazar, 1936, aynı yerde; Şah İsmail'in Torunu, adlı kitaplar gibi.
5- Taş basmalardan matbaa basımına geçirilmek suretiyle değil de, doğrudan halkın ağzından derlenmek suretiyle yeni dönemde tespit edilerek bastırılmış hikâyeler: Muharrem Zeki Korgunal'ın tespit ettiği Bey Böyrek Hikâyesi (1936); M. Ü. (Murat Uraz) tarafından Âşık Kemal'den derlenmiş olan Emrah ile Selvi hikâyesi.
6- Millî Hikâyeler üst başlığına, basit gerçekçi konuları işlemiş yazarları belli bazı hikâyeler (Güloğul, 1937: 115, 32).

Pertev Naili Boratav ise "Aşk Masalları", "Millî Cenk ve Kahramanlık Kitapları" ile "Halk Ağzından Tespit Edilen" eserlerin halk hikâyeleri olduğunu söyler (Boratav, 1946: 223).

Destan ve hikâyeler, halk kitaplarının içeriklerini oluşturan temel eserlerdendir. Halk hikâyelerini birkaç türe ayırmak mümkündür. "Leylâ ile Mecnûn", "Ferhat ile Şirin" Arap-Acem klasik edebiyatından Türk kültürüne geçmiş; "Âşık Garip" ve "Âşık Kerem" gibi hikâyelerde bazı halk şairlerinin hayatları çerçevesinde oluşmuş hikâyelerdir. "Şah İsmail" ve "Tahir ile Zühre" gibi eserlerin ise kökenleri hakkında bir bilgi yoktur (Boratav, 1984: 18-19).

2. 2. Halk Kitaplarının Sözlü ve Yazılı Kültürdeki Yeri

Sözlü kültür için, "*yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnızca konuşma dilinden oluştuğu*" kültürlerdir (Ong, 2003: 15). Gelişmiş medeniyetlerden ilkel halk topluluklarına kadar toplumların her çeşidi, var oldukları günden bugüne kadar pek çok edebî ürün ortaya koymuşlardır. Yazının icadından önce insanların kültür mirasları sonraki kuşaklara sözlü olarak taşınmıştır. Bu ürünler o toplumun kültürünün şifrelerini yansıtması açısından birer hazine özelliğine sahiptirler. Bu yönüyle yazılı edebiyata da kaynak teşkil eden sözlü edebiyat, sosyal ve doğal olaylar çerçevesinde oluşarak topluluğun ortak ruhunu yansıtır (Aslan, 2008: 11).

Yukarıda zikrettiğimiz durum Türk kültürü ve edebiyatı için de geçerlidir. Halk kitaplarının da ana konusunu oluşturan destan ve hikâye gibi anlatılar kayıt altına alınmadan önce topluma sözlü gelenek yoluyla ulaşıyorlardı. Ayrıca İslamiyet'ten önce ozan, kam, baksı adı verilen kişiler ellerinde kopuz adıyla anılan bir çalgı eşliğinde destanlar söylerlerdi (Köprülü, 1999: 20). Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ettiğimizde de bu kültür devam etmiş, ozanlar yerlerini meddahlara bırakmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde sıkça tekrarlanan *Dedem Korkut soy soyladı boy boyladı* ibaresi bile aslında Türk geleneğinde sözlü kültürün ne denli etkin olduğunun bir göstergesidir.

Sözlü kültürün iki önemli unsuru vardır: 1- Anlatıcı 2- Dinleyici. Her ikisinde de olması gereken en önemli özellik ise güçlü hafıza yeteneğidir. Anlatıcının anlattığı ürünü doğru nakletmesi kadar dinleyicinin de bu ürünü doğru algılayıp gelecek nesle doğru aktarması çok önemlidir. Bu kişiler hafızalarını sürekli canlı tutmak zorundadır.

Halk anlatısının ortamı Walter Ong'a göre, birincil sözlü kültür ortamından yazılı kültür ortamına, yazılı kültür ortamından ikincil sözlü kültür ortamına geçişle birlikte değişmekte, yeniden biçimlenmektedir (Ong, 2003: 26).
Yazı, bilginin ciddiye alındığının göstergesidir. Türk edebiyatının ilk yazılı eseri olarak kabul ettiğimiz Orhun Kitabelerinin bulunuşuyla birlikte yazılı gelenek de başlamış sayılmaktadır. Böylelikle yazılı gelenek sözlü geleneğin seyrine eşlik etmiştir. Bu iki gelenek sürekli bir etkileşim halindedir. Yazılı bir eser sözlü geleneğe dâhil olup dilden dile yayılabileceği gibi halkın dilinde yayılmış bir eser de yazıya aktarılabilir.

Yazılı kültürün ilk şartı elbette yerleşik bir hayat düzenine sahip olmaktır. Yerleşik hayat düzenine sahip olan bir halk bilgiyi öğreneceği yerler inşa edebilir ve buralarda bilgiyi doğru bir şekilde öğrenebilir. O yüzden konar-göçer bir toplum yapısına sahip halkın yazılı kültürünün olması oldukça zordur.

Geçmişten bugüne yazılı döneme geçiş her milletin hayatında farklı olmuştur. Sözlü edebiyat ürünleri de belli bir tarihten sonra yazıya geçirilmeye başlamıştır. Osmanlı

toplumunda da kendi kazancının bitmesini istemeyen hattatlar, matbaanın gelişip yayılmasına engel olmuştur. Bu durum hattatların işsiz kalması ve okuryazar kesimin değerinin azalmasıyla ilgilidir. Hâlbuki halk kitabı tarzındaki eserler, yazının icadıyla birlikte topluma yön vermek, onu yapılandırmak esasları üzerine kurulmuştur. Bu tarz eserler istenilen toplum modelini oluşturmak ve bu modele istenilen şekli verebilmek amacıyla yazılmıştır (Arvas, 2017: 4).

Sözlü ve yazılı kültürler arasındaki fark ilk olarak, ancak elektronik çağda kavranmaya başlamıştır. Elektronik iletişim araçlarıyla matbaa arasında sezilen farklar, bizi yazıyla söz arasındaki daha önce görülen ayrıma duyarlı kılmıştır (Ong, 2003: 15).

Sözlü kültürde bir anlatı olarak var olan halk hikâyeleri ile yazılı kültürde yer alan halk hikâyeleri arasında farklılıklar olması da doğaldır. Başka bir ifadeyle yazılı kaynaktaki ürün sözlü üründen farklılıklar gösterebilir. Muhakkak ki bu tarz eserler anlatı şeklinde icra edilirken anlatıcının jest ve mimikleri, vurguları, hikâyeye kattığı heyecan çok önemlidir. Fakat kayıt altına alınmış bir halk hikâyesi okunurken o hikâyenin duygusu tamamen okuyucuya aittir.

2. 3. Halk Kitapları Hakkında Yapılan Çalışmalar

Halk kitapları üzerine daha önce yapılmış araştırmalarda konuya ilişkin literatüre değinilmiştir. Bu sebeple tezin bu kısmında bu konuya dair bütün çalışmalardan bahsedilmeyecektir. Bunun yerine konunun öneminden ötürü sadece bazı çalışmalardan kısaca bahsedilecektir. Buna göre konu hakkında yapılan çalışmalar kitaplar, makaleler, bildiriler başlıkları altında değerlendirilecektir.

2. 3. 1. Kitaplar

Halk kitaplarıyla ilgili çok fazla kitap çalışması olmasa da birkaç önemli eserden bahsetmek mümkündür. Çok kapsamlı olmasa da ilk kitap Faruk Rıza Güloğul (1937) tarafından yazılmıştır. Bu kitapta yazar “aşk hikâyelerini”, “cenk kitaplarını, ” “halk ağzından dinlenen hikâyeleri” halk kitabı başlığı altında toplamıştır. Yazarın kitabında

yer verdiği diğer konular ise halk kitaplarının türleri, aydınların bu eserlere bakışı, bunların niçin çok satıldığı gibi sorunlardır.

Konuyla ilgili ilk kitap çalışması batıda yapılmıştır. Alman araştırmacı Otto Spies (1942) daha önce yapılan araştırmalardan yola çıkarak bu çalışmayı ortaya koymuştur. Eserde çeşitli halk hikâyelerinden bahsedilse de asıl olarak "Melik Şah ile Güllü Han" ve "Asuman ile Zeycan" adlı halk hikâyeleri anlatılır ve bunlar konu, şekil bakımlarından ele alınır.[1] Spies'e göre halk kitaplarının çoğunluğu dinsel temelli değildi. Spies bu kitaplarda dinselliğe ait çok az şeye rastlanıldığını, dinî unsurların bir teferruat olarak karşımıza çıktığını söyler.

İsmet Çetin'in (1997) *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknameleri* adlı eser, cenknameler ile ilgili kapsamlı bir çalışmadır. Bu eserde cenknameler başta olmak üzere diğer halk kitaplarına değinir. Cenknameleri üslup, tip ve motif açısından değerlendirir. Amil Çelebioğlu (1999)'nun *Türk Edebiyatında Mesnevi* adlı eserin içindeki manzum dinî hikâyeler ve destanlar, kitabın halk kitabı bağlamında ele alınabilecek önemli bir eser olduğunun göstergesidir. Mesnevî tarzında yazılan bu eser "Kesikbaş", "Güvercin", "Geyik", "Ejderha", "İbrahim", "Kız" vb. gibi manzum dinî hikâyelerle ilgili bilgi verir. Bu hikâyelerin mesnevi tarzında yazıldığını ifade eder. Çelebioğlu mesnevileri yüzyıl olarak sınıflandırır, mesneviler içinde meşhur halk kitapları kapsamındaki manzum dinî hikâyeleri şekil vezin, beyit sayısı, dil özellikleri, konu, imla açısından inceler. Ona göre mesnevîler manzum hikâye ve romanlardır. Prof. Dr. Metin Özarslan'ın (2006) *Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Araştırma* adlı eseri Halk kitaplarıyla doğrudan ilişkili bir diğer eserdir. Hem Anadolu'da hem Anadolu dışında, Orta Asya'da, Türk dünyasında yazılı ve sözlü gelenek yoluyla takip edilen Ferhat ile Şirin hikâyesinin detaylı incelemesidir. Giriş bölümüne, halk hikâyesinin tanımı ve özellikleri, halk hikâyesi konusunda yapılan çalışmalar, halk kitapları, Ferhat ile Şirin hikâyesi ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi verilir. 6 hikâye metni mukayeseli bir şekilde incelenir ve ilave olarak metinler kitaba eklenir.

[1] Bu kitap Behçet Gönül (Necatigil) tarafından Almancadan Türkçe'ye çevrilmiş ve *Türk Halk Kitapları* adıyla yayınlanmıştır. Bu çalışmada Behçet Gönül çevirisi esas alınmıştır.

Mevlidü'n Nebi adlı eser son dönemde yazılmış bu alandaki mühim eserlerden biridir. Arvas (2017) tarafından kaleme alınan eserde halk kitaplarının tarihi, geçmişi, özellikleri hakkında bilgi verilmiş, mevlidlere değinilmiş ve "Mevlidü'n Nebi" hakkında bilgi verildikten sonra onun önemli bir halk kitabı olduğu örneklerle açıklanmıştır. Mustafa Argunşah (2002)'ın *Kirdeci Ali Kesikbaş Destanı* adlı eserde, Argunşah halk kitaplarına dolaylı olarak değinir. Ancak eserin müellifi, destanı yazılış tarihi gibi problemler yönüyle ele alır ve dilbilgisi açısından inceler. Ahmet Özcan (2011) da dolaylı olarak *Türkiye'de Popüler Tarihçilik* adlı kitabında halk kitaplarına dikkat çekmiştir. Sözlü eserleri tarihçi gözüyle değerlendirmiş olsa da kitabın içinde halk kitabı olan "Battalname", "Danişmendname", "Saltukname" gibi dinî içerikli eserlere yer vermiştir.

Hatice Kelpetin Arpaguş (2001), halkın yaşantısı ve dünya görüşünde etkili olan geleneksel İslâm anlayışının oluşması ve kaynakları üzerinde durmuştur. Halkın İslam anlayışını birinci dereceden etkileyen kaynaklar ve bu kaynakların okunup dinlenildiği ortam üzerinde durur. Yazar başta "Muhammediye" olmak üzere "Envarü'l Âşıkin, "Müzekki'n Nüfus", "Kara Davud", "Ahmediyye", "Mızraklı İlmihal", "Şürutus Salat", "Namaz Hocası", "Mevlid" gibi geçmişte toplumu fazlasıyla etkilemiş olan dinî kitapları "halk eseri" bağlamında değerlendirir. Arpaguş halk kitaplarını toplumun şifahî kaynağından beslenip yazıya geçirilen, doğrudan dinî alanı kapsayan eserler olarak kabul eder. Sadece dinî içerikli olan eserleri araştırma konusu olarak ele alır. Sohbet ortamında doğrudan dinî bilgi veren eserleri incelediği için mevlidi araştırma dışında bırakır. Arpaguş'a göre mevlid sohbetten ziyade dinî ritüellerde kullanılır.

Halk kitapları, Vasfi Mahir Kocatürk (1970)'ün de çalışma konuları arasında yer almıştır. Mesela *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserin bir parçasını oluşturan "Manzum Dinî Destanlar" başlığı adı altındaki bölüm halk kitaplarıyla ilgilidir. Başlangıçta kıssa, hikâye ve halk kitaplarıyla ilgili bilgiler verir, çeşitli destan ve hikâye metinleriyle devam eder.

Şükrü Elçin (1997) halk kitapları üzerine ayrı bir çalışma yapmamışsa da halk kitabı ürünleri olabileceğini savunduğu eserleri ele alır. Yazarın *Halk Edebiyatı Araştırmaları -1* adlı eserindeki yazılar şunlardır: "Kirdeci Ali'nin Güvercin Destanı"

(1997: 266-268), "Hasanü'l-Şükri'nin Veysel Karanî Hikâyesi" (1997: 400-437), "Kirdeci Ali'nin Kesikbaş Destanı" (1997: 439-443), "Kirdeci Ali'nin Haza Kitab-u Ejderha-i Dasitan". Böylece Elçin halk kitaplarını dolaylı olarak ele alır. Mustafa Tatçı (1997) da *Edebiyattan İçeri* isimli kitabında "Kirdeci Ali'nin Ejderha Destanı" isimli yazısında, bu tarz eserlerin yazılı geleneğin ürünü olduğunu ifade ederek halk kitaplarından dolaylı olarak bahseder.

Halk kitapları Agâh Sırrı Levent (1964) tarafından "Ümmet Çağı Ahlak Kitapları" olarak tavsif edilir. Mustafa Nihat Özön (2009) ise bu kitapları "Yazılışından Okunan Kitaplar" kategorisine alır.

Ahmet Özcan (2015) ise "Halk Kitaplarını Okumak" adlı yazısında Türk halk kitapları üzerine yapılan araştırmaların nicelik olarak yetersiz nitelik olarak da eleştirilecek kadar çok sayıda olmadığını belirtir. İnsanların hoş vakit geçirme aracından öteye gidemediğini, önemli araştırmalara konu olmadığını belirtmiş, daha çok halk edebiyatı ve halk bilimi çatısı altında ele alındığını ileri sürmüştür. Konunun tarihî gelişimi ve edebî yönden işlevi üzerinde durulmamıştır.

2. 3. 2. Makaleler

Halk kitaplarıyla ilgili Avrupa'daki bilim adamlarının çok önceden bu konu üzerinde çalışmış oldukları bilinmektedir. Söz gelimi Spengler (1998: 64-70)'in Avrupa'daki halk kitaplarının en yaygın türü olan halk hikâyelerinden bahsettiği *Halk Hikâyesi ve Halk Kitabı* adlı makalesi bu hususa örnek teşkil eder (bkz. Arvas, 2017).

Namık Aslan (2006: 189-207) dinî manzum hikâyeler üzerinde bugüne kadar ayrıntılı bir çalışma yapılmadığını söyler ve kendi kütüphanesindeki bir el yazması mecmuada yayınlanan ve Kirdeci Ali'ye ait olduğu ileri sürülen iki destan metnini bazı motifler bakımından inceler, bu destanların transkripsiyonlu metinlerini makalesinin sonuna ekler. Ayrıca yazar bu eserlerin Türklere İslamiyet'in öğretilmesinde ve Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasında oldukça etkili olduğunu, bu eserlerin arı bir Türkçeyle söylenmeleri ve o günkü dil özelliklerini yansıtması açısından dil tarihi

yönüyle önem taşıdığını savunur. Aslan halk kitaplarını manzum dinî hikâyeler adı altında küçük mesneviler olarak tezahür etmiştir.

Serdar Öztürk (2006: 48-52) halk kitaplarının özellikleri, sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçerken halk kitaplarının Osmanlıdaki seyri hakkında önemli bilgiler verir, bu gibi kitapların modernleşme çabalarına değinir ve daha sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında modernleştirme faaliyetlerinden bahseder. Zehra Öztürk (2007: 401- 405) ise kıraat meclisi, şifahî kültür, kitabî kültür, halk kitapları kavramları üzerinde durur, bunun ardından kıraat meclislerinde okunan kitapların neler olduğu, ne zaman ve nerede okunduğu gibi konunun merak edilen yönlerine değinir. Bunun yanı sıra halk hikâyelerinin nasıl, ne şekilde okunup, dinlenildiğini anlatır, kimler tarafından nasıl anlatıldığıyla ilgili bilgiler verir. Çeşitli devlet adamlarının ilmî ve edebî sohbetler düzenlediklerinden ve bu toplantılarda önemli eserlerin okunup dinlenildiğinden bahseder.

Anadolu'da dinî-tasavvufî Türk edebiyatının kuruluşunun ilk dönemlerinde halkı bilgilendirmek ve dinî yönden bilinçlendirmek amacıyla birçok manzum eserin yazıldığı, bunların halk arasında büyük ilgi gördüğü, daha sonra farklı kişilerce değiştirilerek yeniden oluşturulduğunu ileri süren Muhammed Kuzubaş'a (2008: 304-340) göre söz konusu eserler manzum olarak yazılmış, uzun yıllar halkın sempatisini kazanmış eserler olup "Destân-ı Veysel Karânî", "Vefât-ı Hz. Fâtıma", "Vefât-ı Hz. İbrahim", "Hikâyet-i Gügercin", "Hikâyet-i Geyik" şeklinde örneklenmiştir.

Satı Kumartaşoğlu (2014: 249-277), bu tür eserlerin İslamiyet'i insanlara peygamberler gibi topluma örnek teşkil edecek kişilerin hayatından yola çıkarak anlatmak için ortaya konduğunu belirtir. Ayrıca eserlerin genellikle aruzla ve mesnevî nazım şekliyle meydana getirilmiş manzum dinî destanlar olduğu üzerinde durur ve Kuran kıssalarının edebî bir üslupla anlatılmasının, içeriğin insan hafızasında daha etkileyici biçimde yer edineceğini vurgular. Son olarak "Dasitân-ı Hz. İbrahim"i yapı-şekil, içerik, dil, üslûp ve işlev gibi açılardan değerlendirir.

2. 3. 3. Bildiriler

İsmet Çetin (2007: 154-163) aydınlar tarafından adapte ya da tercüme yöntemiyle Türk kültürüne kazandırılmış olan, olay anlatmaya dayalı ve zümre ayrımı yapmadan okunan ya da dinlenen edebî veriler üzerinde durur. Bu kitaplar iki temel düşünce; İslam dinî ve Türk kültürü üzerine inşa edilen, Anadolu sahasında yerli ve millî kaynaktan intişar eden Fars-Hint, Arap-İslam kaynağından beslenen yazılı ve sözlü kültürde yaşayan eserleri konu alır. Yazar, Arap ve Fars kaynaklı bu anlatmaları İslamî çerçevede değerlendirilip kabul gördükleri için, halk kitaplarını da İslamî unsurlar olarak açıklamaktadır.

Bilal Kemikli (2007: 144-153) halk kitabı kavramı yerine "popüler dinî eser" tabirini, halk bilgisi yerine de halk irfanı kavramını kullanır. Kemikli *halk irfanı* kavramı üzerinde durmakta, bu kavramın tarihî süreçte Türk milletinin hayattan edindiği tecrübelerini, zihniyetini, dünya görüşünü ve bütün bunların hayattaki uygulamaları ve hikmet dolu cevaplarını belirttiğini söylemektedir. Bu düşüncelerin altında inancın tesiri olduğunu belirtir; halkın bu inancın mahiyetini, "popüler dinî eserler" den faydalanarak öğrendiğini dile getirmektedir.

2. 3. 4. Tezler

Nurettin Albayrak (1993) halk kitabı özelliği taşıyan, eski alfabeli Türkçe matbu eserlerden beş mevlid metnini ele alır. Albayrak Türk halk hikâyeleri ve dinî halk hikâyeleri üzerinde durur. Halk hikâyelerinin tasnifi yapılırken geyik, güvercin tarzı hikâyelerin tasnif dışı bırakıldığı ve bu hikâyeler önemsenmediği için Türk halk hikâyelerinin yeni bir tasnifini yaparak bunları dinî-içtimaî halk hikâyeleri başlığı altında vermektedir. Sonuç olarak tezde Kesikbaş, geyik, güvercin, deve, vs. gibi hikâyelerin tahlil edildiği ve bunların topluma faydasının anlatıldığı görülmektedir.

Hülya Yeşil (1994) tek yazma mevlidde yer alan hikâyeleri ele alır. Hikâyeleri, destan kavramı ile açıklar. Yazar, eseri daha çok gramer açısından incelemiş destanların epizotlarını, bu destanlardaki halk dili ürünlerini, destanların dil özelliklerini, motif incelemesini ve bunlardaki masal unsurlarını ele almıştır. Bu tezde incelenen dokuz

destan/hikâye metni ise şunlardır: “Haza Dasitan-ı Kız”, “Haza Dasitan-ı İbrahim”, “Haza Dasitan-ı Geyik Mucizat-ı Resulullah”, “Haza Dasitan-ı Kurıbaş Cimcime Sultan”, “Haza Dasitan-ı Ejderha”, “Haza Dasitanı Kesikbaş”, “Haza Dasitan-ı Gügercin”, “Haza Dasitan-ı Dahdah”, “Haza Dasitan-ı Deve. ” Esas olarak bu yazma eser tam bir halk kitabıdır ancak yazar bu konudan hiç bahsetmemiş, sadece eserdeki dinî-manzum destanları incelemiştir.

Halk kitaplarıyla ilgili araştırma yapan kişilerin bu konuyla ilgili görüşlerini değerlendirirsek şu sonuçlara ulaşırız.

S. Öztürk de Otto Spies gibi dinselliğin, halk kitaplarında çok az bulunduğunu savunur. Arvas, halk kitapları üzerine doğrudan çalışan araştırmacılardandır ve halk kitaplarının sadece destan ve hikâyelerden oluşmadığını ilahi, naat, kaside vs. gibi türlerin toplandığı eserlerin de halk kitaplarına dahil olduğunu savunur. Kocatürk, halk kitaplarıyla ilgili ilk bilgi veren araştırmacılardan biridir. Özarslan, halk hikâyelerinin, âşık ve meddahlar aracılığıyla yaygınlaşsa da asıl çeşitlenmesinin halk kitapları sayesinde gerçekleştiğini savunan ilk araştırmacılardan biridir. Ferhat ile Şirin Hikâyesinin diğer sanatlarda; karagöz, ortaoyunu, meddah, opera ve bale, tiyatro ve sinemadaki yansımalarını kaleme alır. Hikâyenin dahil olduğu halk kitaplarının bir listesini de çalışmasına ekler. Aslan, halk kitaplarının İslami değeri üzerinde durur, Türklere Müslümanlığın öğretilmesinde öncü olan bu eserlerle ilgili hiçbir akademik çalışma yapılmadığını belirtir.

İsmet Çetin, Ahmet Yaşar Ocak, Amil Çelebioğlu, Hatice K. Arpaguş dolaylı olarak halk kitaplarından bahseden isimlerdir. Mustafa Argunşah halk hikâyesini dilbilgisi açısından ele alır. Ahmet Özcan halk kitaplarına, tarihçi gözüyle bakarak disiplinlerarası bir çalışma yapmıştır. Şükrü Elçin halk hikâyelerinden örnekleri kitabına dahil etse de halk kitabı kavramını kullanmaz. Ahmet Özcan bu tarz kitapların neden önemli araştırmalara konu olmadığı üzerinde durur. Serdar Öztürk, Zehra Öztürk genel anlamda çeşitli açılardan ve doğrudan halk kitaplarını değerlendirir. S. Öztürk bu tip kitapların son dönemde modernleşmesi üzerinde dururken, Z. Öztürk bu kitapları konusuna ve kronolojiye göre tasnif eder. M. Kuzubaş, Satı Kumartaşoğlu, Nurettin Albayrak; Geyik, Güvercin, Deve hikâyelerini ele alarak halk kitaplarıyla

ilgili dolaylı olarak çalışmıştır. Yeşil, hikâye için destan kavramını kullanmasıyla dikkat çeker ve el yazma bir kitap üzerinde çalıştığı halde konuyu hiçbir şekilde halk kitapları başlığı altında ele almaz. B. Kemikli ise halk kitaplarını popüler dinî eserler şeklinde dolaylı olarak telaffuz eder.

Bu bölümü özetlemek gerekirse kısaca şunlar ifade edilebilir. 20. yy'a kadar okuma toplantıları ve meddahların icra ettiği hikâye anlatma geleneği devam etmiştir. Eski Türklerde ozan ve baksıların kopuzla anlattığı destan ve hikâyeleri (Dede Korkut, Ergenekon, Türeyiş ve Göç Destanları gibi) dinleme geleneğine alışkın olan Türkler yeni dinlerini de ozanların, âşıkların, meddahların sayesinde dinleyerek camilerin çevresi, askerlerin toplandıkları mekânlar, tekkeler, kahvehaneler gibi yerlerde öğrenmişlerdir.

Bu mekânların en önemli özelliği, sözlü kültürün yanı sıra yazılı kültürün de yaygınlaşmasını sağlaması olmuştur. Bu mekânlar eğitici, öğretici, eğlendirici mekânlar haline gelmiştir. Okuma ve dinleme birbirinden ayrı düşünülmediğinden halkın halk kitapları sayesinde okumanın yanında dinleme alışkanlığı da gelişmiştir. Osmanlının ilerleyen zamanlarında sadece dinî toplantılar yapılmamış, aşk, kahramanlık, macera gibi konuları da içeren kitaplar okunmuştur. Ama asıl amaç halka dinî bilgileri aktarıp, öğretmektir. Bu bakımdan halk kitabının dili herkesin anlayabileceği sadelikte ve açıklıktadır. Okuryazar olmayan kişilerin de kolaylıkla öğrenebileceği bir dil kullanılmıştır.

Diğer kuşaklara aktarılıp, unutulmaması için ezberlenmeye yatkın eserler verilmiştir. Bu kitapların yüzyıllarca kitlelere okunması halk arasında ortak düşünce, duyuş ve zevkin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Okunan kitaplar insanlar arasında birlik beraberlik ve dayanışma duygusunu geliştirmiştir. Bu kitaplar birer toplumsal değer, okuma toplantıları ise bir sosyal aktivitedir.

3. İNCELENEN ESERLERİN TAVSİFİ

3. 1. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası

Fevziye Abdullah Tansel'in [2] Ankara Üniversitesi Basımevi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından 1967 yılında yayımlanmış olan "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserinin ön sözünde de yer aldığı üzere, kitap İlahiyat Fakültelerinin ikinci ve üçüncü sınıflarında haftada ikişer saat olan seminer çalışmaları için okutulmuştur. Eser iki fasikül olarak hazırlanmıştır. Çalışmaya konu olan birinci fasikülde; 1- Halk edebiyatında dinî şiirler ve aruz şekilleri, 2- Divan edebiyatında dinî nesir ve şiirler, 3- Kitabe, vakfiye ve berat örnekleri yer alır. Her bölümdeki metinler çeşit ve şekillerine göre, ayrıca şair ve müelliflerinin yaşadıkları zaman bakımından tasnife tabi tutulmuştur.

Eserde Arap alfabesi kullanıldığından metinlerde bazen aynı kelime imlaca farklı şekillerde yazılmıştır. Bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Arap alfabesi kullanılan

[2]Fevziye Abdullah Tansel (1912-1988), son dönem edebiyat tarihçisi, araştırmacı ve yazardır. Muş doğumlu yazarımız 1931 yılında İstanbul Kız Lisesinden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Yüksek Muallim Mektebi'nden mezun oldu (1934). Çeşitli okullarda Edebiyat öğretmenliği yaptıktan sonra Gazi Eğitim Enstitüsü ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yaptı. Aynı zamanda M. Fuad Köprülü yönetiminde yayınlanan "Ülkü" adlı derginin yazı işleri müdürlüğünü yürütmüştür. 1960-1961 öğretim yılında, metin şerhi ve modern Türk edebiyatı ve dersleri okutmak üzere Columbia Üniversitesi (New York) Nearand Middle East Institute'te misafir öğretim üyesi olarak görev almıştır. 1978 yılında emekli olmuştur. Talim ve Terbiye Dairesi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Kubbealtı Akademisi ve Türk Ocağı gibi kurumlarda görevler yapan Fevziye Abdullah Tansel'e Türk kültürüne yaptığı hizmetlerden dolayı, 1984 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından Üstün Hizmet ödülü verilmiştir. Ankara'da 4 Ağustos 1988 tarihinde vefat eden Tansel'in kabri, Cebeci Asrî Mezarlığı'ndadır (Uçman, 2010: 576). Çalışmalarını hocası M. Fuad Köprülü'nün önderliğinde yapan Fevziye Abdullah Tansel Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Kültürü alanında pek çok araştırmalar yapmıştır. Türk Dili Dergisinde yayımlanan şiiriyle yazı hayatına başlayan Tansel, özellikle Türk Edebiyat tarihi konusundaki incelemeleri ve monografileriyle dikkat çekmiştir. Birçok şair ve yazar hakkında araştırmalar yapmıştır: M. Emin Yurdakul, M. Akif Ersoy, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi Türkçü yazarlar bunlardan birkaçıdır. Fevziye Abdullah divan edebiyatı, halk edebiyatı, tasavvuf edebiyatı ve Tanzimat sonrasıyla ilgili geçekleştirdiği çalışmalarla ülkemizde üniversiteye bağlı kalmadan da ilmî çalışmalar yapılmasının mümkün olabileceğini göstermiş, kadın araştırmacılarımız içinde en başarılı isimlerden biri olmuştur (Banarlı, 2004: 1232). Eserleri: a) Şiir: Duyuşlar b) İnceleme: Mehmet Âkif-Hayatı ve Eserleri, Hususi Mektuplarına Göre Nâmık Kemal ve Abdülhak Hâmid, İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız. Yayıma Hazırladığı Çalışmalar: Ziya Gökalp Külliyatı-I: Şiirler ve Halk Masalları (Ankara 1952), Şinasi-Makaleler (Ankara 1960), Şinasi-Şair Evlenmesi (Ankara 1960), Ziya Gökalp Külliyatı- II: Limni ve Malta Mektupları (Ankara 1965), Nâmık Kemal'in Hususi Mektupları (I- IV, Ankara 1967, 1969, 1973, 1986), Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri-I (Ankara 1969), Ömer Seyfettin'in Şiirleri (Ankara 1972), Günebakan (Hamdullah Suphi Tanrıöver, açıklayıcı notlarla, Ankara 1986).
c) Antoloji: Çocuklar İçin Dinî Şiirler (Ankara 1961), Tanzimat Devri Edebiyatında Dinî Şiirler (Ankara 1962), Servet-i Fünûn ve Son Devir Edebiyatında Dinî Şiirler (Ankara 1962), Türk-İslâm Edebiyatı: Türkçe Dinî Metinler (I- II, Ankara 1967, 1971). d) Yardımcı Ders Kitapları: İyi ve Doğru Yazma Usulleri (Örneklerle Beraber, Ankara 1949), İyi ve Doğru Yazma Usulleri I- II (Ankara 1962, 1963), İyi ve Doğru Yazma Usulleri Kompozisyon, Tashih ve Müracaat El Kitabı, İstanbul 1975 (Ağca, 2007: 188).

zamanlarda tam anlamıyla oturmuş bir imlanın bulunmayışı, Arapça ve Farsça'daki bazı kelimelerin Türkçede farklı yazılmaları, Türkçe kelimelerde sesli harflerin gösterilip gösterilmemesi ve lehçe ayrılıkları dolayısıyla ses değişmeleri başlıca sebeplerdendir. Zaman bakımından eski olan metinlerde manaların kolayca anlaşılması sağlansın diye noktalama işaretleri konulmuş, bazı metinlerde ise anlaşılması güç de olsa hiçbir noktalama işareti kullanılmamıştır. Böylece talebelerin metinleri şerh edişi konusunda bir deneyim ortamı oluşturulmuştur.

Yazar eserin ön sözünde eserin muhtevası hakkında bize şu bilgileri verir: "Klasik Türkçe Dinî Metinler" dersi için seçtiğimiz metinlerin bu Birinci Fasikülü 1- Halk edebiyatında dinî şiirler ve aruz şekilleri, 2- Divan edebiyatında dinî nesir ve şiirler, 3- Kitabe, vakfiye ve berat örnekleri olmak üzere kısımlara ayrılmıştır; her bölümdeki metinler imkân nispetinde ait bulundukları bilgi şubelerine nevi ve şekillerine göre ayrıca şair ve müelliflerinin yaşadıkları zaman bakımından kronolojik tasnife tabi tutulmuş bulunuyor" (Tansel, 1967: 2). Eser, yazarın da belirttiği gibi içerisinde hem halk edebiyatı- özellikle tasavvuf edebiyatı şiir türlerini- hem de divan edebiyatı şiir türlerini barındırmaktadır. Eserin en önemli özelliği nazım ve nesir karışık olmasıdır. Yazar şairleri ve müellifleri seçerken özellikle yaşadığı çağa damgasını vurmuş ya da yazmış olduğu tarzda diğer çağdaşlarından ismi bir adım daha öne çıkmış isimleri seçmiştir.

Eserin birinci bölümünde halk şairlerine ve halk şiiri türlerine yer verilmiş, özellikle yer verilen türlerde ön plana çıkan şairler seçilmiştir. Eserin ikinci bölümünü ise divan şair ve nasirleri ile onların eserleri oluşturur. Eserin üçüncü bölümünde ise kitabe, vakfiye ve beratlar vardır.

Eserin birinci bölümünde yer alan ilk eser Hoca Ahmet Yesevi'[3]nin hikmetleridir.

[3]Gerçek hayatı hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Hoca Ahmet Yesevî, Batı Türkistan'da bulunan Sayram kentinde dünyaya gelmiş, tasavvufî bilgileri Buhara çevresinde edinmiştir. Çevresindeki halkı tasavvufî bilgisiyle etkileyen Yesevî, tarikat kurucusu, şair ve önde gelen bir din büyüğüdür. Manevî bakımdan Türk dünyasının hayatını büyük ölçüde etkilemiş olan bu büyük zatın tarihî kişiliğini, efsaneler ve menkıbeler vasıtasıyla öğreniyoruz (Köprülü, 2013: 31).

Yesevi'nin şiirleri hikmet adıyla anılmaktadır. Hikmetler; genel anlamıyla İslamiyet'in esaslarını, şeriat hükümlerini ve ehl-i sünnet inancını, İslâmiyet'i yeni tanıyan ve Müslüman olan ya da daha İslamiyet'e geçmemiş Türklere öğretmek, tasavvuf kültürünün inceliklerini ve tarikatın adap ve erkânını müritlere telkin etmek için Ahmed-i Yesevi tarafından yazılan dörtlüklerdir. Fuad Köprülü'nün ifade ettiği gibi; hikmetlerin fikrî yönü, dinî ve tasavvufî unsurlardan; şekil yönü ise millî unsurlardan oluşmaktadır (Köprülü, 2013: 35).

Hikmetlerin muhtevasını buna uygun olarak İslamiyet, Türkistan tasavvuf anlayışı ile Yesevilik çerçevesinde akide, esas ve inançlar oluşturmaktadır. Şiirlerde hece ölçüsünün 4+3 ve 4+4+4'lü kalıpları kullanılmıştır (Güzel, 1999: 312). Ayrıca hikmetlerde kelime şeklinde redif kullanılır. Bunların aa ba ca da kafiye örgüsüne sahip olduğu görülür. Şiirlerin bu şekilde kafiyelenmesi ve ahengi sayesinde hikmetler kolay hatırlanır bir özellik kazanır. Esas itibarıyla "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı kitapta bu tarz eserlerin olması onu halk kitaplarına yaklaştırmaktadır. Zira böyle bir tarz, halk kitaplarının kurgusuna uygundur.

İncelediğimiz eserde hikmet tarzının ilk temsilcisi olan Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinden bir bölümüne yer verilmiş ve devir kuramı dile getirilmiştir. Yoktan var edilmekten, varlık haline gelmekten, varlık âleminde bütün yerleri dolaşıp, değişik şekiller almasından bahsedilmiştir.

Halıkımı isterim dün gün cihan içinde
Dört yanından yolundum kevn ü mekân içinde

Ahmet Yesevi bu hikmetinde yaratan Allah'ı istediğini, birlik şarabını içip, dönen dünya içinde dolaştığını ve hayranlık içinde kaldığını anlatır. Hoca Ahmet Yesevi kendini hem cevher hem de bu cevherin kaynağı olarak görür. Yüce Allah'ın kendinde yansımasını gördüğünü ondan gelip ona döneceğimizi devir hadisesine bağlayarak ifade eder.

Kâinattaki her şey Allah'tan çıkıp, tekrar Allah'a dönecektir. Fakat dünyada insan-ı kâmil mertebesine ulaşmaya çalışır insan. Bu basamağa geldiğinde Allah'a ulaşarak

Allah'ın rahmet deryasına gark olur. Devir nazariyesi tamamlanmış olur. Şiirde insanın nefsini temizlemesi, günahlarından arınması teması üzerinde durulmuştur. Bu fani dünyada yapması gerekenler üzerinde durulmuştur.

Eserin birinci bölümünde yer verilen ikinci şairimiz Yunus Emre[4]'dir.

Eserin birinci bölümünün üçüncü şairi Âşık Paşa[5]'dır. İncelenen eserde Yunus Emre, Âşık Paşa ve Sarı Abdullah Efendi'nin ilahîlerine yer verilmiştir.

İlahi, Arapça bir sözcüktür. Türk edebiyatı nazım türlerinden olup, tasavvufî temaları ele alan ve Türk dinî mûsikîsinin usul ve makamlarıyla bestelenerek dinî toplantılarda okunan şiirlere "ilahî" denir. Tanrı'yı övmek, Tanrı'ya yakarmak amacıyla söylenmiş şiirlerdir. Özel bir ezgi ile okunan ilahîler, Bektaşîlerde "nefes", Alevîlerde "deme" (deyiş), diğer tarikatlarda da "cumhur" adıyla anılır (Dilçin, 2005: 34).
İlahîler çoğunlukla hece ölçüsünün, yedili, sekizli kalıplarıyla düzenlenir. Fakat bilindiği gibi halk ozanları, belirli kurallara bağlı kalmaktan hoşlanmadıkları için istedikleri zaman on birliyi de kullanmışlardır. İlahîlerin aruzla söylenenleri de vardır (Yardımcı, 1999: 391).

Döğene elsiz gerek, Derviş gönülsüz gerek
Söğene dilsiz gerek Sen derviş olamazsın

---

[4]Yunus Emre'nin gerçek hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Tarihî kaynaklar yetersiz olduğu için hayatı hakkında doğru ve güvenilir bilgiye daha çok efsane ve menkıbeler yoluyla ulaşılabilmektedir. Ama bu bilgiler de halk rivayetlerine dayandığı için ilmî araştırmalarda sorun teşkil etmektedir (Tatçı, 2005: 23).
Şiirlerinden ve kendisiyle ilgili menkıbelerden öğrendiklerimize göre Yunus Emre, çağdaşları olan Tapduk Emre, Mevlânâ Celaleddin Rumî, Hacı Bektâş Velî, Barak Baba ve Saltuk Baba ile görüşmüş ve Tapduk Emre'nin mürîtlerinden biri olmuştur. Menkıbelerden anlaşılacağı üzere Yunus Emre ümmîdir. Allah'a bağlanışı, ilim yolundan ziyade aşk yoluyla olmuştur (Köprülü, 2013: 226).

[5] Asıl adı Ali ve mahlası Âşık olan Âşık Paşa kaynakların hepsinde belirtildiği gibi Kırşehir'de 1272 yılında dünyaya gelmiştir. Bursalı Mehmed Tahir, babası Muhlis Paşa'nın ilk oğlu olması hasebiyle ona "Paşa" dendiğini belirtmiştir (Ocak, 1991: 26).
Âşık Paşa'nın hayatı devlet idaresinin zayıfladığı, Moğol zulmünün ülkeyi kasıp kavurduğu bir iklimde geçmiştir. Onun tahsil hayatına devam etmesi, terbiyeli bir kişilik kazanması Şeyh Osman sayesinde olmuştur. Şeyhi'nin desteği neticesinde Âşık Paşa, sadece zâhirî ilimlere değil bâtınî ilimlere de vâkıf olma imkânı bulmuştur (Yavuz, 2000: 3).
Şairin hayatına dair bilgiyi Elvan Çelebi'nin yukarıda zikrettiğimiz eserinde ve Latifî tezkiresinde bulmak mümkündür. Dinî, ahlâkî öğreticiliğinin yanında siyasî temaslarda da bulunmuştur. Âşık Paşa'yı her yönüyle yansıtan eseri Garib-nâme'ye istinaden, onun dil, din, ahlâk, talim, terbiye, siyaset, tabiat vb. insanı ilgilendiren bütün konularda kapsamlı bilgiye sahip, âmil bir kişi olduğu söylenebilir (Köprülü, 1975: 701).

Yunus Emre dörtlük şeklinde yazdığı bu ilahide, derviş olmak için kalbi yanan, konuşmayan, gözü yaşlı bir kul olmak gerektiğini ifade eder. Bu ilahi 7+7=14'lü heceyle yazılmıştır ve üzerinde çalıştığımız eserde yazılan diğer ilahîlerde Allah'ın varlığına, birliğine, sure tefsirlerine, Allah'ın tüm âlemleri yarattığına, dört kitabın varlığına, Esmaü'l-Hüsna'ya, İsmi Azam duasına değinilmiştir. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" eserinde İslami öğelerden bahseden, akıcı, anlaşılır ve akılda kalıcı bir üslûba sahip olan şiirlerin varlığı onu halk kitaplarındaki özelliklere yaklaştırmaktadır.

Yunus Emre "dört kitabın manası" adlı ilahîsinde, dört kitapta öne çıkan kural, emir ve yasakları halka hitap edecek düzeyde yorumlamıştır. Allah'ın güzel isimlerine ve âlemlere rahmet olarak "La ilahe illallah" sözüne vurgu yapmıştır.

Âşık Paşa: "*Her kim bana ağyar ise Hak Tanrı yar olsun ana"* dizesiyle başlayan şiirde müthiş bir olgunluk örneği gösterir. Sana kötülük edene iyilik et, sana taş atana sen gül at, herkes senin düşmanın olsa da sen herkese dost ol! Şiirde verilen mesaj "Dünya âleminde gönül kırma, incinsen de incitme" şeklindedir. Beyit şeklinde, 4+4 duraklarla "olsun ana" redifli şiiri hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Sarı Abdullah Efendi[6]'nin ilahîsi ise "*Ey cümle halkı yaradan kaldır hicabı aradan*" dizesiyle başlar. Yine İslamî öğelerin ağır bastığı şiirde Allah'ın tüm evreni yarattığına, İhlâs suresine, Allah'ın varlığına, birliğine tüm âlemlerin Rabbi olduğuna değinilir. Şair, Allah'a kavuşma isteğini dile getirir. Heceyle yazılan şiir "olayım ana" redifli 4+4 duraklıdır.

[6]Kendisine "Sarı" denmesinin sebebi olarak "zerrîn lâle" yetiştiriciliğindeki mahâreti veya sarışın oluşu gösterilmektedir (Yılmaz- Akkuş, 1999: 315).
Sarı Abdullah Efendi'nin nerede doğduğuyla ilgili kesin bir bilgi olmamakla beraber İstanbul'da doğduğuna dair birtakım ipuçları bulunmaktadır. Kaynaklar, doğduğu tarihle ilgili olarak da tarihler vermektedir. Sarı Abdullah Efendi, babası Seyyid Muhammed'i çok küçük yaşlarda kaybetmiş, henüz buluğ çağına ermeden, babalığı olan Hacı Hüseyin Ağa vasıtasıyla Melamîliğe intisap etmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin kaynaklarda ilim tahsil ettiği ulemanın isimleri kaynaklarda verilmemekle birlikte, Hâlid Efendi'den hüsn-i hat meşk ettiği rivayet edilmektedir. Abdullah Efendi uzun yıllar memurluk yaptıktan sonra memuriyeti bırakarak yoğun bir inziva hayatı yaşayacağı tasavvuf ilmîne yönelmiştir. Abdullah Efendi yetmiş altı yaşında istiskâ hastalığından vefat etmiştir (Gültaş, 2004: 21).

Birinci bölümün bir diğer şairi Süleyman Çelebi[7]'dir. Süleyman Çelebi'nin en önemli eseri araştırmamızda da yer alan ve halk arasında "Mevlid" diye anılan "Vesiletü'n-Necat" tır.

Süleyman Çelebi, Hz. Peygamber'in (sav.) doğumundan vefat anına kadarki önemli olayları şiirsel bir tarzda anlatmıştır (Kurt, 2007: 156). Mevlid'de Hz. Peygamber'in (sav.) doğar doğmaz secde etmesi ve ümmeti için yalvarması, meleklerin evinin çevresinde halkalar oluşturması, diğer peygamberlerin O'na ümmet olmak için yaratıldıkları ve gök ehlinin sabırsızlıkla kendisini bekledikleri gibi olaylar daha önceki Arapça ve Türkçe mevlidlere benzer bir tarzda anlatılmıştır. Özellikle, kendisinden önceki mevlidlerinde özünü oluşturan, Ebu Nuaym'ın Hz. Amine'nin dilinden naklettiği sözler, "Vesiletü'n Necat"ın da kaynaklarından birisidir (Bakırcı, 2003: 151).

Necla Pekolcay esere farklı eklemelerin yapıldığını şöyle aktarır: "*Vesiletü'n-Necat'ın ilaveli nüshalarındaki kasidelerin çoğu başka devirlerde yaşamış şairlere aittir*" (Pekolcay, 2005: 24). Bu tarz eserler hem eksilebilir hem içerisine başka hikâyeler, cümleler eklenebilir. Zaten bu eserler ev, kahvehane, oda gibi okuma meclislerinde okunmuş ve diğer ürünlerle zenginleştirilmiştir (Arvas, 2017: 73).

[7]Bursa'da doğduğu genel olarak kabul edilmekle birlikte, doğum tarihi ve ailesi tartışmalı bir konudur. Seçkin bir aileden geldiği, kendisinin de ilimle meşgul olan bir zat olduğu kuvvetle muhtemeldir. "Çelebi" lâkabı da kendisinin ilim erbabı olduğunu gösterir. Bir dönem sarayda İmam-Hatiplik vazifesinde bulunmuş olup, Ulu Cami'nin tamamlanması ile burada uzun süre İmam Hatiplik yapmıştır (Kemikli, 2007: 19). Bu vazife sırasında karşılaştığı bir olay neticesinde mevlidi yazdığı bilinmektedir. Orijinali olmadığından kaç beyit olduğu tam bilinememektedir. Metnin 100 ila 1000 beyit arasında olduğu iddia edilse de bu konuda araştırma yapan bilim adamları arasında farklı görüşler vardır.
Süleyman Çelebi'nin vefatından 165 yıl sonra Bursa'da geliri mevlid okutmak için harcanmak üzere "Mevlid-i Şerif Odaları"nın kurulması ve Süleyman Çelebinin isminin bir okula verilmesi de mevlidin ve yazarının kısa sürede nasıl bir popülarite kazandığını yeterince göstermektedir (Hızlı, 2007: 46).

Kaygusuz Abdal[8] ve Şah İsmail[9] de eserin birinci bölümünde nefesleri ile yer alan şairlerdendir.

Nefes, Bektaşilik tarikatına bağlı ozanların kullandıkları bir çeşit ilahîdir. Nefes, Bektaşî tekkelerinin şiiridir. Nefes, sözleri genel olarak Bektaşî tarikatına mensup şairlerce yazılan ilahîlerdir (Uzun, 2000: 67). Nefeslerde tasavvuf düşüncesindeki "Vahdet-i Vücud" kuramı anlatılır. Ayrıca Hz. Muhammed ve Hz. Ali için övgülerde yer alır. Rindane ve alaycı bir üslupla yazıldığı dikkati çeken nefesler, genellikle koşma nazım şekliyle yazılır. Aruz vezni ile de yazılanları vardır (Zincirkıran, 1974: 301).

Yücelerden yüce gördüm Âlem okur kelam ile
Erbabsın sen yüce tanrı Sen okursun hece tanrı

Kaygusuz Abdal bu nefesinde Allah ile senli benli bir şekilde konuşmuş, adeta dalga geçer gibi bir ifadeyle inançlardan alaylı bir dille söz etmiştir. Bu şiirlere tasavvuf konularını işlediği için "şathîyat-ı sufîyane" adı verilir. Görünüşte saçma olduğu düşünülen bu sözlerin, derin bir şekilde değerlendirildiğinde tasavvufî kavramlarla ilgili olduğu görülecektir.

[8]Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı devir ve doğum yeriyle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın XIV. yüzyılın ilk yarısı ile XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı yaklaşımı, bu görüşlerden ilkidir. Fuad Köprülü, Kaygusuz Abdal'ın XIV. yüzyıl son dönemi ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı görüşündedir. XV. yüzyılda yaşadığı ise Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı zamanla ilgili ileri sürülen ikinci görüştür (Güzel, 2004: 21-22). Kaygusuz Abdal'ın esrar kullanmasından ve esrar kullandığını şiirlerinde de ortaya koymasından hareketle Kalenderî kimliğe sahip olması karşımıza çıkmaktadır. Yaygın olarak kullandığı Kaygusuz mahlasının yanında Kaygusuz Abdal, şiirlerinden birkaçında kendisinden Kul Kaygusuz, Miskin Kaygusuz ve Miskin Sarayî olarak da bahsetmektedir (Güzel, 2004: 30).

[9]17 Temmuz 1487 (25 Receb 892) tarihinde Erdebil'de doğan Şah İsmail, Safevî Devleti'ni kurmuş ve devletin ilk şahı olmuştur (1501-1524). Babası Safevî tarikatının şeyhlerinden Haydar, annesi Uzun Hasan'ın kızı Âlemşah Halime Begüm'dür. Ebü'l-Muzaffer Bahâdır el-Hüseynî unvanıyla anılır. İyi bir devlet adamı olmasının yanında sağlam ve kuvvetli bir vücut yapısına sahip olan Şah İsmail, İran coğrafyasında yeni bir devlet kurarak Şiîliği resmî ideoloji haline getirmiştir. Diğer Alevîlerde olduğu gibi o da sakaltıraşı olup yalnızca bıyık bırakırdı. İyi okçuydu ve avcılığa büyük bir merakı vardı (Gündüz, 2010: 256).
"Hatâî" mahlasını kullanan Şah İsmail, çok azı Farsça olmak üzere genellikle Türkçe şiirler yazmıştır. Azerî edebiyatının önde gelen şairlerinden biri olan Şah İsmâil, hayranları ve çağdaşları tarafından "sâhib-î seyf ü kalem" diye nitelendirilmiştir. Şiir yazabilecek seviyede Farsça ve Arapça bilmesine karşın şiirlerini Türkçe yazmakta ısrar ederek Azerî Türk edebiyatının gelişme sürecinde önemli bir rol almış, Azerî edebiyatı âdeta, şiirlerini "Hatâî" mahlasıyla söyleyen Şah İsmail sayesinde olgunluk dönemine ulaşmıştır. V. Minorsky, Hataî'nin şiirleriyle ilgili ilk çalışmayı yapmış, söz konusu çalışmada şiirlerinden bazılarını Paris nüshasından yayımlayarak İngilizceye tercüme etmiştir (Anıl, 2010: 257).

Şah İsmail eserde yer alan nefesinde Alevîlikteki dört kapı kırk makamdan bahseder. Hakikate ulaşmak için şan, şöhret, rütbe, mertebe gibi hususlardan vazgeçmek gerektiğini anlatır. Alevî Bektaşi dilindeki sembolik kavramlara sıkça yer vermiştir. İnsanlığa ahlak yasalarını anlatan ve insanın nelere hakkı olduğunu kısaca özetleyen bir şiirdir.

Birinci bölümdeki bir diğer şair de Şiri[10]'dir. İncelediğimiz eserde Tekke ve tasavvuf edebiyatının izah edilmesi en zor ve en karmaşık türlerinden birisi olan devriye 'ye yer verilmiştir. Özellikle "tenasüh" ve "evrim" telakkileriyle karıştırılması sebebiyle ciddi ve anlaşılabilir bir tanımlama gerekmektedir. Devir kuramını ele alan şiirlere "devriye" adı verilir. Devir kuramı, Hz. Muhammed'in (sav.) "Ben Nebî iken, Âdem su ile çamur arasındaydı" hadisiyle ilgilidir. Mutasavvıflara göre vücûd halinde olan Hz. Muhammed'in yeryüzüne gelişi sonradan olmuştur. Hâlbuki ruh halindeki Hz. Muhammed ezelden beri vardı. Bir başka ifade ile bu kuram şöyle açıklanabilir: Vakti geldiğinde maddî âleme inen ruh, en başta cansız varlıklara, ardından bitkilere, hayvana, insana ve nihayet insan-ı kâmile geçmektedir. Oradan da Allah'a dönen ruh, nihayet Allah'la birleşir. Bu inişe "nüzul", yeniden Allah'a dönüşe ise "hurûc" adı verilmektedir (Dilçin, 2005: 348).

Manzum devriyeler hem aruz hem de hece ölçüsüyle yazılırlar. Âşıklar arasında da ilgi çeken devriyelerde "idim", "oldum", "geldim" gibi redifler kullanılır (Öcal, 2007: 13). Tansel'in eserinde Şi'ri'nin devriye örneğine yer verilmiştir.

Eserde yer alan devriyede, Allah'ın ruh ve cisim âlemlerini yaratmayı istediği zaman bütün mahlûkların ilki olan cevher-î ahzârın çıktığı yer ile başlayarak şiir, devir hadisesini anlatır. Anasır-ı erbadan, Hz. Muhammed'den ve diğer peygamberlerden bahseder. Konusu ise insanın yaratılışı, Allah'tan koparak âlemlere gelişi ve insanı kâmil mertebesine gelerek Allah'a ulaşmasıdır. Peygamberler ve mucizelerinden birlik

[10] Hacı Feyzullah Çelebi'nin büyük oğlu olan Bektaş Çelebi (1710- 1761), babası öldüğünde 49 yaşındaydı; III. Mustafa'nın verdiği fermanla Hacı Bektaş Veli Dergâhına postnişin olarak tayin edilmiş, bu makamda iki yıl kadar görev yapmıştır. Şairlik yönü oldukça güçlü olan Bektaş Çelebi, şiirlerini Şîri mahlasıyla yazmıştır. 1761 yılında vefat eden Bektaş Çelebi, Hacıbektaş'taki Bâlâ mahallesindeki özel türbesine defnedilmiştir (Ulusoy, 2000: 19).

âleminden, Allah ile bir olmaktan, bütün olmaktan, inanç sayesinde Allah'ı keşfetmekten, Kerbela olayından, Bektaşîlikten bahseder.

Eserde Âşık Ömer[11] destanı da yer almaktadır.

Asıl söyleniş biçimi "dâstân" olan ve dilimize Farsça'dan giren destan kelimesi sosyal, tarihî ve mizahî mevzularda söylenen millî bir nazım şeklinin ve çeşidinin adıdır (Karasoy, 1991: 37). Çobanoğlu, destanın "epik destan" türünü karşılamanın yanında, başka türleri adlandırmada da kullanıldığını ifade etmiştir (Çobanoğlu, 2003: 13). Âşık edebiyatında destan, "âşıkların söyleyip yazdığı, biçim olarak halk şiiri türlerinden koşmaya benzeyen, ondan dörtlük sayısı, konu, anlatım ve ezgi yönünden ayrılan halk şiiri türüdür" (Çobanoğlu, 2003: 15). Yalnız destanın bir tür mü yoksa şekil mi olduğu konusunda araştırmacılar arasında tam birlik bulunmamaktadır.

Divan edebiyatının dinî hikâyeleri ve dinî-tasavvufî eserlerinde, mensur edebî eserlerde, değişik tarihî eserlerde; halk edebiyatının manzum-mensur eserleri yanı sıra, âşıkların eserlerinde; Yeni Türk edebiyatının bazı edebî metinler içinde bu kavram kullanılmıştır (Elçin, 1998: 14).

Kitapta yer alan destanda dünyanın geçiciliğine ve sahteliğine değinilmiş, tasavvufî unsurlara genişçe yer verilmiştir. Yüce Allah bu dünyanın geçici bir oyun ve uğraş yeri olduğunu Kuran'da bildirmiştir. Bu dünyada herkesin misafir olduğuna, bir gün göçüp gideceğine, dünyanın bir çocuk oyuncağı olduğuna, akıllı insanın buna inanıp kanmayacağına, ibadetle hayatını geçirip dünya zindanında kendine ibadeti miğfer edeceğine değinilir. Sırat köprüsünde terazi kurulacağı anlatılır. Bunca peygamber;

[11]17'nci asra büyük şöhreti ile damga vuran Âşık Ömer'in hayatı, tüm araştırma ve tartışmalara rağmen hala tam olarak kesinleşmemiştir. Hayatı hakkında kesin bilgilere ulaşılamayan şairin doğum yeri üzerine de farklı fikirler ileri sürülmüştür. Şair hakkında Fuad Köprülü , "Şairin esasen Aydınlı olduğunu ve sonradan ailesinin Gözleve'ye gelip yerleştiğini, hatta belki de Âşık Ömer'in burada doğduğunu kabul etmek daha doğru olur" demektedir (Köprülü, 1962: 254). Asıl ismi Ömer olan şairimiz, adaletiyle ünlü bir halife olan Hz. Ömer ile adeta özdeşleştirilmiştir. Ömer ismini mahlas olarak da kullanmıştır. Çocukluğunda bile şairlik ve irtical yeteneği göze çarpmıştır. Şiirlerinden edinilen bilgiye göre orduya girmiş, serhâd kalelerinde bulunmuş, harplere iştirak etmiştir (Çelepi, 2005: 23).
Âşık Ömer kendinden sonra gelen şairler arasında üstâd olarak kabul edilmiştir. Divan edebiyatı nazım şekillerinin âşık tarzı nazım şekilleriyle bütünleşmesinde, divan edebiyatı dil ve şekil özelliklerinin âşıklar arasında kullanılır hale gelmesinde Âşık Ömer öncü olmuştur (Çelepi, 2005: 26).

Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ebubekir ve Hz. Ali hiçbirinin dünyada kalmadığı gibi insanoğlu da bu dünyada kalmayacaktır. Destanda kıyametten sonra kulların, Allah'ın huzuruna çıkacağına ve amel defterlerinin açılıp hesaba çekileceklerine değinilmiştir.

Güneşin ve yıldızın, yaz kış Allah'ın emriyle hareket ettiğine yüce Allah istemezse bir an bile gecenin gündüzü takip edemeyeceğine değinilir.

Birinci bölümdeki bir diğer şair Haşim Baba[12]'dır. Eserde Hâşim Baba'nın bir semaîsi yer alır. Sözlükte "bir kurala bağlı olmadan yalnız işitmekle öğrenilen söz" anlamına gelen ve klasik Türk müziği alanındaki iki basit usûlden biri olan semai, halk ozanlarının koşmanın ardından en çok tercih ettikleri nazım biçimidir. Semai, kendine özgü bir ezgiyle söylenmektedir. Dörtlük nazım birimiyle söylenen semailerin; musammat semai türü genellikle aruz ölçüsüyle söylenmekte ve bu tür semailerde nazım birimi olarak da beyit kullanılmaktadır. Nazım birimi dörtlük olan semailerin kafiye düzeni, koşmayla benzerlik göstermektedir. Nazım birimi beyit olup, kafiye düzeni ise gazelde olduğu gibidir. Semailerin önemli özelliklerinden biri, az sözle derin bir anlam ve sağlam ahenk sağlamaktır. Bundan dolayı semai, basit görünmekle birlikte zor bir nazım biçimidir (Albayrak, 2009: 460).

Şarab nabı vahdetden içüb hayran olan gelsün
Hakikat cenneti kudse bugün Rıdvan olan gelsün

Birlik şarabını katkısızca içip hayran olan gelsin şeklinde başlayan bu semai Allah'ın birliğinde yok olmayı anlatır. Şiirde fenafillâh makamından bahsedilir. İnsan kendi varlığını Allah'ın varlığında eritip, yokluğa, hiçliğe erişmesi lazımdır. Bu makama ulaşan kişi en üst mertebeye ulaşmış insan-ı kâmildir. İnsanın kötü huylarından arınıp

[12]Hâşim Baba, Celvetîye Tarikatı'nın Hâşimiye kolunun kurucusudur. H. 1130 (1716) yılında İstanbul Üsküdar'da dünyaya gelmiştir. Hâşim, Celvet-î âdâp ve erkânını öğrenerek büyümüş, ne var ki sonraki süreçte Bektaşîliğe ilgi duyarak Mısır Kasr-ül-ʹAyn'da bulunan Kaygusuz Abdal, Bektaşî Tekkesi şeyhî Hasan Baba'ya intisap etmiştir. Çok yönlü şahsiyete sahip olan ve bundan dolayı bir yerde karar kılmakta zorlanan Hâşim Baba, genellikle bütün gruplar tarafından dışlanmıştır. Bundan dolayı da Bektaşîlere Bektaşî olduğunu, Celvetîlere Celvetî olduğunu kabul ettirmek konusunda zorluklar yaşamıştır. Hâşim Baba, XVIII. yüzyılda yaşamış, bir tarikat şeyhî ve tasavvuf şairidir. Onda Yunus Emre'nin tasavvufla ilgili özelliklerini sezmek zor değildir. Fakat Hâşim Baba, Hz. Ali'yi, Hasan ve Hüseyin'i, özet olarak Bektaşîliği ve Alevîliği şiirlerinde konu olarak işlemeyi tercih etmiştir (Kayacan, 2002: 13-16).

iyi huylar edinmesi, gafletten kurtulup her an Allah'ı hatırlar hale gelmesi gerekir. Sonsuzluk meclisinde Allah aşkıyla sarhoş olan gelsin gibi ifadelere yer verilmiştir. Kulun sürekli Allah'ı zikretmesi, dünyevî meselelerden uzaklaşıp, Allah'ın zatında ruhunu yok etmesi anlatılır.

"Olan gelsin" redifli bu semai beyit nazım birimi ve aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Kafiye şeması aa ba ca da… şeklinde olup, gazel tipi kafiye şeması kullanılmıştır. "-an"lar tam kafiye olarak kullanılmıştır.

Tansel kitabında Âşık Dertli[13]'nin divan örneklerine yer vermiştir. Divan türü, halk edebiyatında genel olarak ağdalı dili ve vezin olarak hecenin kullanıldığı şiirlerde bile kullanılan Arapça- Farsça kelimelerin ve tamlamaların yoğun olmasıyla dikkati çekmektedir. Divan, esasen toplanılan yer demektir. Bu itibarla eskiden davalara bakmak ve iş görmek için toplanılan meclise "divan" denilirdi. Hz. Ömer zamanında Medine'de teşkil edilen hükümet dairesine ve o dairede tutulan vazife ve maaş defterine de isimlerin toplanmış olması münasebetiyle "Divan" ismi verilirdi. Daha sonra manzum sözlerin topluca yazıldığı kitaba "Divan" denildi. Bu kelime önceleri muhtelif şairlerin seçilmiş şiirlerini toplayan antoloji anlamında kullanıldığı halde sonra mutlaka bir şairin şiir defteri anlamında kullanıldı. Aruz veznini kullanmış şairlerin manzumelerine de "Divan Edebiyatı" denildi (Dizdaroğlu, 1969: 45).

Tasavvufî unsurlara çok yer verilen divanlarda farklı konular da işlenmektedir. Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derlenmiş olan divanların genellikle gazel ve murabba biçiminde söylendiği görülmektedir. Divanlar yöresel ezgiler eşliğinde okunmaktadır. Farklı nazım şekillerinin kullanılması ya da mısralardaki hece sayılarının değişiklik göstermesi, divanların güftelerinin tespitinde birtakım zorluklara neden olmaktadır. Ancak ezgi kalıpları esas olduğu için güfteler sözü edilen belirli ezgi kalıplarına döşenmiştir (Şenel, 1994: 377).

[13] 1772 yılında Bolu, Gerede ilçesi Cağa bucağının Salınalar (şimdiki adıyla Reşadiye) köyünde doğmuştur. Asıl adı İbrahim'dir. Dertlinin ilk takma adı "Lütfî"dir. Genellikle, kullandığı "Dertli" takma adının yaşamının güçlüklerinden geldiği söylenir, ama bir başka söylenti de bir aşk yüzünden kendisini usturayla öldürmeye kalkıştığı için "Dertli" adını aldığı yolundadır. Dertli hem aruz hem hece ölçülerini kullanmıştır. Divanı vardır. Ancak, asıl ününü, ozanlık değerini hece ölçüleriyle yazdığı şiirlerinde göstermiştir. Bektaşî'dir. Tekke ve divan edebiyatını çok iyi bilir. Divan edebiyatını bilmesi, kent kültürüyle ilişki kurması Dertli'nin de dilinde, söyleyişinde bu kültürün izlerini bırakmıştır. Dertli, badeli âşıklarımızdandır (Yardımcı, 2009: 270- 271).

Kıl tahammül ey gönül gör ki ne kimyadır sabır
Aç gözün izharı candır, feyzi Mevlâ'dır sabır

Âşık Dertli eserde geçen bu divanında Kuran'daki her bir ayete ve dört kitaba dikkat çekerek sabrın ilmi artırdığını anlatır. Fatihâ suresinin mübarek oluşunu Kuran'da övülen yedi ayet olarak ifade etmiştir. Yedi Beyza (bembeyaz, parlak el) ile Hz. Musa'ya değinmiş. Evliyalar sabır ile olgunluk buldular, tasavvuf yoluna çıkma azmini sabırda buldular. Allah'ın isimleriyle onu anmak sabırdır. İnsanoğlu sabırla her dileğine kavuşur. Âşık Dertli şiir yazmanın Allah'ın ezeli gücüyle mümkün olduğunu anlatır. Divan, beyit nazım birimiyle yazılmış, aa, ba, ca . . . gazel tipiyle kafiyelenmiştir. Eserde Tokatlı Nuri[14] bir kalenderîsi ile yer almaktadır. Terimin nereden doğduğu konusunda şimdilik belgelere dayalı ve kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Kalenderîler, aruzun mef/ûl/ü/ me/fâ/îl/ü/ me/fâ/î/lü/ fe/û/lün kalıbında yazılır ve özel bir ezgi eşliğinde söylenir. Ezgisi bakımından düz kalenderî, Acem kalenderîsi, Emrah kalenderîsi gibi çeşitleri vardır. Vezinlerine gelince hepsi de on dört duraklı hecelidirler. Kalenderîler yapılarına göre üçe ayrılırlar:

A) Aruzun özel bir kalıbı ile gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimlerinde olanlar
B) Ayaklı (yedekli) kalenderî
C) Hece ölçüsüyle ve dörtlük biçiminde kalenderî (Dizdaroğlu, 1969: 44).

Ya Rabbi beni sen eyle ki dildârına müştak
Ta olmaya bir gayriye bu mürağdil ihrak

[14]Hakkında elde edilen bilgilere göre 1820'de Tokat'ın Kızılca mahallesinde doğmuş olan Tokatlı Nuri'nin okuma-yazmayı, dinî ve tasavvufî bilgilerini babası Molla Veliyüddin Efendi'den öğrendiği, 1837'de Tokat'a gelen Erzurumlu Emrah ile tanışıp, çırakları arasına katıldığı, Erzurumlu Emrah tarafından kendisine "Nuri" mahlası verildiği bilinmektedir (Özarslan, 2014: 215).
Eldeki kaynaklara göre, halk ve divan şiiri tarzında çok sayıda eseri mevcuttur. Fakat günümüzde bilinen iki destanı vardır. Birincisi otuz sekiz dörtlükten oluşur ve Balkanlarda yaşanan, Osmanlı toplumunun ahlakî yapısına uymayan bir macera anlatılır. İkincisi ise on beş dörtlükten oluşur. Burada Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan çeşitli milletlere ait kadın vasıfları dile getirilmiştir (Özdemir, 2016: 1885).

Üzerinde çalıştığımız eserdeki kalenderîde şair, "Allah'ım sen beni, seni görmeye can atanlardan eyle, cehennem ateşinle değil aşk ateşinle yak" ifadesiyle Allah'a yalvarır. Eşyaların, yerin ve göklerin yaratıcısına kalbinin her daim onun aşkıyla yanması için dua eder. Kalbine gönül ayrılığı ağır gelmektedir ve yine cehennem ateşinden kurtulmayı dileyerek yalvarır Allah'a. Kalenderi beyit nazım birimi, aruz vezniyle yazılmıştır. Mef/ûl/ü / me/fâ/î/lü / me/fâ/î/lü / fe/û/lün. "ak'lar tam kafiye gazel tipiyle kafiyelenmiş olup, aa ba ca. . . . şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız eserde yer alan bir başka şair de Osman Şems Efendi[15]'dir. Eserde Osman Şems'in "selis" örneğine yer verilmiştir. Halk edebiyatında aruz ölçüsü kullanılarak yazılan şiirlerdir. Genellikle 19'uncu yüzyıl âşıkları tarafından kullanılan selisin en fazla yazılan tipi gazeldir. Hece ölçüsünün on beşli kalıbına da uyan selislerin en belirgin özellikleri farklı bir ezgiye sahip olmalarıdır. Selis, aruzun "fe'ilâtün (fâilâtün) fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbıyla yazılan gazellere denir. Murabba, muhammes, müseddes biçimiyle yazılmış selisler de bulunmaktadır. Kafiye düzeni semai, kalenderi ve divanda olduğu gibidir (Elbir, 2006: 123).

Gözü dünya mı görür âşık-ı didar olanın
Dilberi sen gibi bir mahı dil azar olanın

"Gözü dünya mı görür yüzü aşk olanın" dizesiyle başlayan bu seliste Allah aşkı ile kendinden geçme hali anlatılır. Şiirde tasavvufî unsurlara sıkça yer verilmiştir. Allah aşkıyla yanan kalp aşk ateşiyle temizlenir. Tarikat ehli insan ibadetle, Allah aşkıyla meşgul olur. Şiirde divan edebiyatındaki güzellik unsurlarına yer verilmiş ve içki meclislerinden, sarhoş gönülden bahsedilmiştir.

[15]Asıl adı Osman Nureddindir. İlk dönem şiirlerinde "Nûrî", sonraki şiirlerinde ise "güneş" anlamındaki "Şems" mahlasını kullanmayı tercih etmiştir. Osman Şems Efendi'nin doğum tarihi ve doğum yeriyle ilgili kaynaklar arasında bir görüş birliği vardır. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Çarşamba gününe denk gelen 23 Mart 1814 (1 Rebiulâhir 1229) tarihinde, İstanbul Hoca Paşa Mahallesi'nde doğmuştur. Osman Şems'in, şiirleri göz önünde tutulduğunda şiirden anlayan, şiirlerini âşıkane ve mutasavvıfâne tarzda yazan, şiirleri anlamca dolgun ve yaşadığı dönemin öne çıkan bir şairi olduğu sonucuna varmak mümkündür (Yıldırım, 2013: 32).

Eserin ikinci bölümün ilk yazarı Mustafa bin Muhammed Ankaravî[16]'dir. Eserde Muslihiddin Muhammed'in Mülk Suresi tefsirine yer verilmiştir. Yazılma tarihi belli olmayan bu tefsir, İshak Bey bin Murad Arslan'a takdim edilmiştir. Harekeli nesih yazıyla yazılmış olan eser, 37 varaktan oluşmaktadır. Bu eserin nüshalarından biri de Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'ya takdim edilmiştir (Akçay, 2005: 5).

Sure Allah'ın varlığından, birliğinden ve bunların yerde, gökte ve insan bedeninde izinden bahseder. İnsanın yaratılış amacı iyi ve kötülerin birbirinden ayrılmasıdır. Allah yedi kat göğü yaratmıştır, bunlar kendi aralarında uyumlu ve kusursuzdur. Allah her şeyi bilendir, hiçbir şey gizli kalmaz. Kıyamet gerçektir, onun vaktini Allah bilir. Rızkı veren Allah'tır. Dilerse kesecek de Allah'tır. Allah'ı inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Allah'ın azabından korkan, salih amel işleyen, tövbe edenler bağışlanacaktır. Sure bu konuları içerir.

İkinci bölümün ikinci müellifi olan Gözübüyükzade İbrahim Efendi[17], "Tercüme-i Sûretü'l-Asr" adlı eseriyle kitapta yer almaktadır. Bu surelerin üçünün bir arada bulunduğu tefsir tercümeleri, Ahmediye Camii imamı Müderris Hafız Mahmud tarafından yayımlanmıştır. 1287 yılında İstanbul'daki Ali Şevki Efendi Matbaasında basılan eserin nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır [Tırnovalı bölümünde 001376 demirbaş numarası ile 297. 2'de kayıtlıdır.] (Şahan, 2009: 12).

Surede zamanın önemi üzerinde durulmuştur. İnsan zamanı iyi değerlendirmeli, boşa harcamamalıdır. Boşa harcayanlara hesap sorulacaktır. Kalpten Allah'a bağlanmak, iman etmek, iyi işler yapmak, sabretmek gerekir. Eğitimin önemi üzerinde durur ve insanların iman ve ibadet konusunda nasıl eğitileceğini anlatır. Asr suresi, en kısa surelerden biri olmasının yanında Kur'an-ı Kerîm'deki bütün dinî ve ahlâkî

[16]Hayatıyla ilgili elimizde yeterli bilgi yoktur. Fakat yazdığı eserleri sunduğu şahısların yaşadıkları dönemden yola çıkarsak XIV. yüzyılda Beylikler döneminde yaşadığını anlayabiliriz. Eserlerindeki Kur'an ayetlerinden, tefsirlerinden ve yararlandığı farklı eserlerden onun Arapçayı çok iyi bildiği ve dinî konulardaki geniş bilgi birikiminden, eserlerindeki çeşitli hikâyeler ve atasözlerinden şahsiyetin geniş bir kültürel birikimi olduğunu düşünebiliriz (Bılıkçı, 2009: 4).

[17]Kayseri'de yetişen bilgin ve müelliflerden olup, H. 1160 Muharrem ayının başında (M. 1747) Kayseri'de doğmuştur. Gözübüyükzade İbrahim Efendi, 1785- 1790 yılları arasında Kayseri'de Gözübüyükzade Medresesi'ni kurmuş ve kırk yıldan fazla öğretime ve ilim yaymaya devam edip beş yüzden fazla bilgine icazet vermiştir.
Gözübüyükzade İbrahim Efendi kelam, tefsir, Arapça ve mantık gibi alanlarda daha çok ders kitabı niteliğinde olan Türkçe ve Arapça elli beş kadar eser yazmıştır (Şahan, 2009: 9).

sorumlulukların, nasihatlerin özü kabul edilmeye değer bir anlam zenginliğine sahiptir.

Eserde yer alan bir diğer müellif Sinan Paşa[18]'dır. Sinan Paşa Tazarrunamesi ile eserde yer almaktadır. Sinan Paşa "Tazarrunâme" sinde tasavvufî konulara yer verir. Eser Allaha yalvarış, Hz. Muhammed ve din ulularını övüşü içerir. Süslü nesrin ilk örneklerinden olan bu eserin ağır bir dili, uzun ve karmaşık bir cümle yapısı vardır. Eğitimsiz bir kişi anlayamaz, Arapça ve Farsça kelimelerle yüklü halkın anlayamayacağı bir dil kullanılmıştır. Manzum mensur karışık yazılan eser, Allah'a yakarış olsa da içinde hikâye ve öğütlere yer verilmiştir. Sinan Paşa, eserinde yer yer manzum parçalara yer vererek yüreğinden gelen bir aşkla Allah'a aczini yakarır. Aruz vezniyle yazılan eserin kafiye şeması aa bb cc dd. . . şeklindedir. Ustalık göstermek amacıyla yabancı kelime ve tamlamalara sıkça yer verilmiştir.

Şeyhî[19] de eserde tevhidi ile yer alan şairdir. Türk-İslâm edebiyatında konusu Allah'ın varlığı, birliği, isim ve sıfatları ve bunların varlık âlemine yansımaları olan manzum-mensur edebî türe "tevhid" adı verilir. Tevhidler gelenek olarak eserlerin başında yer alır. Ancak tüm şairler bu geleneğe uymamıştır. Özellikle incelediğimiz 17. yy. tasavvuf edebiyatına mensup şairlerin divanlarında klasik tertip söz konusu değildir. Tevhidler, eserin başından sonuna kadar dağılabilmektedir (Uzun, 2012: 24).

Tevhidlerde ele alınan konular, ortak bir düşünce sistemine dayalı olarak yazıldıkları için benzerlikler belirgin olmakla birlikte, şairlerin meşreplerindeki farklılıklar sebebiyle ele alınışları bakımından çeşitlilik göstermektedir (Uzun, 2012: 14).

[18]Sinan Paşa, iyi derecede eğitim almış ve ilim sahibi kişilerden oluşan bir aileye mensuptur. Babası İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'dir. Sinan Paşa da hem kendi zekâ ve kabiliyeti hem de ilmî açıdan zengin aile çevresi sayesinde henüz çok genç yaşta büyük bir ilmî olgunluğa erişmiştir. Kaynaklarda onun fıkıh, hadis, tefsir gibi din ilimlerinin yanı sıra; felsefe, matematik, astronomi gibi fen bilimlerine de hâkim olduğu belirtilir. Hayatının ilk dönemlerinde felsefeye merak sarmış olan Sinan Paşa, ileriki yaşlarda Şeyh Vefâ hazretlerine intisap ederek tamamen tasavvufa yönelmiş ve incelediğimiz eserde yer verilen eseri "Tazarrunâme"yi de bu dönemde yazmıştır (Şen, 2010: 23).

[19]Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, şairin 1371-1376 yılları arasında dünyaya geldiği, 1431'de vefat ettiği tahmin edilmektedir (Timurtaş, 1968: 56). İlk tahsiline yaşadığı dönemin kültür merkezlerinden biri olan memleketinde başlayan şair, başta Ahmedî olmak üzere devrin önemli âlimlerinden ders almıştır. Bir tarikata intisap ettiğini gösteren ve bir mahlası olan Şeyhî'nin hayatının önemli konuları tarikat ve tasavvuftur (Biltekin, 2003: 4).

Şeyhî eserde yer alan tevhidinde, Allah'ın varlığından birliğinden bahsetmiş her beyitte de "*la ilahe illallah*" tevhidini tekrarlayarak anlamı güçlendirmiştir. Yaratılan her şeyde Tanrı kendi özünden bir parça bırakmıştır. Şiirde Arapça, Farsça kelime ve terkiplere sıkça yer verilmiş, ağır süslü bir dil kullanılmıştır.

İkinci bölümün bir diğer şairi Fuzulî'[20]dir. Tansel'in hazırladığı "Klasik Türkçe Dinî Metinler" kitabında nazım olarak Fuzuli'nin münacatına, nesir olarak ise Sinan Paşa'nın münacatına yer verdiği görülmektedir.

Sözlüklerde "fısıldamak" anlamına gelen necv kökünden türemiş olan münâcât "fısıldaşmak ve bir sırrı paylaşmak" anlamında kullanılmaktadır; genellikle "yalvarmak, yakarmak, dua ve tazarruda bulunmak" anlamında kullanılır (Macit, 2006: 563).

İslâm kitap telif geleneğine göre bir sanatkâr eserine Allah'a hamd (hamdele) ve Resûlullah'a salâtü selâm ile (salvele) başlar. Mürettep divanlar, mesneviler ve diğer manzum eserlerde hamdele ve salvelenin yerini tevhid, münâcât, na't ve mi'râciyye gibi dinî içeriğe sahip şiirler alır (Macit, 2006: 563).

Tansel, kitabında ayrıca Fuzuli'nin "itmez" redifli gazeline de yer vermiştir. Fuzulî bu gazelinde de dünya ile ilgili her şeyden vazgeçmiş Allah dostu gönüllerden bahsetmiştir. Gazelde "itmez" redif, "al" tam kafiyedir. Kafiye şeması aa ba ca da. . . şeklindedir. Anlaşılması güç kelimelere yer verilmiştir. Karmaşık bir dili vardır. Aruz ölçüsü kullanılmıştır, nazım birimi beyittir.

Kitapta, Fuzuli'nin meşhur "Su Kasidesi" de yer almaktadır. "Su kasidesi" Peygamber Efendimiz'i (sav.) övmek, ona duyulan sevgiyi ifade etmek için yazılmıştır. Bu

[20] Doğum tarihi bilinmeyen Fuzûlî'nin ölümü "Göçtü Fuzûlî" kelimeleriyle söylenmiş bir tarih ibaresiyle tespit edilmiştir. Buna göre Fuzûlî H. 963 ve M. 1556 yılında Kerbelâ'da vefat etmiştir. Ahdî tezkiresinde bu büyük şairin bu tarihte tâun hastalığından vefat ettiğini öğreniyoruz (Banarlı, 2004: 530).
Fuzûlî Arapça, Farsça ve Türkçe gibi üç dili, ana dili gibi biliyordu. Bununla beraber Fuzûlî, İslâm felsefesinde kelâm alanında eser verecek kadar derinleşmiş; tasavvuf felsefesini, şiirine, hayatına, inanışına yerleştirmiş ve bu felsefeyle kendi yaşayış şeklini özdeşleştirmiştir (Karahan, 1996: 243). Fuzulî gibi güçlü bir şairin birçok da eseri bulunmaktadır.

nedenle bir naat örneğidir. Redifinden dolayı "su kasidesi" diye anılır. Fuzulî Peygamber'imize duyduğu yoğun sevgiyi suya olan aşkıyla sembolize etmiştir. 16. yüzyılın zirve isimlerinden Fuzuli'nin aşk anlayışı ilahî aşktır. Şiir Allah'a ve onun kulu ve elçisi olan Hz. Muhammed'e (sav.) duyduğu muhabbet teması etrafında şekillenmiştir. Hem dinî hem de din dışı ortamda gelişen divan şiiri, İslam dini, Kur'an-ı-Kerim, Hz. Muhammed'in (sav.) hayatı, mucizeleri ve sözleri etrafında gelişmiştir.

Bu kaside, aruzun "fâilâtün/ fâilâtün/fâilâtün/ fâilün" kalıbıyla yazılmıştır. Şiirde "-e su" sesleri redif, "-âr"lar zengin kafiyedir. Gazel tipi kafiyeleniş denilen "aa, ba, ca, da. . . " şeklinde kafiyelemiştir.

İkinci bölümün diğer bir müellifi olan Okçuzâde Mehmed Şahî[21] elimizdeki ders kitabında "Ahsenü'l-hadîs" adlı eseriyle bulunur. "Ahsenü'l-hadîs", manzum bir kırk hadis tercümesi ve bu hadislerin dinî, edebî, tarihî ve tasavvufî motiflerle zenginleştirilmiş şerhinden oluşan bir eserdir. Tercüme ve şerhten oluşan eserin tercüme kısmı manzum, şerh kısmı ise mensurdur. Türkiye ve dünyanın çeşitli yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan eserin tamamı 1313 (1895) yılında İstanbul İkdam matbaasında basılmış; manzum kısmı, kırk ayet tercümesiyle birlikte eski harflerle Mekteb-i Sultânî Arapça muallimlerinden Hâfız Refi tarafından yayınlanmıştır. Müellif, ortak bir konudan ziyade, aruza uygun hadisleri tercüme etmeyi yeğlemiştir (Öksüz, 2016: 47).

Eserdeki bir diğer isim olan Ahmed Cevdet Paşa[22]'nın üzerinde çalıştığımız kitapta yer alan eseri "Kısası Enbiyadan Haccı Veda"dır. Didaktik bir üslûba ve yalın bir dile

[21]Okçuzâde Mehmed Şahî 1562- 63 yıllarında İstanbul'da doğdu. Okçuzâde Mehmed Paşa'nın oğludur. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra 1580'de (988) Şeyhülislâm Mâlûlzâde Mehmed Efendi'den mülâzemet aldı. Devletin çeşitli birimlerinde uzun yıllar görevler yaptı. Okçuzâde vefat edinceye kadar mâzuliyet hayatı yaşamıştır. O dönemin şeyhülislâmlık makamında Hoca Sâdeddin Efendi'nin oğullarının bulunması ve bu ailenin Okçuzade'nin ailesiyle rekabet halinde olması dolayısıyla Okçuzade'nin mâzuliyet hayatı yaşadığı düşünülebilir (Woodhead, 2007: 335- 336).

[22]Ahmed Cevdet Paşa 26/27 Mart 1822 (13/14 Recep 1238) tarihinde Osmanlı Devleti sınırları içinde olan Tuna eyaletinde bulunan Lofça kasabasında doğmuştur. Eğitimine Lofça'da başlayan Ahmed Cevdet Paşa, 1839'da İstanbul'a gelmiş ve devrin önemli hocalarından ders almıştır.
1844'te Rumeli Kazaskerliği sınırları içindeki Premedi kadılığına atanarak resmî ilk görevine başlamış olan Cevdet Paşa, yaptığı görevlerle Tanzimat devrinin önde gelen devlet adamlarından biri olmuştur. Tarih, dil, hukuk, tefsir ve mantık gibi alanların birçoğunda önemli eserler vermiştir. Siyasal yaşamı bittikten sonra zamanını çocuklarına ve ilmî çalışmalara ayıran Paşa, kısa bir hastalık döneminden sonra

sahip olan bu eser, Paşa'nın ileri yaşlarında oluşturulmuştur. Hz. Âdem'le başlayarak Hz. Muhammed'e (sav.) kadar geçen dönemdeki peygamberlerin hayatını, Dört Halife Devri'ni, Abbasileri ve Emevileri, Türk İslam devletleri ile Osmanlı tarihini 1439 yılına kadar anlatmaktadır. Eser, günümüz alfabesine aktarılarak yayımlanmıştır (Keskioğlu, 1966: 225).

Hoca Sadeddin Efendi[23]de incelediğimiz eserin ikinci bölümünün müelliflerindendir. Hoca Sâdeddin Efendi'nin tarih alanında büyük bir şöhret kazanmasını sağlayan ve üzerinde çalıştığımız eserde yer verilen eseri "Tâcü't-Tevârîh"tir. "Hoca Tarihi" ismiyle bilinen eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden başlayıp Yavuz Sultan Selim döneminin sonuna dek (1520) olan dönemi anlatmaktadır. Bu eserde, Osmanlı tarihiyle ilgili ayrıntıların tamamının ele alındığı fakat bunlardan çoğunun süslü ve ağır Farsça cümlelerle yazıldığı için anlaşılmasının zor olduğu, bununla beraber bazı yazarların ağdalı ifadeler kullanarak uzun cümlelerle yazmayı çok sevdikleri söylenmektedir. Bundan dolayı da kısa yazması gereken yerleri uzun, konunun toparlanması gereken yerde dağıtarak yazdıkları ifade edilmektedir. İsmet Parmaksızoğlu Tâcü't-tevârîh'i sadeleştirmiş ve neşretmiştir (İpşirli, 2010: 359).

İkinci bölümdeki bir müellif de Kâtip Çelebi'dir.[24] Kâtip Çelebi'nin birçok eseri bulunmaktadır fakat üzerinde çalıştığımız eserde yazarımız onun en önemli eserlerinden biri olan "Mîzânü'l-Hakk fî-İhtiyâri'l-Ehakk" adlı eserini seçmiştir. Kâtip Çelebi bu eserini, kendi döneminde kısır çekişmelerin içinde yer alan dinî ve ilmî

---

26 Mayıs 1895 tarihinde vefat etmiştir Fatih Sultan Mehmet Türbesi haziresine defnedilmiştir (Halaçoğlu- Aydın, 1993: 443). Ahmet Cevdet Paşa'nın birçok eseri bulunmaktadır.

[23]1536-37 yılında İstanbul'da doğdu. Sâdeddin Efendi, babasının saray çevresinde etkin olmasından dolayı daha yaşı küçükken iyi bir eğitim almış ve dönemin önemli âlimlerinden ders alma imkânı bulmuştur. Şehzâde Murad'ın hocası İbrâhim Efendi öldükten sonra Mayıs 1573'te (Muharrem 981) onun yerine şehzâde hocalığı görevine atanmış ve Manisa'ya gönderilmiştir. Aldığı bu görev, onu ilim dünyasında olduğu gibi devlet yönetimi alanında da giderek daha etkin hale getirmiştir. Sonraki dönemde "Hoca" ve "Hoca Efendi" lakaplarıyla iyice şöhret olan Hoca Sâdeddin Efendi, ilmiye mesleğinin yanında yirmi beş yıl kadar idarî ve siyasî konularda da etkili olmuştur. Devrin birçok şair ve edibi ona eserler ithaf etmişlerdir (Turan, 1998: 197).

[24]Asıl adı Mustafa, babasının adı Abdullah'tır. Annesinin belirttiğine göre, 1017 Zilkade'de (Şubat 1609) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası asker olduğundan dolayı o da asker olmuştur. Fakat okuma ve yazma sanatına olan meyli sebebiyle 1032/1622'de Anadolu Muhasebesi Kalemi'ne şakirt olur. 1033/1623'te babasıyla beraber Tercan seferine gider. 1035/1625'te Bağdat seferini yaparak baş muhasebede şakirt olur. Bu arada hitâbet, siyâkat ve hesab fenlerinde ilerleme kaydeder (Ülken, 1991: 177).

tartışmaları, belli bir yöntem fikri içinde değerlendirmek ve bundan dolayı Osmanlı ilim hayatında gözlemlediği olumsuz durumların nedenlerine inmek suretiyle mevcut durumu eleştirel olarak değerlendirmek amacıyla yazmıştır. Eserin adı serbest bir çeviriyle "en doğru yolu seçerken izlenecek hakikat ölçütü" anlamına gelir ki kitabın hemen ilk sayfalarından itibaren kanıtlama tekniğinin (tarîk-ı burhân) ve bilgi için bir ölçüt olan mantığın (ilm-i mîzân) vurgulanması eserin ismine bir atıf gibidir. Eser; aklî ilimlerin lüzumuna dair bir mukaddime, eser boyunca tek tek ele alınan yirmi bir mesele (bahs) ve bir sonuç (hâtime) kısmından oluşmaktadır (Kutluer, 2005: 217).

İkinci bölümde; birinci bölümde yer alan Sarı Abdullah Efendi'ye tekrardan yer verilmiş, yazarın bu sefer nesir olan eseri "Semeratü'l-fuad fi'l-mebde' ve'l-mead" kitapta yer almıştır. Sarı Abdullah Efendi, Mevlana Celaleddin-i Rumî ve Hacı Bayram-ı Veli'den istimdad ederek yazdığını ifade ettiği eseri, 1624 (1033) yılında kısa bir süre içinde tamamlamıştır. Beş bölümden oluşan eserde Hz. Adem'in hilafeti, insan, kutub, cezbe, aşk, seyrü sülük, tarikat, hakka yönelme gibi konulara değindikten sonra tarikat silsilelerine ve meşhur sufilerin hayat hikâyelerine yer verilmiştir. İstanbul'da basılmış olan (1288) "Semeratü'l-fuad"ın, birçok yazma nüshası da bulunmaktadır. Eserin sadeleştirilmiş ancak fazla da özenli olmayan bir yayımı da vardır (Azamat, 2009: 145-147).

Bursalı İsmail Hakkı[25] eserde yer alan bir diğer isimdir. İsmail Hakkı'nın "Şerh-i Pend-i Attar" isimli eserinden bir bölüm kitapta bulunmaktadır. Feridüddin-i Attar'ın eseri Pendname'nin şerh edildiği hacimli bir eserdir. Müellif hattı nüshası, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Şerh, çok rağbet gördüğü için birçok el yazması nüshası ve iki de baskısı bulunmaktadır (Yurtsever, 2001: 107-108).

[25]Günümüzde Bulgaristan'da yer alan Aydos'ta Ekim 1653'te (1063 Zilkadesinde) dünyaya gelmiştir. Uzun yıllar boyu Bursa'da yaşadığından dolayı Bursevî, bir dönem Üsküdar'da yaşadığından dolayı Üsküdârî, Celvetiyye tarikatına intisab ettiğinden dolayı da Celvetî nisbelerini kullanmış, özellikle de Bursevî nisbesiyle şöhret kazanmıştır (Namlı, 2001: 102- 106).
Dinî ve tasavvufî kültürü ortaya koyan eserlerinin yanında çok sayıdaki manzumesinden başka mürettep bir divanı olması, İsmâil Hakkı'nın mutasavvıf ve âlim kişiliğine edebî bir kimlik de katmıştır. Nesrine göre daha sade bir dille nazım yazan İsmâil Hakkı'nın dili ne klasik şiirlerdeki gibi yabancı tamlamalarla yüklü ve ağır; ne de halk şiirinde olduğu kadar sadedir.

İkinci bölümde yer alan bir müellif de asıl adı Hüseyin olan Ayvansarâyî[26]'dir. Tansel kitabında Ayvansarayî'nin en önemli ve en çok bilinen eseri olan "Hadîkatü'l-Cevâmi" adlı eserine yer verilmiştir. Bu eser Ayvansarâyî'nin eserlerinden en çok bilinenidir. Sözü edilen eser, İstanbul'da ve yakın civarda yer alan camî, mescit ve tekke gibi tarihsel yapılarla ilgili bilgiler veren çok kıymetli bir kaynak eserdir. Ayvansarâyî, eserinin giriş bölümünde kendi ifadesine göre, 1768'e (1182) gelinceye dek İstanbul sur içi ve sur dışı, Eyüp, Galata, Boğaziçi ve Üsküdar'ın her iki yakasından Kadıköy içlerinde bulunan camileri ve mescitleri yazmış; eserini 1779'da (1193) temize çekmeye başlamış ve "tebyiz"i 1780'de (1195) tamamlamıştır (Kut, 2003: 5).

Kitabın üçüncü bölümünü ise kitabe, vakfîyye ve beratlar oluşturur.

Kitabe, bilindiği gibi, Arapça yazmak anlamındaki "ketebe" kökünden gelen bir kelime olup, sanat tarihî araştırmalarında, herhangi bir yapının kimliğini veren yazı levhaları için kullanılmaktadır. Daha genel bir anlamda ise "bir anıyı tarih boyunca yaşatmak için hazırlanmış yazı" şeklinde tarif edilmektedir (Önkal, 1989: 307). İncelediğimiz kitapta yer verilen kitabeler 3 metinden müteşekkildir.

Vakfiyeler, bir vakfın kurucusunun vakfın işleyişi konusunda düzenlediği resmî belgelerdir. Vakfedilmiş bir malın kullanılacağı hayır işlerini, vakfın yönetim şeklini ortaya koyan senet anlamına gelen vakfiye (vakıfname) İslâm medeniyeti tarihinde önemli bir yere sahiptir. Vakıfların kuruluşlarının ilk yıllarında sözlü ifadelerle yapıldığı anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde yaşanan kimi aksaklıklardan dolayı vakıf kayıtlarının yazılmak suretiyle tespit edilmesine ihtiyaç duyulmuş, bu ihtiyaç da vakfiyelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece vakfiyeler, kuruluşu yapılan vakfın nasıl yönetileceği, harcamaların nasıl ve nerelere yapılacağı, vakıfta kaç kişinin çalışacağı, çalışanlara ödenecek maaşın miktarını, harcamaları karşılayacak gelir kalemlerini, vakıftan yararlanacakları ve yararlanma şartları gibi konuların vakıf tarafından ayrıntılı şekilde tespit edildiği belgeler hâline gelmiştir. Vakıflar,

[26]Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Eserlerine düştüğü temellük kaydı dikkate alınırsa tam ismi, "Hâfız Hüseyin bin el- Hâcc İsmâil Ayvansarâyî"dir. Yazar, nisbesini doğduğu semt olan Ayvansarây'dan almaktadır (Eyice, 1998: 528).

Müslümanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel simgesidir. Bu özelliğinden dolayı vakfiyelerde bunu yansıtan ayetler bulunmaktadır (Özgüdenli, 2012: 465).

Üzerinde çalıştığımız eserin içindeki vakfiyede de sahibine hayır amaçlı senelik ne kadar hayır verileceği kararlaştırılmıştır. Geçmişteki yaşayış ve kültürümüzü yansıtması açısından vakfiyeler büyük önem taşır.

Genel olarak berat; bireylere, bir yetki ya da ayrıcalık sağlayan veya devletin malları üzerinde tasarrufta bulunma ya da mülkiyet hakkı kuran ve bu ayrıcalıkları üçüncü şahıslar karşısında onaylayan ve emreden sultanî hükümlerdir.
Beratların veriliş nedenleri berat metinlerinde ifade edilmekle birlikte genel olarak şu şekilde gruplandırılabilir:
1. Devlete ait her hangi bir memuriyete atama yapmak için verilen beratlar (vezirlik, Beylerbeyilik gibi idarecilere verilen beratlar),
2. Devlete ait mal ve mülklerden yararlanma ya da bunlar üzerinde tasarrufta bulunabilme ya da bunları mülkiyetlerine geçirebilmek için verilen beratlar (ocaklık temliknameler, malikâne gibi beratlar).
3. Vakıflar gibi kamu yararı için kurulmuş kuruluşların bazılarında görev yapabilme yetkisini kazanmak (Ashab-ı Cihat-ı Beratlar gibi).
Çeşitlerine göre, öz olarak yetki, tasarruf, mülkiyet ve imtiyaz kazandırmak, beratların hazırlanma sebebidir (Gök, 2000: 218). Ele aldığımız eserde yer alan berat örneğinde; Kastamonu'da "Yılanlı Dergâhı"na ait Berat Sureti'ne yer verilmiştir.

3. 2. "Mevlid-i Nebevi" Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası

Arapça bir kelime olan Mevlid, "doğmak", "doğum zamanı", "doğum yeri" anlamlarına gelmektedir. Fakat mevlid, dilimizde genel olarak Hz. Peygamber'in doğumu ve Süleyman Çelebi tarafından yazılan şiir olarak bilinmektedir. Mevlid, en geniş anlamıyla dinî ve toplumsal açıdan önemli sayılan günlerde Kur'an tilavetinin yapıldığı, peygamberin yaşam hikâyesini anlatan şiirlerin okunduğu, ilahilerin söylendiği ve halka yemek, tatlı, şerbetin dağıtıldığı törenleri ifade etmektedir

(Yanmış, 2010: 13). Araştırmacıların bir kısmına göre, ilk mevlid uygulamaları Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra Hz. Ömer döneminde uygulanmış ve Hz. Ömer mevlid haftası okulları tatil ettirmiştir. Endülüs Emevileri de bu uygulamayı devam ettirmişti (Bakırcı, 2003: 18).

Türkler arasında da mevlid beğenilmiş ve ilk Türkçe mevlid Erzurumlu Mustafa Darir (1388) tarafından yazılmıştır (Aksoy, 2007: 16).

Didaktik ve lirik bir anlatımın hâkim olduğu mevlidler, halka yönelik dinî eserler olup, genelde sade ve yalın dille yazılmışlardır. Bunların başlıca sebebi, canlı bir dinî hayatın içinden gelen şairlerin, çoğu zaman yazmış oldukları mevlidlerle halkı aydınlatabilme ve hayırla yâd edilme amacı gütmelerindendir.

Âlemlerin efendisi iki cihan güneşi Hz. Muhammed'in (sav.) doğması İslam âlemi için çok önemli bir hadise olmuştur. Hz. Peygamber'in vilâdeti bir taraftan bu doğumun getirdiği mutluluk, bereket ve müjdelerden dolayı kasidelerin yazılmasına ve zamanla hem çoğalmasına hem de uzun manzum şiirlere dönüşmesine vesile olmuş; öte taraftan bu kutlu günden dolayı ilk önce yapılan küçük çaplı ziyaretler daha sonra muazzam kalabalık törenlere dönüşmüştür. Böylece bu hadise İslâm âlemini sosyal, siyasal, kültürel, edebî vb. gibi pek çok açıdan saran ve birbiriyle ilişkili olan bir türün ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Arvas, 2017: 98).

Öncelikle geçiş törenlerinde ve özellikle de ölüm törenlerinde mevlid okutmak vazgeçilmez bir dinî vecibe olarak kabul edilmektedir. Mevlid okuma ve okutma geleneği Anadolu'nun hemen her yerinde karşılaşılan ortak bir yas ritüelidir. Kelime itibariyle "doğum" anlamını karşılayan "mevlid"in ölüm törenlerinde icra ediliyor olması bir tezat oluştursa da dinî bir ritüel olarak algılanıyor olması bu durumu açıklamaktadır.

Süleyman Çelebi'nin yazdığı "Vesîletü'n-Necât" adlı mesnevi halk arasında çok sevilen ve en rağbet gören mevlid olmuştur. Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necatı'yla birlikte Türk edebiyatında iki yüzün üzerinde mevlid yazılmıştır. Türk edebiyatında yazılan mevlidlerin neredeyse tamamı tasavvufî yönleri bulunan şairlerce

oluşturulmuştur. Bazı mevlidler bestelenerek okunmuş ama hiçbiri Süleyman Çelebi'nin eserinin değerine ulaşamamıştır.

Süleyman Çelebi'nin mevlidinin okutulduğu yerler şunlardır:

1. Peygamber'in velâdetinin sene-i devriyesinde, tekkelerde ve Müslüman topluluklarda mevlid okutulmaktadır.
2. Dinî merasimlerde ve zikirlerde, ayin esnasında da mevlid okutulduğu vakidir.
3. Çocuğun doğumu münasebeti ile doğumunun kırkıncı günü mevlid okutulur ve mevlidin sonunda, çocuğun kulağına, ona verilen isim tekbir getirilerek söylenir.
4. Bir kişinin ölümünün kırkıncı günü mevlid okutulur.
5. Adak olarak, Peygamber'in ruhunun şad olması için mevlid okutulur (Pekolcay, 2005: 32).

"Vesiletü'n Necat"ın ve bazı diğer mevlidlerin son bölümünde bulunan Hikâye-i Güvercin, Hikâye-i Geyik ve Hikâye-i Deve gibi Hz. Peygamber'e (sav.) nispet edilen mucizevî nitelikteki kimi olaylarla ilgili hikâyeler, söz konusu eserlere sonradan katılmış destansı manzumelerdir ve bu manzumelerin asıl mevlid metinleri ile hiçbir ilgisi yoktur (Aksoy, 2007: 325).

"Vesiletü'n-Necat" anonim bir eser olması sebebiyle bir halk kitabıdır. Müellif olarak Süleyman Çelebi'nin yazdığı bu eser edebî geleneğin ürünüdür. Yani yazarı ve telif tarihi belli olan bir eserdir. Zira Süleyman Çelebi yazma olan bu eserini bitirdikten sonra yani o zamanın şartlarında eserine son şeklini verdikten sonra piyasaya sürmüştür. Ancak bu eser edebî ürün olsa bile yaygın kanaatten hareketle onun evvela halkın okuyacağı veya dinleyeceği dikkate alınarak yazıldığı ileri sürülebilir. Yani halka yönelik sade bir dille yazılmıştır. İşte sırf bundan dolayı bile bu eser "anonim" olmasa bile halk kitabı olarak düşünülebilir. Çünkü halk kitaplarının bir özelliği ve amacı da budur (Arvas, 2017: 71).

Çalışmamızda ele aldığımız eser Hafız Selim Mekkeli tarafından derlenen "Mevlid-i Nebevî" adlı eserdir. Eserin önsözünde Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine Yunus Emre,

Erzurumlu İbrahim Hakkı, Eşrefoğlu gibi döneminin önemli şairlerinin ilahîlerinden de ilave yapıldığı görülmektedir.

Eser, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i ile başlamaktadır. Bu eserde Peygamber Efendimizin doğumuna yer verilmiştir. Yine onun mucizelerine, hayatına, vefatına ve birçok yönlerine değinilmiştir. Bu tür konulara yer veren pek çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu türün geniş halk kitlelerince sevilmesinde Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nin büyük payı vardır.

Eserin genelinde ikilik şeklindeki mesnevi nazım biçimi kullanılmıştır. Yunus Emre'nin "Cennet İlahisi" ve "Mevlid-i Şerif Kasidesi" ise dörtlük şeklinde yazılmıştır.

Eser "Hikâye-i Mevlid" ile başlar. Bağdat'ta temiz salih bir kadın vardır. O vefat etmiştir. Oğluna da altın para kalmıştır, oğlan bunu ne yapacağını düşünürken bir topluluğun mevlid okutup dinlediklerini görür. Kendisi de dinler ve mutlu olur, gece rüyasında kıyamet kopar, mevlid okuyanlar cennete girer. Oğlan da cennete girmek ister ancak melekler ona mevlid okuyanların girebileceğini söyler. Oğlan uykusundan uyanıp ağlar ve daha sonra her yıl mevlid okutur. Öldüğünde yüzünde tebessüm vardır, kavmi öldüğünden emin olamaz ve bir doktor çağırır. Doktor öldüğünü söyler ama Allah ona nazar kılmıştır. O anda oğlan gözünü açar ve Allah'ın kendisine nazar kıldığını ve cennetteki yerini ona gösterdiğini söyler. Mevlid'i daima okutup dinlemelerini söyler. Ardından da vefat eder.

"Mevlid-i Şerif Kasidesi"nde ise Allah'a ve Resul'üne davet vardır. Cennete girmek istersen Allah'ın Resul'ünü sıkça anarak mevlidi okumak ve dua etmek gerekir.

Yunus Emre'nin "Cennet İlahisi", "Mevlid-i Nebevi"de yer alan eserlerdendir. İlahide ise yine cennetin güzellikleri ile buradaki kuşların dahi Allah diyerek öttüğü, suların Allah sesiyle gürlediği, cennette Tuba ağaçları ile güllerin olduğundan bahsedilir.

"Tevhid Kasidesi"nde ise günahlardan kurtulup kalplerdeki pasın silinmesi için her nefeste "La ilahe illallah" kelime-i tevhîd-i söylenmesinin önemi anlatılmıştır.

Dünyanın geçiciliğine vurgu yapılmış, gönüllerin Hakk'a yönelmesine, dertlere dermanın Allah olduğuna, Kuran okuyarak sıkıntılardan kurtulabileceğine değinilmiştir.

"İbrahim Hakkı'nın İlahîsi" yine eserde yer alan bir diğer ilahîdir. İlahîde ise kalbine gelen hüzün, elem ve gam Allah'tan gelir, bunlar misafirdir, onlara izzetle ikramda bulun, cefadan kaçma, çile çekerek olgunlaşırsın şeklinde ifadeler vardır.

"Nat-ı Şerif"te ise derdimin dermanı sevgilim yüce Peygamber'imdir. Sürekli seni anar seni söylerim ifadelerine yer verilir.

"Mevlidü'n Nebi"- Allah adın bahri- her işe Allah'ın adıyla başlamalı, her nefeste onu anmalı, her iş onun adıyla tamam olur, gözyaşlarıyla daima onu anmalıyız. Âlemler yaratılmadan önce de o vardı. Yaratılmıştan da daha güçlü olan o Allah'tır.

"Lillâhil Fatiha Muassalâvat", Allahu Teâlâ beni anıp duada bulunan her kuluna rahmet eylesin. Allah âlemleri ve Âdem'i yarattı. Hz. Muhammed'e kendi nurundan verdi sonra bu nuru Havva'ya oradan da Şit'e (as.) verdi, İbrahim'e İsmail'e verdi bu nurdan.

"Tevellüdü Peygamberi", bu kısımda Âmine Hatun, Hz. Muhammed'in annesi ve babası Abdullah'tan bahsedilir. O doğmadan önce birçok alâmet belirir. Rebiulevvel ayının on ikinci gecesi her yer nurla dolar. Melekler gökten saf saf iner. Bu bölümde Peygamberimizin (sav.) doğumunu anlatır.

"Merhaba Bahri", "Vesîletü'n Necât"ın eski yazmalarında 8-10 beyitten ibarettir. Sonradan kimler tarafından ilâveler yapıldığı tam olarak tespit edilememiştir ancak herkes tarafından çok beğenilip okunduğu için artık Süleyman Çelebi'nin eserinin bir parçası gibi benimsenmiştir. Bu kısımda merhaba sözü her dizede tekrarlanır. Peygamberimizin doğumuyla beraber mucizelerine değinilir ve kırk yaşında Peygamber olduğu, Kuran'ın ayetler şeklinde nazil olduğu, Peygamberimizin (sav.) eşsiz nuru ve güzelliği anlatılır.

“Miracü’n-Nebi Aleyhissalatü Vesselam”, bu kısımda miraç hadisesi anlatılır.
“Münacat Bahri”, bu kısımda Allaha yalvarış vardır. Allah’tan şefaat ve affolunmak istenir.

“Vefatün Nebiy-yi Sallallahü Aleyhi ve Sellem”, Peygamberimizin (sav.) altmış üç yaşına girdiğinde vefat ettiğini anlatır. Cebrail (as.) aracılığıyla haber gelir ve dağ taş üzüntüye boğulur. Azrail’in gelip canını alması hadisesi detaylıca anlatılır.

Bundan sonra “Vefat'ü Fatımatüz-Zehra Bahri”ne yer verilmiştir. Hz. Fâtıma hem Hz. Peygamber’in kızı olması dolayısıyla Sünnî cemaatte; hem de, Kerbelâ şehitlerinin anneleri olması hasebiyle Şiîler arasında son derece önemli bir yere sahiptir. Hz. Fâtıma, Hz. Peygamber’in Hz. Hatice’den doğmuş dört kızının en küçüğüdür. Yüzünün beyaz ve parlak oluşundan dolayı kendisine “Zehra” lakabı verilmiştir. Vefat'ü Fatımetüz-Zehra bahrinde, Peygamber Efendimizin (sav.), ölümünden sonra kızı Hz. Fatıma’nın yaşadığı elem ve üzüntü detaylarıyla anlatılır. Hz. Fatıma’nın dilinden babasına duyduğu özlem ve sevgi anlatılır. Hz. Fatıma’nın hayatının son zamanları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’le olan vedalaşması ve ölümü anlatılır.

“Hikâye-i Geyik”, Peygamber Efendimizin (sav.) bir mucizesini konu alır. İslamî değerleri kültürel özelliklerle birleştirmesi bakımından önemlidir. Kısaca özeti şu şekildedir: Hz. Peygamber arkadaşlarıyla otururken kırk atlı yanlarına gelir. Hz. Peygamberi, Peygamberlik konusunda denemek için O’ndan bir delil isterler. Hz. Ömer ve Hz. Ali buna çok sinirlenirler. Hz. Peygamber onları sakinleştirir. Bu sırada Hz. Peygamber, atlıların esir aldığı eli ayağı bağlı geyiği serbest bırakmalarını ister. Bu şekilde geyik Allah’ın bir olduğunu, Hz. Peygamber’in de onun elçisi olduğunu söyleyecektir. Önce kabul etmezler ama daha sonra geyik konuşmaya başlar. Kâfirler de artık bu dini kabul edip geyiği bırakırlar. Geyik önce kayıp olan kardeşinin hasretinden sonra da günlerdir emzirmediği yavrularından söz eder. Hz. Peygamber’in kefil olmasıyla geyik bırakılır. Yavrularına durumu anlatır. Geyiğin yavruları, Peygamberimize bir zarar gelir endişesiyle emecekleri sütün haram olacağını söylerler. Geyik onları ikna edip, emzirip geri döner. Ancak yine atlıların tuzağına düşer. Hz. Peygamber’e mahcup olmak istemez ve o anda dua eder. Bu dua kabul olur ve Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber’in huzuruna gelir ve ondan özür diler. Geyiğin

yine konuştuğunu gören kâfirler müslüman olurlar. Hikâyenin sonunda salâvat getirilir.

Kimi kaynaklarda mevlidlerin sonuna eklenmiş ve yazarı belli olmayan bir hikâye olarak belirtilen "Güvercin Destanı", kimi kaynaklarda da Kirdeci Ali tarafından yazılmış, manzum bir destan olarak tanıtılmıştır. Mesnevî tarzında yazılmış olup 34 beyitten ibarettir (Erciyas - Oruç, 2013: 1400). *"Güvercin Destanı" Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır. "Kurguya dayalı metinlerde dil ve anlatım ele alınırken üslûp ve anlatı tekniği" konuları ayrı ayrı ele alınmalıdır. "Güvercin Destanı"nın (Gügercin Dâsitanı) üslûbu şiirsel olarak nitelendirilebilir* (Aslan, 2006: 199).

"Hikâyeyi Güvercin"de, kitaplardan İslamiyet'i öğrenme imkânı olmayan ve Arapça bilmeyen Türklere Hz. Peygamber'in mucizelerini ve bazı İslamî kuralları öğretmek amaçlanır. Hikâyenin ana fikri zor durumda kalanlara insan öleceğini de bilse yardım etmelidir.

Hikâye bir doğan tarafından kovalanan güvercinin, Hz. Peygamber'den yardım istemesini anlatır. Doğan avını Hz. Peygamber'den ister, Hz. Peygamber güvercini koynunda saklamıştır. Doğan avını almakta ısrar eder. Hz. Peygamber kendi etinden kesip vermeyi teklif eder ama bıçak bir türlü kesmez. Daha sonra güvercin Cebrail, doğan da Mikail olur. Her iki melek de Hz. Peygamber'den şefaat dilerler.

Kıssa-i İsmail ve İbrahim Aleyhümesselam'da ise Hz. İbrahim uzun süre çocuğu olmadığı için Allah'tan bir oğul ister, onu da Allah'a kurban edeceğine söz verir. Sonunda bir çocuğu olur ve artık rüyasında kurbanını kesmesi hatırlatılır. Hz. İbrahim oğlunu alıp evden çıkar ve keseceği yere varınca üzülüp, ağlamaya başlar. Ancak oğlu onu teselli eder ve Allah'ın emrini yerine getirmesini söyler. Ancak Allah'ın emriyle bıçak kesmez ve Allah Cebrail vasıtasıyla bir koç gönderir ve kendisine olan bağlılığını gösterdiğini bildirir.

"Hikâye-i Kesikbaş"ta Resul-i Ekrem, Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali beraber sohbet ederken bir kesik baş yanlarına gelir. Allah dostu olduğunu, bir devin kendisini bu hâle getirerek oğlunu yediğini, hanımını kaçırdığını söyler. Allah'ın Resulünden yardım

ister. Hz. Ali devi öldürüp Kesikbaş'ın hanımını kurtarır. Hz. Peygamber dua eder ve oğluna Allah yeniden can verir. Kesikbaş da organları tam bir insan haline gelir.

"Hikâye-i İslami Yahudi" başlıklı anlatıda, Bağdat'ta gece gündüz hayır işleyen biri vardır. Her Rebiulevvel ayında mevlid okutur, fakirlere yiyecek dağıtır. Yakınlarında Yahudi bir çift vardır. Kadın gece rüyasında Hz. Peygamberi görür ve Hz. Peygambere âşık olur ve iman eder. Kocasına bu rüyayı anlatır, o da aynı rüyayı gördüğünü söyler, ikisi de müslüman olur. Mevlide saygı duydukları için Allah onları imanla ödüllendirmiştir.

"Hikâye-i Deve"de, bir cuma akşamında ağlama inleme sesi duyan Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye kapıya bakmasını söyler. Kapıda bir deve vardır ve derdini sadece Resul-i Ekrem'e anlatmak ister. Deve sahibinin kendisine zulmettiğini, ağır yükler taşıttığını, taşımazsa yemini keseceğini anlatır. Resul-i Ekrem sahibine nedenini sorar, o esnada deve dile gelip anlatmaya başlar, bunu gören sahibi şaşırarak yere kapanır, O'nun hak peygamber olduğunu kabul eder. Hz. Peygamber deveyi satın alır. Deve özgürce gezer dolaşır, cuma günleri yemez içmez, naralar atarak yeri göğü inletir. Bir cuma günü mescitteki kalabalığın nedenini sorunca Hz. Peygamberin vefat ettiğini öğrenir. O an acıyla nara atıp başını yerden yere vurur. Başı paramparça olan deve orada ruhunu teslim eder.

"Mevlid-i Nebevi" adlı eserde yer alan diğer bir mevlid de Şemsettin Sivasî'ye aittir. *Şemseddin Sivasî'nin "Mevlidi'n-Nebi" adlı eserinin Türkiye'nin muhtelif kütüphanelerinde 10 yazma nüshası vardır. "Mevlid Mevlidi'n-Nebi sallallahu Aleyhi Vesellem" başlığı ile mevlid metnine geçilmektedir. Metin aruzun; "Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün" kalıbıyladır ve eser vezin yönüyle kusursuzdur. Bu bölüm 93 beyittir. Mevlit bölümünden sonra "Mi'racü'n-Nebi sallallahu Aleyhi vesellem" başlığı altında Peygamberimizin Mi'rac hadisesini anlatan bölüm gelmektedir. Bu bölüm 169 beyittir. Eserin tamamı 262 beyittir*" (Kaya, 2008: 1).

"Mevlid-i Şems" dünyanın yaratılışı, Peygamber Efendimizin doğumu, mucizeleri İslamiyet'i anlatırken çektiği sıkıntılar, Miraç hadisesi, Hz. Peygambere övgü, Kuran'daki sureler ve anlamları, işlenen konular arasındadır.

“Refet Mevlidi”, evrenin yaratılış mucizesinden bahsedilen şiir, mesnevî formundadır. Peygamberimize (sav.) övgü vardır. Peygamber Efendimizin hak yolunda bir insan olduğu ve ona salâvat getirmenin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Âlemlere gelmeseydi insanlığın hak yolunu bulamayacağına ve diğer peygamberlerin mucizelerine değinilmiştir.

Kaynaklarda Re’fet, Mevlid şairi olarak gösterilmektedir. Eser, aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla ve mesnevi nazım şekliyle Sultan Abdülazîz’in tahta çıktığı 1861 yılında kaleme alınmıştır. Her nüshada farklı olmakla beraber yaklaşık 240 beyitten müteşekkildir. Mevlid’in bilinen beş yazma nüshası bulunmaktadır[Ankara Millî Kütüphane Yz. A. 5748, Yz. A. 8626, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 4432/2, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Yz. 6735] (Ekinci, 2011: 190-193).

“Halveti-i Cerrahî’nin İlahîsi”ne yine eserde yer verilmiştir. Dörtlük şeklindeki ilahînin her bendinin dördüncü dizesinde kelime-i tevhîd söylenmiştir. İnsanları Allah’ı sık sık anmaya bir davet ve tövbeye çağrı vardır. Yunus Emre’nin ilahîsine yer verilmiştir. Yine son dizede “La ilahe illallah” tekrarı vardır.

“Kerbela Şehitlerine Mersiye” şiiri de eserde yer alır. Kazım Paşa’ya ait olan bu mersiye Peygamber Efendimizin torunu Kerbela şehidi Hüseyin’e yazılan bir ağıttır. Şiir altı dizelik bentler halinde terkib-i bent nazım şekliyle yazılmış ve her bendin sonunda vasıta beyti ile bentler birbirine bağlanmıştır.

“Hz. Yusuf Kıssası” kötülüğe karşı iyilikle karşılık verilmesi gerektiğinin en güzel örneğidir. Kuran-ı Kerim’deki Yusuf suresinden Hz. Yusuf hakkında anlatılanlardan yola çıkılarak oluşturulmuş bir hikâyedir. Kadın erkek ilişkisinin meşru şekilde yaşanması gerektiği mesajını verir. Kötü niyetli insanlara, iyilikle yaklaşılması gerektiğini öğütler. Hikâye eserde şöyle anlatılır: Yakub on iki oğlunun içinden en çok Yusuf’u severdi. Kardeşleri de bu durumu kıskandı ve Yusuf’u götürüp bir kuyuya attılar. Babalarına da onu bir kurdun yediğini söylediler. Daha sonra bir kervana köle olarak satılan Yusuf Mısır’a gitti. Onu Aziz isimli bir zat köle olarak aldı. Yusuf’un güzelliğinden, Aziz’in karısı Züleyha etkilenip onunla yakınlaşmak istedi. Fakat

karşılık göremeyince Yusuf'a iftira attı. Bunun üzerine Aziz, Yusuf'u zindana attırdı. Zindandayken rüya tabirinde kendini yetiştiren Yusuf'un ünü, Mısır melikine kadar gitti. Yusuf Mısır hükümdarının rüyasını doğru tabir etmesi üzerine Mısır meliki tahtını Yusuf'a bıraktı. Yusuf ülkede tarımı geliştirdi ve yedi yılda birçok para biriktirdi. Hükümdarın rüyasında gördüğü yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık zamanları geldi. Bu kıtlık yıllarında Yusuf, hazineyi herkese eşit şekilde dağıttı. Yusuf'un kardeşleri de Mısır'a geldi ve bu hazineden pay almak istediler. Yusuf kardeşlerini tanıdı ve diğer kardeşi Bünyamin'i de getirmelerini istedi. Yakup bu durumda anladı ki Yusuf yaşıyor, çok sevindi buna.

"Hüdaî'nin Kasidesi" yine eserde yer alan bir başka şiirdir. Bu şiirde Hz. Muhammed'e övgü vardır ve O'ndan şefaat istenir.

Eserde Yunus Emre'den de Allah aşkını, affolunmayı Peygamber sevgisini konu edinen şiir ve ilahîler vardır.

Eserde bir de Niyazi Mısri'nin "Nat-ı Şerif"ine yer verilmiştir. Beş bentten oluşan şiirin son iki dizesi her bentte nakarat şeklinde tekrar edilmiştir. Hz. Muhammed'e (sav.), Hasan ve Hüseyin'in şehit edildiği Kerbela olayına değinilmiştir.

Eserde ayrıca Şeyh Galip'in "Nat-ı Şerif"ine de yer verilmiştir. Peygamber Efendimize övgülerin yer aldığı şiirde, O'nun şefaatine nail olmak istenmiştir. Yedi bentlik, altışar dizeden oluşan müseddesin her bendinin son iki dizesi nakarat şeklinde tekrarlanmıştır. Aruz vezninin mef/u/lü/ me/fa/i/lü me/fa/i/lü fe/u/lün kalıbıyla yazılmıştır. Allah tarafından üstün özelliklerle yaratılan Hz. Muhammed (sav.) tüm Peygamberlerin en şereflisidir. Kuran-ı Kerim'deki Hicr suresinin 72. ayeti kerimesine hatırlatmada bulunarak "Le amruke emri" ilahîsi yer alır. Bu tekrarlar şiirde bir ritim ve ahenk sağlamıştır. Eserin en sonunda ise nesir şeklinde yazılmış mevlid duası yer alır.

3. 3. "Leyla ve Mecnun" Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası

Halk hikâyesi, birçok edebiyat araştırmacısı tarafından ele alınıp incelenmiş ve çeşitli tanımlamaları yapılmıştır.

Boratav, bu türün 16. yüzyıldan beri destanın yerini alan, destanla modern roman arasında bir anlatı türü olduğunu belirtir (Boratav, 1946: 51-52).

Otto Spies, halk hikâyelerini "bir sevgiliyi elde etme yolundaki maceraları anlatan masal" olarak ele alır (Spies, 1942: 52).

Alptekin, göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk ürünlerinden olduğunu belirttiği halk hikâyelerini aşk, kahramanlık gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalar olarak tanımlar (Alptekin, 2005: 18).

Türk Edebiyatı verimleri içinde eski destan geleneğinin yerini alıp XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan, genellikle âşıklar tarafından nazım-nesir karışık bir söylem biçimi ile dinleyicilere karşı anlatılarak nesilden nesile geçen, yer yer masal ve destan özellikleri gösteren aşk ve kahramanlık hikâyeleridir (Yardımcı, 2008: 140). Türk halk edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olan halk hikâyelerini, yüzyıllar boyunca Türk insanının roman, hikâye ihtiyacını karşılamış, aynı zamanda eski gelenekten de izler taşıyan nazım-nesir karışık bir tür olarak tanımlayabiliriz.
Halk hikâyelerinin kaynakları:

1. Türk kaynağından gelenler: Dede Korkut Hikâyeleri, Köroğlu ve kolları, saz şairlerinin hayatları etrafında teşekkül edenler: (Kerem ile Aslı, Âşık Garib ile Şah Sanem, Şah İsmail, Karacaoğlan ile İsmigân Sultan vb.). Doğu Anadolu'da âşık-hikâyecilerin söylediği hikâyeler: (Dede Kasım'ın "Tahir Mirza"sı, Fakirî'nin Kerem'in Erzincan Bağları, Feryâdî'nin, Kara Gelin'i, Şenlik'in, Sevdâkâr'ı, Latif Şah'ı ve Salman Bey'i). Güney Anadolu'da aşiretler arasında yaygın türkülere bağlı bozlak adını alan eserler: (Genç

Osman, Gündelişoğlu, Demirci vb.). Şehirlerde hikâyeciliği sanat haline getiren meddahların türlü konularda söyledikleri ve sonradan yazıya geçenler: (Sansar Mustafa, Hançerli Hanım, Letâifnâme, Cevrî Çelebi vb.).

2. Arap-İslâm kaynağından gelenler: Leylâ ile Mecnûn, Binbir Gece, Ebu Müslim, Gazavâtı Ali (Hazreti Ali Cenkleri), Veysel Karânî, Battal Gazî, Dânişmendnâme vb.
3. İran-Hint kaynağından gelenler: Ferhad ile Şirin ve Dimne (Pançatantra) vb. olmak üzere üç kolda toplayabiliriz (Elçin, 1998: 444).

Halk hikâyesinin tasniflerine bakıldığında, bazı araştırıcılar hikâyeleri tasnif ederken; hikâye karşılığı olarak roman, destan gibi kelimeleri de kullanmışlardır. Örneğin Ignacz Kunoş, Türk halk hikâyelerini konu bakımından üçe ayırdığı tasnifinde hikâyeleri: 1) Kahramanlık romanı 2) Saz şairlerinin romanı 3) Saz şairleri kahramanlık romanı (Boratav, 1946: 33) olarak sınıflandırarak, hikâye yerine "roman" kelimesini kullanmıştır. Fransız araştırmacı Edmond Saussey ise Türk halk hikâyelerini şu şekilde tasnif eder: 1) Menşe anlatan menkıbeler 2) İslamî destanlar 3) Gezici şairlere, âşıklara dair hikâyeler (Boratav, 1946: 34). Burada da görüldüğü gibi Saussey, hikâye yerine menkıbe ve destan kelimelerini kullanmıştır.

Çalışmamızda Selami Münir Yurdatap[27] tarafından yeniden kaleme alınan "Leylâ ile Mecnûn" halk hikâyesi konu edilmiştir.

"Leylâ ile Mecnûn" hikâyesi, gerçekte yaşadığı kesin olarak bilinmeyen başkahramanlarının Leylâ ve Mecnûn olduğu Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında ortak olarak görülen en meşhur aşk hikâyesidir. Hikâye birçok şair tarafından ele alınıp yazıldığı için değişik mesnevîlerde farklı olaylar içerir.

[27]Selami Münir Yurdatap (1910-1987) 1910 yılında Trablus'da doğdu. Şam Sultanî'si mektebini 1920 yılında bitirdikten sonra İtalyan Lisesi'nden 1925 yılında mezun oldu. 1927 yılında İkdam gazetesinde çalışmaya başladı. Sırasıyla Vakit, Pembe Gazete, Haber, Şehir, Tasvir, Hürriyet, Son Havadis, Yeni İstanbul gazetelerinde; Bıldırcın, Yıldız, Ayda bir, İnci dergilerinde yazar ve yönetici olarak çalıştı. Akbaba mizah dergisinde uzun yıllar çalıştıktan sonra emekliye ayrıldı. Çeviriyle girdiği edebiyat dünyasında mizahî öyküleriyle dikkat çekti. Tanınması çok sayıdaki popüler romanlarla oldu. 1949 yılında "1001 Gece Masalları"nı Arapçadan dört cilt halinde ilk Türkçeye çevirdi. Ömrü boyunca 71 kitap ve sayısız çeviri yayınlayarak Türk Edebiyatına en çok katkı yapan yazarlardan biri olmuştur. 1987 yılında aramızdan ayrılmıştır (Işık, 2007: 125).

“Leylâ ile Mecnûn” hikâyesinin ilk kaynağı Arap edebiyatıdır. İran Edebiyatı’nda ise bu macerayı konu alan ve en eski eser olma özelliğini taşıyan Nizâmî-i Gencevî’nin “Leylî vü Mecnûn” adlı mesnevîsidir (Levent, 1959: 11). Bazı araştırmacılar eser hakkında bilgi verirken Nizâmî’nin, Mecnûn’un aşkını ilâhileştirdiği ve hikâyeye tasavvufî bir çeşni verdiği görüşündedirler. “Leylâ ile Mecnûn ”un aşklarının ilâhî aşka dönüşü, dünyanın fânîliği ve ölüm gibi konuların esere tasavvufî bir nitelik kazandırdığını ileri sürerler (Levent, 1959: 31).

Klasik dönemde yazılmış Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin en güzeli hiç şüphesiz ki Fuzulî’ye aittir. Mesnevî nazım şekli ve “mef/û/lü/ me/fâ/î/lün/ fa/û/lun” vezni ile yazılan bu eser konu olarak da, ayrılığı ve onun verdiği acıyı anlatmaktadır. Eser, 1535 yılında Bağdat ve Halep Beylerbeyi Üveys Paşa’ya sunulmuştur. İran edebiyatında Leylâ-Mecnûn kıssasını işleyen diğer şairler, Genceli Nizâmî, Emir Hüsrev-i Dehlevî, Abdurrahmân-ı Câmî ve Âtifî’dir (Mazıoğlu, 1997: 54).

Leylâ ve Mecnûn’un hikâyesi Türk edebiyatında da çok ilgi görmüştür. Bu hikâyeyi Türk edebiyatında ilk defa anlatan Gülşehrî’dir (Pala, 2003: 161). Gülşehrî’den sonra Âşık Paşa “Garib-nâme” adlı eserinde bu konuyu aynı şekilde, tasavvufî bir bağlamda ele alır (Pala, 2003: 164). Türk Edebiyatında “Leylâ ile Mecnûn” mesnevî nazım biçimiyle müstakil bir eser olarak, ilk defa XV. yüzyıl şairlerinden Şâhidî tarafından kaleme alınmıştır. Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerinin en uzunu olma özelliğini taşıyan bu eserde Şâhidî eserini Nizâmî, Gülşehrî ve Âşık Paşa’da olduğu gibi tasavvufî açıdan ele alıp işlemiştir.

Türk Edebiyatında bu hikâyeyi kaleme alan bir başka şair Alî Şîr Nevâî’dir. Nevâî’nin Hamse’sini meydana getiren beş mesnevîden üçüncü mesnevi Leylâ ve Mecnûn hikâyesidir. Türk Edebiyatında aynı hikâyeyi kaleme alan şairlerden biri Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî’dir. XVI. yüzyıl şairlerimizden Hâmidîzâde Celîlî tarafından da Leylâ vü Mecnûn mesnevisi yazılmıştır. XVI. yüzyıl şairlerinden Tebrizli Hakîrî’nin de Çağatay Türkçesiyle kaleme aldığı Leylâ ve Mecnûn adlı eseri bulunmaktadır. Lârendeli Hamdî, Leylâ ve Mecnûn hikâyesini Hayret-nâme adını verdiği eserde kaleme almıştır. XVI. yüzyılın bir başka şairi olan Halîfe, Leylâ vü Mecnûn mesnevîsini kaleme alan bir başka şairimizdir. Halîfe özellikle Fuzûlî’den çok

etkilenmiştir. 17. yüzyıla baktığımızda Leylâ ile Mecnûn konusunu işleyen şâirlerin başında Kafzâde Fâizî gelmektedir. 18. yüzyıl şairlerimizden Örfî de bu hikâyeyi konu alan şairlerimizdendir (Levent, 1959: 110).

Yurdatap tarafından kaleme alınan "Leylâ ile Mecnûn" hikâyesinin konusu ise şöyledir:

Beni Amir kabilesinin diğer erkekleri gibi cesur ve yakışıklı olan Kays avlanmaya çıktığı bir günün dönüşünde Leylâ'yı görür. Leylâ arkadaşlarıyla gülüp oynarken Kays onu çok beğenir ve âşık olur. Buluşup birbirlerine güzel şiirler, türküler söylerler. Leylâ'nın babası Kays'ın her ne kadar amcasının oğlu olsa da bu durumun hoş olmadığını söyler. Buna kızan Kays orada bir şiir söyler. Kays'ın acı çektiğini görenler bir kadın için bu kadar acı çekilir mi diye düşünür. Leylâ'nın babası kızını kimseyle görüştürmez. Kays divâneye döner. Onun bu perişan halini gören kabile halkı ona (Mecnûn) adını verir.

Mecnûn'un babası, Leylâ'yı babasından Allah'ın emri ile ister. Babası Leylâ'nın yaşının küçük olduğu bahanesiyle kızını vermez. Babası ısrar edince de Mecnûn'un halini beğenmediğini, serseri gibi işsiz güçsüz dolaşıp ahû zar ettiğini söyler. Mecnûn'a babası ve arkadaşları bu sevdadan vazgeçmesini söyler. Mecnûn asla vazgeçmez, sahralarda dolaşır, oradaki hayvanlarla konuşup dertleşir, öyle ki Leylâ'nın gözlerini ceylanlara benzetir. Babası Mecnûn'u düzelmesi için Mekke-i Mükerreme'ye götürür. Mecnûn, Leylâ'nın aşkını gönlünden çıkarmaması için Allah'a dua eder. Oradan döndükten sonra Leylâ'nın babası Mecnûn'u öldürmek ister fakat amacına ulaşamaz. Mecnûn, Leylâ'nın çadırı etrafında dolansa da Leylâ'yı göremez. Arkadaşları ikisi arasında haber getirip götürür. Bir gün esen sert bir rüzgârla Leylâ'nın odasını kapatan örtü açılır ve Mecnûn, Leylâ'yı görür. Yanına gider, oturup dertleşirler. Mecnûn şiirini okur ve kendine hâkim olamaz, ağlayarak başını yerden yere vurur. Mecnûn'un arkadaşları, Leylâ'nın babası buraya gelirse seni affetmez diyerek Mecnûn'u oradan uzaklaştırır.

Mecnûn'un babası oğlunun haline çok üzülür. Bu arada Mecnûn'un kabilesi bu yaşananların dedikodusunu yapar ve onu bu yanlış hareketlerinden dolayı öldürmeye

karar verirler. Babası oğluna yetişir. Annesinin çok üzüldüğünü söyler ve onu dönmeye ikna etmeye çalışsa da Mecnûn, Leylâ'nın aşkına beni Allah düşürdü benim gıdam ağlamak ve feryat etmektir, der. Daha sonra Mecnûn babasını kırmaz ve kabilelerine dönerler. Birkaç gün sonra Mecnûn sahraya kaçar. Leylâ odasında ağlayıp üzülürken sevgilisinin oturduğu tepeden gelen seher yelini koklar, şiirler söyler. Diğer âşıklar gibi Leylâ da derdini içine atar, yalnız kalmayı yeğler. Annesinin Leylâ için eğlence düzenlediği bir günde Leylâ, bahçedeyken yoldan geçen bir bedevîden Mecnûn'un Leylâ için söylediği şiiri duyar ve ezberler. Eğlence ortamındaki bir kız, Leylâ'ya bu sevdadan vazgeçmesini söyler.

İbnî Selam adlı bir genç, Leylâ'yı görür ve güzelliğine vurulur. Onu babasından yüklü hediyeler eşliğinde ister. Babası kabul eder, Leylâ'yı verir. Leylâ çok üzülür. Mecnûn sahrada dolaşıp, şiirler söylerken Nevfil isminde iyiliksever birine rastlar, durumu anlatınca, ona Leylâ'ya kavuşması için yardım edeceğini söyler. Nevfil Leylâ'yı babasından ister, vermezse de savaş açacağını söyler. Babası öyle divâneye kız vermem deyince muharebe başlar. İlk başta yenilen Nevfil daha sonra savaşı kazanır. Leylâ'nın babası kızım sizindir ancak o deliye kızımı vermeyin diyerek Nevfil'i de ikna eder. Kays ağlayarak sahraya döner, Leylâ da sabahlara kadar ağlar. Leylâ ile İbnî Selam nikâhlanır. Leyla gerdek gecesi asla İbnî Selam'la olmayacağını söyler. Mecnûn'un babası onu ararken baygın halde bulur, bu vahşi hayvanlar arasında yırtık elbiselerle dolaşmaktan vazgeçmesini söyler. Mecnûn babasından af dileyerek ondan ayrılır. Babası kısa süre sonra vefat eder. Mecnûn'un bundan haberi olmaz, o sadece Leylâ'yı düşünüyordur. Öğrenince koşup mezarın üstüne kapanıp ağlar.

Bir gün Şam'da Abdülmelik Sultan ziyafet esnasında bir cariyenin ud eşliğinde okuduğu şiiri çok beğenir. Şiirin Mecnûn'a ait olduğunu duyunca onu çok merak eder ve adamlarını gönderip Mecnûn'u getirtir. Mecnûn âşk macerasını anlatıp bir şiir daha okur. Hükümdar onu bir kese altınla ödüllendirir. Leylâ ile kavuşturma sözü verir fakat sonra sözünü unutur. Mecnûn yaşlı bir adama rastlar. Adam Leylâ'nın İbnî Selam ile evlendiği için çok üzgün olduğunu anlatır. İhtiyar, ünü tüm Arabistan'a yayılan şair Mecnûn'u görünce şaşırır. Mecnûn da ondan, Leylâ'ya onu sevdiğini iletmesini ister. İhtiyar, Leylâ'ya gelip Mecnûn'un halini anlatır. Leylâ bir mektup yazar, içinde bir de şiir vardır. İhtiyar, Mecnûn'a iletince Mecnûn okuyup kâğıdı öper.

Annesi Mecnûn'a evine dön, malımıza mülkümüze sahip çık der. Mecnûn mal mülk istemediğini, gözünün aşktan başka hiçbir şeyi görmediğini anlatır. Sonra annesi vefat eder. Leylâ'nın, Mecnûn'un aşkıyla üzüldüğünü gören kocası ona iyice baskı yapmaya başlar. Âşıklar, bir gece gizlice Riyad tepesinde buluşurlar. Çektikleri sıkıntıları birbirlerine anlatırlar. Güneşin ilk ışıklarıyla iki sevgili ayrılırlar. Leylâ kocası gelmeden yatağa girer. İbnî Selam bir muharebede ağır yaralanıp yatağa düşer, sonra da vefat eder. Herkes acıyla ağlarken Leylâ, Mecnûn'a olan aşkından ağlar. Leylâ'nın fakirlere yemek dağıttığı haberini alan Mecnûn, fakir kılığında gelir, Leylâ'sını görür. İki sene matem tuttuktan sonra baba evine dönen Leylâ'yı görmeye gelen Mecnûn sevgilisine beyitler okumaya başlar. Leylâ da kafasını kervandan çıkarıp ona karşılık verir. Leylâ annesinin evine, Mecnûn çöllere döner. Mecnûn, yüksek bir tepeye çıkarak Allah'a yalvarıp aşkına kavuşmayı diler. İki sevgili Zeyid'in aracılığıyla buluşurlar, birbirlerinin gözlerine bakmakla yetinirler. Çöllerde ağlayıp inleyen Mecnûn Leylâ'nın yanında dilsizdir. Sekiz saat görüşürler, kucaklaşıp vedalaşırlar.

Ailesi, Leylâ'ya daha çok baskı yaparak kimseyle görüştürmemeye başlamıştır. Leylâ çadırda Mecnûn'un şiirlerini okuduğu sırada babası gelir. Leylâ onu Mecnûn sanıp sarılmak ister ve bunu fark eden babası sinirden köpürür. Mecnûn'un çapkın ve hilekâr olduğunu söyler fakat Leylâ kendi aşkından böyle çöllere düştüğünü ve hiç kimsenin bu kadar ince şiir yazamadığını söyleyerek Mecnûn'u savunur. Leylâ bayılır yatağa düşer ve kısa süre sonra da ölür. Ailesi yasa boğulur. Cenaze defnedilir. Hicaz taraflarına giden Zeyd çok yardım ettiği Leylâ'nın ölümüne çok üzülür, mezarında ağlar, mersiyeler okur. Geceleyin sahraya gelir, Mecnûn her şeyden habersiz şiir söylemektedir. Gece vakti Zeyid'i görünce onun acı bir haber getirdiğini hisseder. Zeyid feryatla Leylâ'nın öldüğünü söyler. Mecnûn, üzüntüden yerdeki taşları göğsüne vura vura kan içinde kalır. Zeyid onu teselli etmek istese de Mecnûn sabaha kadar ağlar, inler. Zeyid'den kendisini Leylâ'nın mezarına götürmesini ister. Mecnûn birkaç gün mezara kapanıp ağlar. Sonra bir ah çekerek orada can verir. Böylece hayatta kavuşamayan âşıklar bir mezarda birleşir.

3. 4. İncelenen Eserlerin Halk Kitapları Bağlamında Mukayesesi

Bu bölümde Selami Münir Yurdatap tarafından yazılan "Leylâ ile Mecnûn", Hafız Selim Mekkeli tarafından derlenen "Mevlid-i Nebevi", Tansel tarafından çeşitli Osmanlıca okuma metinlerinin derlenmek suretiyle ders kitabı olarak hazırlanan "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserlerin halk kitabı bağlamında mukayesesi yapılacaktır.

Bu eserleri muhteva bakımından incelediğimizde onlarda şu hususların bulunduğunu ifade edebiliriz:

"Leylâ ile Mecnûn" çok eskiden beri okunan ve anlatılan klasik bir halk hikâyesidir. Birbirine âşık iki gencin birbirlerine kavuşamayıp çektiği ıstıraplar ve aşklarının öldükten sonra da devam edeceği inancı anlatılır. Konu sabittir ve hikâyenin çeşitli varyantlarına ulaşmak mümkündür. Halk kitaplarında o toplumun inanç, adet, gelenek ve göreneklerinden izlere rastlamak mümkündür. "Leylâ ve Mecnûn" hikâyesi Türk inanç ve adetlerinden izler taşır. Örneğin Mecnun'un babasının, oğlunun düzelmesi için onu alıp Mekke'ye götürmesi ve burada dua etmeleri gibi.

"Mevlid-i Nebevi" 1984 yılında Şenyıldız Yayınevi tarafından basılmış olup derlemesi Hafız Selim Mekkeli tarafından yapılmıştır. "Mevlid-i Nebevi"de tek bir hikâye ve konuya yer verilmez. Derleme bir eser olduğu için içinde ilahi, kaside, naat gibi türlere yer verilmiştir. Bunun yanında Peygamber Efendimizin (sav.) Mucizelerini anlatan hikâyelerde eserde mevcuttur. Halk kitapları birçok metni içinde barındırabilir. Halk kitaplarının içerikleri hem dünyevî hem dinîdir. Mevlid-i Nebevi dinî içerikli bir eserdir. Konu olarak Allah aşkı, Peygamber Efendimiz (sav.) ve O'nun mucizeleri, dört halife, diğer Peygamberler yer alır. "Mevlid-i Nebevi" açık anlaşılır, sade, gösterişsiz bir dille yazılmıştır. Bu nedenle tüm insanlığa hitap eder. Ayrıca Mevlid önemli toplantılarda, meclislerde okunup, ibadet etme vesilesi kılınmıştır. Hz. Peygamber'in mucizelerine yer verilip olağanüstü özelliklerle hikâyeler ilgi çekici hale getirildiği için de halk kitabı özelliği gösterir. Eserdeki "Hikâye-i Geyik", "Hikâye-i Güvercin" gibi Hz. Peygamber'in mucizelerinin anlatıldığı hikâyeler esere sonradan eklenmiştir. Bunların asıl Mevlid metinleriyle hiçbir ilgisi yoktur (Aksoy,

2007: 325). Esere sonradan bazı eklemeler yapılmış olması da "Mevlid-i Nebevi"nin halk kitabı olduğunun bir başka göstergesidir. Halk kitaplarında bu şekilde asıl metine sonradan ekleme ve çıkarmalar yapılabilir.

Mevlid halk arasında en çok okunan eserlerden biridir. Çok sayıda baskısının olması ülkemizin en uzak dağ köylerine kadar ulaşması, hem okunan hem dinlenen bir kitap olması niteliğiyle yüzyıllarca baş tacı olan bir eserdir. Bunun birçok sebebi vardır, ancak en önemlisi metinlerin içeriğinin halkımızın yaşantısıyla olan benzerliğidir. Toplumumuz Allah ve Peygamber aşkıyla doludur (Özalp 2014: 11-12). Türk insanı uzun yıllar İslam dininin bayraktarlığını yapmıştır ve yine yapacaktır. Eser de insanların bu duygularına hitap eder.Bu kitaplar toplumda vatan ve millet sevgisini, birlik beraberlik ülküsünü güçlendirmiş, ait olduğu toplumun inancının gereklerini yerine getirme amacına hizmet etmiştir. Mevlid halk arasında oldukça ilgi görmüş, daha sonra farklı kişiler tarafından bir kaç değişiklik yapılarak yeniden düzenlenmiştir. Göçebe olan Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra halka dinin esaslarını öğretmek, İslamî bilgiler aktarmak amacıyla halk kitapları yazılmıştır. Bu kitaplar Osmanlı Devleti zamanında ve daha sonrasında halk üzerinde etkili olmuştur (Öztürk, 2007: 405). Asırlar boyu kimileri için zaman geçirme ve eğlence amaçlı, kimileri için dinî ahlakî konuları öğrenme amaçlı okunmuştur. Ayrıca insanların birbirine sevgi ve saygı duyması, yardımsever, merhametli kişilikler olması üzerinde Mevlid'in çok etkisi vardır.

Mevlid-i Nebevi'de konu bütünlüğü vardır. Asıl konu Peygamber Efendimiz (sav.)'dir. Eserde farklı başlıklar altında işlenen şiirlerde Peygamber Efendimiz ve onun mucizeleri, başından geçen olaylar anlatılır. Bu konu bütünlüğü bile bu eserin halk kitabı olduğunun göstergesidir. Sonuç olarak Mevlid-i Nebevi Peygamber Efendimizin (sav.) eşsiz ahlakının örnek alınması için genç, yaşlı, çocuk demeden her seviyeden halka sunulmuştur.

Bu eserleri şekil açısından incelediğimizde ise aşağıdaki değerlendirmeleri yapabiliriz: "Leylâ ile Mecnûn" hikâyesi Arap-Acem klasik edebiyatından geçmiş olan bir hikâye olup, bu hikâye Türk toplumu tarafından çok sevilmiş, çeşitli değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. Hikâyede Türk aile yapısının özelliklerini görmek mümkündür.

Bu hikâyede Leylâ ve Mecnûn ismindeki sevgililerin başından geçen olaylar anlatılır. Eserin ana konusu iki sevgilinin aşkları için çektiği ızdıraplar, birbirlerine olan hasretidir. Nazım, nesir karışık şekilde yazılmış olan bu hüzünlü aşk hikâyesinin aslında dünyevî aşk şeklinde görünmesine rağmen asıl işlenen konunun, ilahî aşk olması şaşırtıcıdır. Halk kitapları içinde en çok rağbet görenleri dinî nitelikli olan eserlerdir.

"Leylâ ile Mecnûn" nazım nesir karışık bir şekilde yazılmıştır. Genel olarak işlenen konu nesir biçimde anlatılmış. Mecnûn ve Leylâ'nın yazdığı aşk şiirleri beyitlerle ifade edilmiştir. Eserde açık anlaşılır, akıcı bir dil kullanılmıştır. Anonim bir eser olduğu için dili de sade ve basittir.. Olay sanki yakınımızda yaşanıyor hissiyatıyla algılanır. Hikâye diğer aşk hikâyelerine benzer özellikler gösterir. Konusu sabittir. Spies'e göre *öteden beri söylenen temalardan oluşmaktadır. İki sevgilinin doğmalarından evlenmelerine veya aşk yüzünden ölmelerine kadar devam eden serüvenler, yiğitlik, mertlik ve mücadele ekseninde işlenmektedir. Son kısım ölüm ya da evlenme gibi mutlu sonla bitebilir* (Spies, 1941: 14-20).

Hikâye içinden çıktığı toplumun fikir ve inanç yapısıyla yakından ilişkili olduğu için bir halk kitabı özelliği gösterir. Evlenme, kız isteme, nikâh, ölüm gibi insan hayatındaki geçiş ritüellerinde yapılan adetler, günümüz adetleriyle benzerdir. Kitabın sürükleyici, akıcı üslûbu ve merak unsurunun ön planda tutulması, yine olağanüstü özellikler göstermesi bakımından da halk kitleleri üzerinde etkili olmuştur.Eğitimli kişilerin, okuma yazma bilmeyenlere bu hikâyeleri okuması sayesinde bu eserler yayılmıştır. Leylâ ile Mecnûn hikâyesinde çeşitli olağanüstülükler vardır. Sihir, büyü, dua, beddua, mucize, kerametlere yer verilmiştir. Bu yönüyle de halkın kültür yapısını yansıtmaktadır.

"Mevlid-i Nebevi" adlı eserde ise tahkiyeye dayalı bir olay anlatılır. Hz. Peygamber'in doğumu, ölümü, mucizeleri kısa hikâyelerle anlatılmıştır. Eserde ilahî, kasîde, naat gibi türlere yer verilmesi onun halk kitabı olduğunun bir göstergesidir. Halk kitapları birden fazla metni içinde barındırabilir. Nitekim "Mevlid" de böyle bir eserdir. İçinde

hem hikâyelere hem de ilahî, naat gibi dinî tasavvufî edebiyatın en önemli türlerine yer verilmiştir.

Tüm hikâyelerin mesnevi tarzında ve fâ/î/lâ/tün/ fâ/î/lâ/tün/ fâ/î/lât kalıbıyla yazılmış olması halk hikâyelerinin en belirgin şekilsel özelliklerinden biridir. Önceden sıkça kullanılan ve hece veznine yakın olan bu kalıp özellikle tercih edilmiştir. Hikâye sonlarında bu kalıbın yazılmış olması da dikkat çekicidir. Eserin içindeki hikâyeler manzum olarak mesnevi nazım biçimi ile yazılmıştır. Ezberlenmesi ve akılda tutulması daha kolay olmasından dolayı halk arasında çok ilgi görmüş bir eserdir.

"Şol cennetin ırmakları" dizesiyle başlayan ilahî, dörtlük nazım biçimiyle, en sonda bulunan mevlid duası, nesir şekilde yazılmıştır. Arapça bir duayla başlar ve Allah'tan affolunmayı diler. Bundan sonra bir de Hatim Duası bulunur.

Mevlid-i Nebevi'de şiirler 11'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bunun en önemli sebebi sözlü geleneğin temel vezninin hece olması ve halkın bu vezni daha iyi anlayıp kullanabilmesidir. 11'li hece vezninin fâ/î/lâ/tün/ fâ/î/lâ/tün/ fâ/î/lât veznine kolayca uyarlanabilmesi en belirgin şekil özelliklerindendir.

Mevlid yalnızca mübarek gün ve gecelerde değil ölüm sünnet ve düğünlerde de okunan bir eserdir. Mevlid vesilesiyle Kuran-ı Kerim'in içindeki kavramların daha iyi anlaşılması sağlanmış ve bu eser İslam kültürüne renk katmıştır.

"Klasik Türkçe Dinî Metinler" nazım nesir karışık bir şekilde yazılmıştır. İçinde uzun olmayan bölümler halinde ve halkın severek okuduğu ünlü şairlerin şiirlerine yer verilmiştir. Halk kitaplarında olduğu gibi tahkiyeye dayalı bir olay anlatılmamıştır. Eserde kasîde, naat, ilahî gibi dinî türlere yer verilmiştir. Fuzulî, Kaygusuz Abdal, Hoca Ahmed Yesevi, süslü nesrin öncüsü Sinan Paşa; akıcı, duru, temiz Türkçeyle yazan Yunus Emre; Âşık Paşa, Âşık Ömer, Hatayî, Haşîm Baba, Şeyhî, Katîp Çelebi gibi ünlü şairlere yer verilmiştir.

Halk kitapları içinde birden fazla metin barındırabilir. Elimizdeki bu eserde de şiir ve nesirlerin yanı sıra kitabe, vakfiye ve beratlara da yer verilmiştir. Fakat bu kitabe

vakfiye ve beratlarda oldukça ağır bir dil kullanılmıştır. Halkın anlayamayacağı kadar ağır bir dille yazılmıştır. Eserde hem aruz hem heceyle yazılan şiirlerden örnekler görmek mümkündür.

Halk kitaplarının içinde dinî bilgilere genişçe yer verilebilir. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" de yer verilen şiirlerde Allah, Hz. Peygamber aşkına, Dört halifeye, diğer peygamberlere olan sevgiye, onların mucizelerine, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'e Kerbela olayına, tasavvufî konulara, İslamiyet'in esaslarına değinilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" gibi halk kitapları ile "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eser karşılaştırılmıştır. Yaptığımız mukayeselerle edindiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. "Mevlid-i Nebevi" ve "Klasik Türkçe Dinî Metinler" derleme eserlerdir. Ancak "Leylâ ile Mecnûn" tek bir hikâyeden oluşur. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı kitap, ön sözünde de belirtildiği gibi İlahîyat Fakültelerinin Osmanlıca derslerinde okutulmak üzere hazırlanmış ve Fevziye Abdullah Tansel tarafından derlenmiştir.
2. "Mevlid-i Nebevi" mesnevi nazım biçimi ve aruz vezniyle yazılmıştır. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" nazım nesir karışık, "Leylâ ile Mecnûn" hikâyesi ise nesir olarak yazılmıştır. "Mevlid-i Nebevi" ve "Klasik Türkçe Dinî Metinler"de Yunus Emre'nin hece ile yazılmış şiirlerine de rastlanır. Halk kitapları nazım, nesir veya nazım nesir karışık olarak yazılabilir. Ancak burada sadece "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" halk kitabı özellikleri gösterir. Öncelikle bu iki eserde konu bütünlüğü vardır. Mevlid'de anlatılan asıl konu Allah ve Hz. Peygamber sevgisidir. "Leylâ ile Mecnûn"da ise aşktır. Ancak "Klasik Türkçe Dinî Metinler"de konu bütünlüğü görülmez, farklı şairlerin çağına damga vuran şiirlerinden örneklere yer verilmiştir. Hem divan hem de halk şairlerinden örnekler mevcuttur.
3. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eseri "Mevlid" ve "Leylâ ile Mecnûn"dan ayıran bir diğer gösterge ise anonimleşme özelliğidir. Oysa Tansel, eserini oluştururken yazarı belli şiirleri eserine almıştır.
4. "Mevlid-i Nebevi"de halka dinî bilgiler aktarmak için okuma toplantıları düzenlenmiştir. "Leylâ ile Mecnûn" da yine "Mevlid-i Nebevi" gibi uzun yıllar kahvehanelerde, tekkelerde, evlerde büyük bir zevkle anlatılagelmiş veya okunmuştur. Buna karşılık "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eser ise sadece İlahîyat Fakültesinde Osmanlıca derslerinde tahsilli bireylerin Osmanlıcalarını geliştirmeleri için okutulmuş derleme bir kitaptır.
5. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserde, Dinî-Tasavvufî Edebiyatın türleri olan mevlid, ilahî, hikmet, devriye, nefes gibi İslamiyet'in şartlarını anlatan

şiirlere yer verilmiştir. “Mevlid-i Nebevi”de de ilahî, kasîde, naat gibi türlere yer verildiğini görüyoruz.

6. Halk kitaplarında edebi amaçtan ziyade öğreticilik ön plandadır. Okuma yazması olmayan halka, bilgiler pratik bir şekilde öğretilebilinmiştir. “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” hiç bir eğitime sahip olmayan halka ezberden öğretilip, diğer kuşaklara aktarılabilinecek bir eserdir. Bu yönüyle halk kitabı özelliği gösterir. Oysa “Klasik Türkçe Dinî Metinler”in içindeki metinler yüksek seviyede eğitimli kişilerin anlayıp okuyabileceği bir eserdir.
7. “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” uzun yıllar varlığını sürdürmüş, zamana direnmiş, zamanla ortadan kalkmamıştır. İnsanların severek zevkle okuduğu eserlerdir. Ayrıca halk kitaplarının başında yazar eserini okunsun diye yazdığını ifade eder. Buna karşılık “Klasik Türkçe Dinî Metinler” ne uzun yıllar boyunca halk arasında okunmuş ne de dilden dile aktarılmıştır. Belli bir süre eğitim amaçlı okutulmuştur.
8. “Mevlid” ve “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserlerde ortak olarak işlenen konular mevcuttur. Bu konular erdemlilik, doğruluk, vefa, ihlâs, tevazu, adalet, cömertliğin önemi, yalancılık, riya ve nankörlüğün kötü sonuçlarıdır. Okuma toplantılarında insanlarda millî kimlik bilinci oluşturmak amaçlanır. Bu toplantılar kişiler için bir sosyal faaliyettir. Kuran-ı Kerim’den nakledilen kıssalar topluma, dinî ahlakî değerlerin aktarılmasında etkili olmuştur. Mevlid’deki “Yusuf Kıssası” ve “Klasik Türkçe Dinî Metinler”deki “Mülk Suresi”, “Asr Suresi” bu duruma örnektir. Ancak “Mevlid-i Nebevi” ile “Klasik Türkçe Dinî Metinler”in hitap ettiği kitleler farklıdır.
9. Halk kitaplarında dinleyene ve okuyana dua edilir. Mevlid’de bunun örneği vardır. Fakat “Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserde böyle bir dua bölümü yoktur. Herhangi bir dinleyici ya da okuyucu kitlesinden söz edilmemiştir.
10. Halk kitaplarında okunan eser kısa olmalı, dinleyiciyi sıkmamalıdır. “Mevlid” ve “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserin içindeki şiirlerin bazıları da kısa ve özdür. Mevlid’deki manzum dinî-destanî hikâyeler (kesikbaş destanı, geyik destanı, güvercin destanı) halkın geniş kesimleri tarafından sade, açık, anlaşılır dili nedeniyle sıkça okunmuştur. “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesi gramer yapısı itibariyle sade, basit bir dille yazılmıştır. Cümleler kısa ve anlaşılırdır. Devrik cümle yok denecek kadar azdır. Sade nesrin sıkıcılığını gidermek için araya

manzum şiirler eklenmiştir. Fakat yine "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserde özellikle kitâbe, vakfiye ve berat örneklerinin de yer alması ve bu metinlerde kullanılan dilin oldukça ağır olması eseri halk kitabı olma özelliğinden çıkarmaktadır.

11. Gerek "Leylâ ile Mecnûn"da gerekse de "Mevlid-i Nebevi" adlı eserde bir kahraman ön plandadır. Kahramanların dünya hayatıyla pek ilgisi yoktur, bunlar hissiyatı güçlü karakterlerdir. Eğer bu kahraman erkek kahraman ise çok güçlü, kuvvetlidir. En zor ve en tehlikeli mücadele ve maceralara kahramanca atılır. Kız kahramanda cazibeli ve güzeldir. Hatta abartılı güzelliği vurgulanır. Kahramanlar muhakkak olağanüstü özelliklere sahiptir. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserde böyle bir kahraman ya da olay örgüsü söz konusu değildir.

Bütün bu değerlendirmelerden hareketle tezimizin malzemelerinden birini oluşturan "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eser tam anlamıyla halk kitabı olmamakla birlikte istisnaî de olsa halk kitabı özelliği gösterdiği unsurları içinde barındırmaktadır.
Kurgu açısından eserin bir halk kitabı olabileceğine işaret eden özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Eser Ahmet Yesevi, Yunus Emre gibi sade bir dille yazan, akıcı, kolay anlaşılır üslûpla ve akılda tutulması mümkün, ezberlenmeye müsait şiirler yazan şairlerin eserlerini kapsamaktadır. Aynı zamanda dönemin en ünlü şair ve yazarlarının çağına damga vurmuş eserlerine yer verilmiş olması ilk bakışta bu eserin halk kitaplarının sınıfına konulabileceği fikrini akla getirmektedir. Ayrıca uzun olmayan bölümler halinde (meclis) yazılmış şiirlere yer verilmesi de halk kitaplarıyla olan bir diğer benzer özelliğidir.
2. Eserin nazım-nesir karışık olarak hazırlanması da yine ilk bakışta onun halk kitabı olabileceğini düşündürmektedir. Yani eserin kurgusu halk kitaplarının yazılış kurgusuna benzemektedir.
3. Eserde karşılaştığımız ilahî, hikmet, nefes ve devriye gibi dinî nitelikteki şiirler hem İslamiyet'in şartlarını anlatmaları hem de birer dinî-tasavvufî halk edebiyatı ürünü olmaları bakımından ayrı bir önem taşır. İslamiyet'in emir ve yasaklarını anlatmanın en kısa ve kolay yollarından biri de kıraat

meclislerindeki toplantılarda bu nazım türleriyle yazılmış şiirleri okuyup, halkın dinin kaîdelerini öğrenmesini ve ezberlemesini sağlamaktır. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eser de dinî muhtevalı bir eser olduğu için onu halk kitaplarına yaklaştırmıştır.

Yukarıda da bu eserlerin halk kitapları bağlamında özellikleri maddeler halinde açıklanmış ve böylece halk kitapları üzerine mukayeseli bir araştırma yaptığımız tezimizde hangi tür eserlerin halk kitabı olduğu veya olacağı, hangilerinin halk kitabı olmadığı veya olamayacağı ortaya konmuştur. "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" eserleri halk kitaplarının hem tüm özelliklerini taşıdığı hem de yazılış amacı halk olduğu için birer halk kitabı örneği sayılabilir. Ancak "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserin netice olarak yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü halk kitabı olabileceği düşünülse de eserin ortaya konuluş amacı tamamen farklı olduğu için bu kitap bir halk kitabı olarak değerlendirilemez. Zira eser az da olsa halk kitabı özellikleri göstermekle birlikte eserin oluşturulma amacının ders kitabı olarak okutulmak olması, bu yönüyle hedef kitlesini eğitimli kişilerin oluşturması, ayrıca eserin okunup anlaşılmasının belli bir eğitim gerektirmesi gibi nedenlerden ötürü görüşümüz bu eserin bir halk kitabı olmadığı yönündedir.

KAYNAKÇA

Ağca, H. (2007). *Tansel, Fevziye Abdullah,* Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Cilt: VIII, sayfa:188-189.

Akçay, Y. (2005). *Mustafa bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Aksoy, H. (2007). Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler, *Türkiye Araştırmaları Literatürler Dergisi*, Cilt 5, S. 9: 323-332.

Albayrak, N. (1993). *Dinî Türk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Albayrak, N. (2009). *Semai Maddesi, TDVİA*, Cilt: 36, s. 460.

Anıl, A. Y. (2010). *Şah İsmâil (Edebiyat), TDVİA,* Cilt: 38, s. 256.

Argunşah, M. (2002). *Kirdeci Ali Kesikbaş Destanı,* Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Arpaguş, H. K. (2015). *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, İstanbul, İVAF Yayınları.

Arvas, A. (2017). *Bir Halk Kitabı Olarak 1323 Tarihli Mevlidü'n- Nebi,* Ankara, Sonçağ Yayınları.

Aslan, N. (2008). *Türk Halk Edebiyatı*, Ankara, Maya Akademi Yayınları.

Aslan, N. (2006). Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdeci Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları), *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 20: 189-207.

Azamat, N. (2009). Sarı Abdullah Efendi , *TDVİA*. Cilt 36: 145-147.

Bakırcı, S. (2003). *Süleyman Çelebi ve Mevlid,* İstanbul, Akademik Araştırmalar Yay.

Banarlı, N. S. (2004). Siret'ün Nebi ve Mevlid Manzumesi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,* C. I, İstanbul, MEB Yay.

Bılıkçı, Beyza (2009). Anḳaralı Muṣṭafā Bin Muḥammed ve Ḥulvü'n-Nāṣiḥīn Dil İncelemesi – Metin – Sözlük 1b-42b, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Biltekin, H. (2003). *Şeyhî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*), Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Boratav, P. N. (1984). *Köroğlu Destanı,* İstanbul, Adam Yay.

Boratav, P. N. (1946). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği,* Ankara, MEB. Yayınları.

Çetin, İ. (1997). *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknameleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çetin, İ. (2007). Özel Meclislerde Okunan Kitaplar/Halk Kitapları, *Kültürümüz ve Kitap Sempozyum Tebliğleri* (Haz. : Ş. Tutçu-O. Kavaklıoğlu) Sivas Kemal İbn-i Vakfı Yayınları, 154-163.

Çelebioğlu, A. (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevî.* (XV. yy.'a kadar), İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Çelepi, M. S. (2005). *Âşık Ömer Divânı'nın Tahlîli*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Dilçin, C. (2005). *Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu.

Dizdaroğlu, H. (1969). *Halk Şiirinde Türler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları No 283.

Ekinci, R. (2011). Diyarbakırlı Re'fet ve Mevlidi, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 9. 187-220.

Elbir, B. (2006). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Ankara, Pegem Yayınları.

Elçin, Ş. (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları -1*, 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Elçin Ş. (1998*). Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, 5. Baskı. Akçağ Yayınları.

Eyice, S. (1998). Hüseyin Ayvansarâyî Maddesi*, TDVİA,* Cilt: 18: 528-530.

Erciyas O.–Oruç, D. (2013). *Güvercin Destanları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme,* Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1: 1397- 1406.

Güloğul, F. R. (1937). *Halk Kitaplarına Dair*, İstanbul, Bozkurt Matbaası.

Gültaş, S. (2004). *Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Gündüz, T. (2010). Şah İsmâil Maddesi, *TDVİA,* Cilt: 38: 253-255.

Güzel, A. (1999). *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Güzel, A. (2004). *Kaygusuz Abdal*, 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Gök, N. (2000). Osmanlı Diplomatikasında Ferman ve Berat Arasında Benzerlik ve Farklar, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 11: 211-226.

Halaçoğlu, Y. -Aydın M. A. (1993), *Cevdet Paşa Maddesi, TDVİA*, Cilt: 7: 443-450.

Hızlı, M. (2007). *Mevlide Dair Bazı Belgeler ve Bilgiler*, Süleyman Çelebi ve Mevlid, Ed. Mustafa Kara- Bilal Kemikli, Bursa, *Osmangazi Belediyesi Yay*., 43-50.

Işık İ. (2007), *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi* (Resimli ve Metin Örnekli), 11 Cilt, Elvan Yayınları.

İpşirli, M. (2010), Tâcü't-Tevârih, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİ),* Cilt: 39, Sayfa: 357-359.

Karahan, A. (1996). Fuzuli Maddesi, *TDVİA,* Cilt: 13: 240-246.

Karasoy, Y. (1991) Destan Kavramı, *Milli Folklor*, Cilt:10 Sayfa: 37-42.

Kaya, D. (2008). *Şemseddin Sivasî'nin Mevlid-i Nebi Adlı EserininYeni Bir Nüshası*, Tarihi ve Kültürüyle Zile Sempozyumu, Tokat.

Kayacan, M. (2002). *Haşim Baba ve Divânı (İnceleme-Metin),* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Kemikli, B. (2007). Halk İrfanının İnanç Boyutu: Popüler Dinî Kitaplar ve Bir Tartışma, *Kültürümüz ve Kitap Sempozyum Tebliğleri* (haz: Ş. Tutçu-O. Kavaklıoğlu), Sivas, s. 144-153.

Keskioğlu, O. (1966). *Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895) Hayatı ve Eserleri*, Ankara, Arşiv Belgesi.

Kutluer, İ. (2005). Mîzânü'l-Hakk, *TDVİA,* Cilt: 30: 216-218.

Kocatürk, V. M. (1970). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Edebiyat Yayınevi.

Köprülü, M. F. (1962). *Türk Saz Şairleri*, 2. C, Ankara, Edebiyat Yayınevi.

Köprülü M. F. (1975). Âşık Paşa maddesi, *İA,* C. I, İstanbul, MEB Yay.

Köprülü, M. F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, 3. Baskı, TTK Yayınları.

Köprülü, M. F. (2013). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 13. Baskı, Ankara. Akçağ Yayınları.

Kumartaşoğlu, S. (2014). Kuran Kıssalarının Dinî Edebiyata Tesirine Bir Örnek: Dastan-ı Hazret-i İbrahim, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 36: 249-277.

Kut, G. (2003). Ayvansarayî Hafız Hüseyin bin İsmail ve Eserleri, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu, Eyüp Belediyesi Kültür Yay. İstanbul, 2-65.

Kuzubaş, M. (2008). Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtıma, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1 (2): 304-340.

Levent, A. S. (1959), *Arap, Fars ve Türk Edebiyatında Leyla ve Mecnun Hikâyesi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Levend, A. S. (1964). Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – *Belleten,* 11, 89-115

Levend, A. S. (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları.

Macit, M. (2006). Münâcât, *TDVİA*, Cilt: 31: 563-565.

Mazıoğlu, H. (1997), *Fuzuli Üzerine Makaleler,* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları

Namlı, A. (2001). İsmail Hakkı Bursevi, *TDVİA*, Cilt 23: 102-106.

Ocak, A. Y. (1991). Âşık Paşa (Tasavvufî Şahsiyeti), *İslâm Ansiklopedisi.* C. 4. İstanbul: TDV Yay.

Ong, W. J. (2003). *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Sözün Teknolojileşmesi, Çev: S. P. Banon, İstanbul, Metis Yayınları.

Öcal, O. (2007). *Türk Halk Edebiyat El Kitabı*, Ankara, Grafiker Matbaası.

Öksüz, Y. (2016). *Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin Ahsenü'l-Hadîs'i (İnceleme-Metin*), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sivas.

Özcan, A. (2015). Halk Kitaplarını Okumak, *Dört Kıtada Folklorün İzinde: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu Armağanı,* Ankara, Hakim Yayınları, 407-414.

Özdemir, C. (2016). Tokatlı Nuri'nin "Dilberler Destanı" Bağlamında Osmanlı'da Kadın, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 5/4 2016: 1883-1896.

Öztürk, S. (2006). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halk Kitaplarını Modernleştirme Çabaları, *Kebikeç Dergisi*, S. 21: 47-72.

Özcan, A. (2011). *Türkiyede Popüler Tarihçilik,* (1908-1960), Ankara, TTK Yayınları.

Önkal, H. (1989). Osmanlı Türbelerinin Kitabeleri Hakkında, *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 4, 30-42.

Özgüdenli, O. G. (2012). Vakfiye, *TDVİA*, Cilt: 42, : 465-467.

Özarslan, M. (2006). *Ferhat ile Şirin-Mukayeseli Bir Araştırma*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi.

Özarslan, M. (2014*), Tokatlı Nurî'nin Destanları Üzerine Bir Değerlendirme,* Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014), Cilt 2, s. 214-219.

Özalp, N. A. (2014), *Mevlid Hikâyeleri,* İstanbul, Büyüyenay Yayınları.

Özön, M. N. (2009), *Türkçe 'de Roman*, 3.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Öztürk, Z. (2007). Osmanlı Dönemindeki Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 9: 401-445.

Pala, İ. (2003). Leylâ ve Mecnûn, (Türk Edebiyâtı), *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Sayfa: 160-165.

Pekolcay, N. (2005). *Mevlid/Süleyman Çelebi*, İstanbul, Sufi Kitap Yayınları.

Tansel, F. A. (1967). *Klasik Türkçe Dinî Metinler- Türk İslam Edebiyatı*, Ankara, İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Tatçı, M. (1997). Kirdeci Ali'nin Ejderhâ Destânı, *Edebiyattan İçeri* – Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar, Akçağ Yayınları Ankara, Sayfa: 322-338.

Tatçı, M. (2005**).** *Yunus Emre Külliyatı Yunus Emre Divanı*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.

Timurtaş, F. K. (1968). *Şeyhî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay.

Turan, Ş. (1998). Hoca Sâdeddin Efendi Maddesi", *TDVİA*, Cilt: 18: 196-198.

Uçman, A. (2010). Fevziye Abdullah Tansel Maddesi, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA*), 39. Cilt, sayfa: 576-578.

Ulusoy, C. (2000). *Pir Dergâhından Nefesler*, Ankara, Ürün Yayınları.

Uzun, Ş. (2012). 16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya.

Uzun, M. (2000). İlahi, *TDVİA,* Cilt 22: 64-68.

Ülken, H. Z. (1991). Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız, Kâtip Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, AnkaraÜniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14 (1): 221-234.

Yanmış, M . (2010). *Bursa Dinî Hayatında Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n Necat Adlı Şiirinin Etkilerinin Araştırılması,* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Yeşil, H. (1994). *İslamî Türk Halk Destanları Üzerinde Bir Araştırma,* Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.

Yıldırım, Y. (2013). Osman *Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin- İnceleme-Tahlil),* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Yurtsever, M. M. (2001). İsmail Hakkı Bursevi, *TDVİA,* Cilt 23: 107-108.

Spengler, E. (1998*). Halk Hikâyesi ve Halk Kitabı* (çev.: S. Sönmez), Millî Folklor, S. 41: 74-80.

Spengler, E. (1998). *Halk Hikâyesi ve Halk Kitabı,* (çev.: S. Sönmez), Millî Folklor, S. 40, s. 64-70.

Spies, O. (1942). *Türk Halk Kitapları,* (Çev. Behçet Gönül), Eminönü Halkevi Neşriyatı.

Şahan, H. (2009*). Gözübüyükzade İbrahim Efendi'nin Mantık Görüşleri,* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Şen, A. (2010). *Sinan Paşa'nın Maârifnâmesi'nde Beyan ve Bedî Kapsamındaki Edebî Sanatların Tahlili,* Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Şenel, S. (1994). Divan Maddesi, *TDVİA,* Cilt: 9: 376-377.

Woodhead, C. (2007). Okçuzâde Mehmed Şâhî Maddesi *TDVİA*, Cilt: 33, s. 335-336 Ansiklopedisi, Cilt: 7, s. 443-450.

Yardımcı, *M. (1999). Başlangıçtan Günümüze Halk Şiiri Aşk Şiiri Tekke Şiiri,* Ankara, Ürün Yayınları.

Yardımcı, M. (2009). Âşık Edebiyatında Rüya Sonrası Âşık Olma (Bade İçme) http: //turkoloji. cu. edu. tr.

Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme,* İstanbul, TDK Yay.

Yılmaz, A.- Akkuş, M. (1999). Osmanzâde Hüseyin Vassaf, Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-i Esrâr, İstanbul, Seha Neşriyat.

Zincirkıran, B. (1974). *Edebiyat Bilgisi*, İzmir, Karınca Matbaası.

EKLER:

Ek 1: Transkripsiyonlu Metin

Tezin sonunda yer almaktadır

Ek 2: Orijinal Metin

Tezin sonunda yer almaktadır

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Şerife Özlü
Doğum Yeri	Afyonkarahisar
Doğum Tarihi	14. 02. 1983

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Dumlupınar Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat
Bölüm	Türk Dili ve Edebiyatı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**KPDS (…..) ÜDS (….) TOEFL (….) EILTS (….)**

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Milli Eğitime Bağlı Okullar
Görevi/Pozisyonu	Öğretmen
Tecrübe Süresi	5 yıl

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Dumlupınar Mh. Yeşilyol Cd. Dilek Apt. D: 9 Merkez / AFYONKARAHİSAR Tel : 0 545 502 59 92
E-mail	serife.damar@hotmail.com

EKLER:

Transkripsiyonlu Metin

TÜRK İSLAM EDEBİYATI

Klasik Türkçe Dini Metinler

Birinci Fasükül

I.

TÜRK - İSLAM EDEBİYATI

Klasik Türkçe Dini Metinler

İÇİNDEKİLER

Sahife

Ön söz …… VII

1- Ḫalḳ Edebiyatında Dini Şiirler ve Türk Aruz Şekilleri

Ḥikmet, Aḥmed Yesevi …… 3

İlahiler, Yunus Emre ……. 4

İlahi, Muḫliṣ oġlı (ʿAşık Paşa) …… 5

İlahi, ʿAbdi (Ṣarı ʿAbdullah Efendi) ……. 6

Nefes, Ḳayġusuz Abdal ……... 6

Nefes, Ḥatayi (Şāh İsmaʿil) ……. 7

Devriye, Şiri ……. 7

Destan, ʿĀşık ʿÖmer …….. 9

Semai,Ḫāşim Baba ……. 10

Divān, Lüṭfi (ʿĀşık Derdli) ……... 11

Ḳalenderi, Ṭoḳatlı Nuri …….. 11

Selis, ʿOsman Şems …… 12

2- Divān Edebiyatında Dini Neşir ve Şiʿirler

“Sure-i Mülk Tefsiri” nden, Maṣlaḥaddin Muṣṭafa Bin Muḥammed …….. 15

“Suretü’l ʿAsr Tefsiri” , Gözü Büyükzāde İbrahim Efendi ……. 15

“Tażarruʿat-ı Sinan Paşa” dan : Ḫıṭabiyat, Münacaat ……. 16

Tevḥid, Şeyḫi …… 17

Münacaat, Fużuli …… 18

Manẓum āyet ve ḥadiṯ tercümeleri oḳcu zāde Meḥmed Şāhı…… 19

Siyer-i veysī ve mekkī ve medenīden: bu maḳūle-i ṣafa baḫş ṣalavat-ı ḫamse içün adana ibtida beyanındadır…… 20

Ḳıṣaṣ-ı enbiyādan : ḥacc –ı vedāʿ Aḥmed cevdet paşa…… 21

Mevlidden süleymān çelebi…..…… 23

Ḳaṣide-i niʿmet ḥażret-i nebevī ,Fużūli …… 25

Gazel , Fużulī ……..…… 28

Tāc'üt-tevāriḫ den ẕīkr-i evṣaf şehr-i istanbul ḫāce saʿdeddin …..…… 28

Tāriḫ-i peçevīden : naṣb gerden-mīr-i mirān bidār'ül-mülk budīn yaʿni engürüs – ḥikāyet …… 30

Mizān'ül-ḥaḳḳ dan : mübeşşire , kātib çelebi …… 31

Semerāt'ül-fuʹād fi'l-mebdeʹ ve'l-miʿād dan: vāḥid'üz-zaman ve ġavṯ-ı aʿẓam ve keyfiyet-i ṭaleb-i insan kāmil beyānındadır. Ãarı ʿabdullah efendi …..…… 33

Şerḥ pend-ʿaṭṭārdan: der-ṣıfat-ı şeref ḫidmet-i gūyed berusalı ismaʿīl ḥaḳḳ …… 34

Hadiḳat'ül-cevāmiʿ dan: cāmiʿ ḥażret-i ḫālid bin zeyd der-ḳaṣaba-i eyyüb , ayvansarayī ḥāfıẓ ḥüseyin ……. 35

3- Kitabe , Vaḳfiye ve Berāt Örnekleri

Kitābeler: 1- mezar kitābesi , 2- meydan cāmiʿi kitabesi ,3 meydan cāmi'i avlusnuñ şimāl ṭarafında türbe ḳapusu kitabesi ,4 nuʿman efendi kütübḫanesi ḳapu kitabesi …… 39

Kasṭamonu'da ismāʿil beğ cāmii–i şerifi vaḳfiyesi ṣureti …… 40

Kasṭamonu'da yılanlı dergāhına ʿāid berāt ṣureti …… 41

I.

ḤALḲ EDEBİYATI'NDA DİNİ ŞİʿİRLER

VE

TÜRKʿARUŻ ŞEKİLLERİ

Ḥ İ K M E T

Hālıḳımı isterim dün gün cihān içinde,
Dört yanından yolundum kevn ü mekān içinde.

Üç yüz altmış su geçtim, dört yüz ḳırḳ dört daġ aştım,
Vaḥdet şarabıñ içtim, düştüm meydan içinde.

Dörtten yediğe yettim, ṭoḳuzu bir bir ettim,
İkiden öte yettim çerḫ-i keyvan içinde.

Çünkü düştüm meydana, meydanı dolu buldum,
Yüz bin ʿārifi gördüm, barice cevelān içinde.

Min ellerde yürüdüm istecüğüm ni ṣordum
Barice ıtuz sindedür ḳaldım ḥayran içinde

Özümü derde ḳodum çömdüm tenḳiż içinde
Dürrü sedefte gördüm, gevherni ḳān içinde.

Miskīn ḫāce Aḥmed Cani,hem gevherdir hem ḳānı
Barice (hepsi) anıñ mekānı, ol lā-mekān içinde. 1

Aḥmed Yesevi

İLAHİ

Döğene elsiz gerek, Söğene dilsiz gerek.
Derviş göñülsüz gerek, Sen derviş olamazsıñ.

Derviş baġrı baş olur Gözü dolu yaş olur
Ḳoyundan yavaş olur Sen derviş olamazsıñ

Muḥammed darılmazdı Sen yine darılırsıñ
Bu darılmak sen de var Sen derviş olamazsıñ

Derviş yunus sen daḫi Her gördüğüñ ḳaḳırsıñ
Bu ḳaḳımaḳ sende var Sen derviş olamazsıñ. 2

Yunus Emre

İlahi

Ṭaşdı raḥmet deryası Garḳ oldu cümle ʿaṣi,
Dört kitabıñ maʿnası La ilahe illallah.

Kitaplarda yazılıdır Göñüllerde gizlidir.
Söylenecek söz budur La ilahe illallah.

Cennetten çıktı Adem Dünyaya bastı kadem,
Bunı der idi müdam La ilahe illlallah.

Erenlerin kılıcı Arşa çıkar bir ucu
Her dertlinin ilacı La ilahe illallah.

Budur esmanın hası Kalbinden siler pası
İsm-i azam duası La ilahe illallah

Göñüllere yol ider Dağı ṭaşı kül ider,
Sulṭanları ḳul ider La ilahe illallah.

Göñül burcundan doġar ʿĀleme raḥmet yaġar
Ḥaḳḳ'ıñ birliğin öner La ilahe illallah.

Yunus da bunu dir idi Yanar dilde ʿaşḳ odu.
Mevla'nın güzel adı, La ilahe illallah 3

Yunus Emre

İlahi

Her kim bana aġyār ise Ḥaḳ Tañrı yār olsun aña

Her kancaruvarur ise Bāġ u bahār olsun aña

Baña agu ṣunan kişi Şehd ü şeker olsun aşı

Ḳolay gelsünmüşkil işi Eli irer olsun aña

Acı dirligüm isteyen Tatlu dirilsin dünyada

Kim ölümüm ister ise Bin yıl 'ömür olsun aña

Her kim diler ben ḫārolam Düşman elinde zār olam

Dostları şād u düşmānı Dost u maʿşuḳ yar olsun aña

Ardumca ṭaşlar atanı Ḥaḳ tahta agdursun anı

Önüme ḳuyu ḳazanı Güller nisār olsun aña

Her kim diler ise benüm Ol dostumdan ayrıldugum

Gözleriñden ḥicāb gitsin Dīdārıyān olsun aña

Bu Muḫliṣ oġlı paşanıñ Güldügini istemeyen

Aġladugum isteyeniñ Gözüm pıñar olsun aña 4

ʿAşıḳ Paşa

İlahi

“Ey cümle ḫalḳı yaradan
Seyir idelim her aradan

Sensiñ Eḥad, sensiñ Ṣamed
Ṭaḳ boynuma ʿaşḳın kement

Sensiñ Evvel, sensiñ Aḫir,
Eyle gönlümüzü Ṭāhir

Sensiñ Kerim, sensiñ Raḥim
Lütfet bize ḳal-i selim

Ḥabirim ol, başirim ol
Efendim geldi şuçlu Ḳul

ʿAbdi maḥzun, mücrim Ḳuldur
Efendim nefsimi öldür

Ḳaldır ḥicabı aradan
Ḥayranıñ olayım seniñ.

Ḳullarına eyle medet
Mecnununñ olayım seniñ.

ʿAşḳın oldu günden ẓāhir
Meftununñ olayım seniñ.

Her ḫallere sensiñ ʿAlim
Teslimiñ olayım seniñ.

Hem gözüme gönlüme dol
Kem Ḳuluñ olayım seniñ.

Vaṣlıñ ile ānı güldür
Ḳurbanıñ olayım seniñ” 5

ṢABRİ ʿABDULLAH EFENDİ

NEFES

Yücelerden yüce gördüm
ʿAlem oḳur kelām ile

ʿāṣi Ḳullar yaratmışsıñ
Anları ḳoymuş orada

Ḳıldan köprü yaratmışsıñ
Hele biz şöyle duralım

Erbābsıñ sen ḳoca Tañrı
Sen oḳursuñ hece Tañrı

Varsın şöyle dursun deyü
Sen çıkmışsıñ uca Tañrı

Gelsün Ḳullar geçsün deyü
Yiğit isen geç a Tañrı 6ḲAYĠUSUZ ABDAL

NEFES

Vardım ḳırḳlar meclisine
Gel beri hey can didiler

ʿİzzet ile selām verdim
Gel otur hey can didiler

Ḳırḳlar yerinde durdular
Yerlerinden yer verdiler

Meydana sofra serdiler
Loḳmaya ṣun can didiler

Ḳırḳların gönli uludur
Mü'minler ḳalbiñ arıdır

Gelişiñ ḳandan beridir
Söyle be hey can didiler

Ḳalḳ semāi de bile oyna
Silinsin pāk olsun āyine

Ḳırḳ yıl bir ḳazanda ḳayna
Daḫi çeksi can didiler

Düşme dünya ḳasvetine
Ṭālip ol Ḥaḳ ḥażretine

Āb-ı Kevṯer şerbetine
Parmaġını ban didiler

Gördüğüni gözüñ ile
Beyan itme sözüñ ile

Bir gececik bizim ile
Olasıñ mihman didiler

Şah Ḥatayi'm nedir ḥālin
Ḥaḳk'a şükr et ḳaldır eliñ

Kese gör ġıybetten dilin
Olasıñ sulṭan didiler 7

ŞĀH İSMAʿİL

DEVRİYE

Cihan var olmadan ketm-i ʿademde
Ḥaḳ ile birlikte yektaş idim ben

Yarattı bu mülkü çünkü o demde
Yaptım taṣvirini naḳḳaş idim ben

ʿAnaṣırdan bir libasa büründüm
Nar ve bad ve Ḥaḳ ve abdan göründüm

Ḫayru'l beşer ile dünyaya geldim
Adem ile bile bir yaş idim ben

Ademiñ ṣulbundan Şit olup geldim
Nuḥ-i Nebi olup ṭufana girdim

Bir zaman bu mülke İbrahim oldum
Yaptım Beytullah'ı ṭaş ṭaşıdım ben

İsmaʿil göründüm bir zaman ey can
İsḥaḳ , Yaʿḳub, Yusuf, oldum bir zaman

Eyyüb geldim çok çağırdım el aman
Ḳurt yedi vücudum Ḳaynaş idim ben

Zekeriya ile beni biçdiler
Yaḥya ile ḳanım yere ṣaçtılar

Davut geldim çok peşime düştüler
Mühr ü Süleyman'ı çok taşıdım ben

Mübārek ʿİsa'yı Musa'ya verdim ben
Ruhu'l ḳuddüs olup Meryem'e yettim

Cümle evliyāya ben rehber oldum
Cibril'emine ṣaġdaş idim ben

Selb pederinden Aḥmed i Muḫtar
Raḫ numālarından erdi ẕülfüḳar

Cihan var olmadan ehli beyte yar
Ḳul iken Ẕat ile sırdaş idim ben

Tefekkür eyledim ben kendi kendim
Muʿcize görmeden imana geldim

Şah ı Merdan ile düldüle bindim
Ẕülfikar bağladım, Tıġ ṭaşıdım ben

" Sekahüm" ḫımarundan içildi şerbet
Ḳuruldu āyin cemʿ ettik muḥabbet

Meydana açıldı sırrı Ḥaḳiḳat
Aldığım esrārı çok ṭaşıdım ben

Hidayet erişdi bize Allah'tan
Biat ettik cümle Rasülullah'tan

Ḫaber verdi bize Sırrı Fillah'tan
Şah ı Merdan ile sırdaş idim ben

Bu cihan mülkünü devredüb geldim
Ḳırḳlar maḳamında erkana geldim

Şāh ı vilāyetten kemer best oldum
Selman ı pak ile yoldaş idim ben

Şükür maṭlubumu getirdim ele
Gül oldum Feryadı verdüm bülbüle

Cem' olduḳ bir yere ehli beyt ile
Ḳırḳlar meydanında feraş idim ben

İḳrar verdin cümle düzledin yola
Sırrı faş etmedin aṣla bir Ḳula

Kerbela'da İmam Ḥüseyn ile
Pak ettim damını gül ṭaşıdım ben

Şu fenā mülküne çok gelip gittim
Yaġmur olup yaġdım ot olup bittim

Urum diyarını ben irşad ettim
Ḫorasan'dan gelen Bektaş idim ben

Gahı Ney gibi Veli göründüm
Gahı Aḥmet gibi ʿAli göründüm

Şimdi Ḥamdülillah Şiri dediler
Sırrımı kimseler fehmetmediler

Gahi uṣlu gibi deli göründüm
Kimse bilmez sırrım ḳallaş idim ben

Geldim gittim ẕatım hiç bilmediler
Hep maḫluḳ Ḳuluna ḳardaş idim ben 8

ŞİRİ

DESTAN

Yalancı dünyaya aldanma ya hu
İki ḳapılı bir virānedir bu

Baḳma bunuñ ḳarasına, aḳına
Beñzer hemen oġlan oyuncaġına

Toġrusuna gide görün yollarıñ
Dünyā zindānıdır mü'min Ḳullarıñ

Ey ġāfil ne ṣandıñ bu ruzigārı
Yüküñ yükle de gör evvelce bari

Var ʿibadet eyle Mevlā yoluna
Bir gün sefer düşer Berzaḫ İline

ʿÖmür tamām olur defter dürülür
Ḥaḳḳ'ıñ dergāhına Ḳullar derilir

Zāhid, nice oldu bunca peyġamber
Ḳani Ḫalilullah, Ṣıddık-ı Ekber

Ṣular olmuş gibi didara aḳmış
Muḥabbet baḥrinde bir ḳadre aḳmış

Bu dernek dağılır, bu an eğlenmez.
Bundan ḳonan göçer, mihmān eğlenmez.

Göñül verme bostanına, bağına
Bunda ʿāḳil olan insan eğlenmez.

Çeke görün ḍarbıñ yüce yıllarıñ
Zindānda olan ḫod insān eğlenmez

Durur mu anladıñ taze baharı
Yoksa yolcu gider, kervan eğlenmez.

Bunda ne eylersen, anda buluna
Otağı ḳalḳacaḳ sulṭan eğlenmez.

Ṣırāṭ köprüsüyle “mīzān” kurulur
Buyruġu ṭutulur fermān eğlenmez

Hani ʿÖmer, ʿOsman, Ebû Bekr vü Ḥaydar
Bunda gelen gider, bir can eğlenmez.

Dün gün aḳar çağlar meydana aḳmış
Mevc urur çalḳanır ʿumman eğlenmez

Gerek yaz ḳış, gerek bahar ile güz Gerek mihr , ayile gerek ki yılduz

Devr ederler Ḥaḳḳ'ın emriyle düpdüz Felekler raḳs eder, bir an eğlenmez. 9

ʿĀŞIK ʿÖMER

SEMĀİ

Şarab nabı vaḥdetden içüb ḥayran olan gelsün

Ḥaḳiḳat cenneti ḳudse bu gün Rıḍvan olan gelsün

Biḥamdülillah Ḥaḳiḳatle fena buldu fenā bezmi

Beḳa bezminde ṣohbetle hümmeyni sekeran olan gelsün

İrişdi ḳatremiz baḥre görünmez saḥil ü baḥri

Vücuduñ ḳatresin baḥre ḳatub ʿumman olan gelsün

Ledüni ʿilmidür dāim oḳunan mektebi dilde

Alub dersi ḫāce i dilden sözi ḳuran olan gelsün

Ḥaḳḳ' ın ẕat u ṣıfatıyla görün bir ẕerreyi ḳāim

Mereyayı ẓuhur içre özi seyran olan gelsün

Ḳamu aʿraż ü cevherde görüb ẕat u ṣıfatımı

Gelüb terkibe Ḫaşimle bu gün bir can olan gelsün

Geçüp cümle müratibden nümunedarı olub günüñ

Devrden neşr ile ḥaşri görüp devran olan gelsün

Erenler himmetini her dem Ḥaḳiḳat isteyen canlar

Geçüb her cümle varından yaḳub ḳurban olan gelsün 10

ÜSKÜDARLI ḪĀŞİM BABA

DİVĀN

Ḳıl taḥammül ey Göñül gör ki ne kimyadır ṣabır
Aç gözüñ izharı candır, feyzi mevladır ṣabır

Oḳunur iṣbat ile āyat ı Furḳan, dört kitab
Biñ bir ismiñ ḫatmi maʿnalarda kibradır ṣabır

Gör vücuduñ ḳaṣrını sulṭanı Hu'dur, Hu diyen
Sure i sab'ü'l mesani, yedi beyżadır ṣabır

Buldular bunda kemali evliyālar ṣabır ile
ʿAzm ü raḫın lakin evṣafında uludır ṣabır

Ṣabır ile cümle muradı verdi Rabbü'lʿalemin
Vird ü eẕkarın seniñ her demde esmādır ṣabır

Ġayri geç de birliğin esrā farḳ eyle gel
Hem şeriʿatde, ṭariḳatda ne raʿnadır ṣabır

"Küntükenzen sırrı bu dünyādadır, baḳ tā ebed
Der ki Lüṭfī ḫāsse-i ḳudretle imlādır ṣabır." 11

ʿAŞIḲ DERDLİ

ḲALENDERİ

Ya Rabbi beni sen eyle ki dildarına müştaḳ
Ta olmaya bir ġayriye bu mürağdil iḫraḳ

Yandırma beni narı cehennemle ilahi
ʿAşḳına düşür ateşi ʿaşḳın ile sen yaḳ

ʿAşḳından eṣer olmasa ya Ḫalıḳu'l eşyā

Vermez idi şema giceler lema'i işraḳ

Muḥtaç seniñ lüṭfuna, raḥmetine insan

Raḥmet gözetir yapraḳ iken sebze vü oraḳ

Etdim yine hem Nuri "ḳısmına " ye tevekkül

Gönder Ḳulunuñ rızḳını ya Rezzaḳü'l erzaḳ 12

ṬOḲATLI NURİ

SELİS

Gözü, dünyā mı görür ʿāşık-ı dīdār olanıñ

Dilberi, sen gibi bir māh-ı dil-āẕar olanıñ

Ġayre meyli olamaz, ʿaşḳın ile yār olanıñ

Yücedir rütbesi mihrinle hevā-dār olanıñ

Ayaġı yer mi başar zülfüne berdar olanıñ

ʿaşḳ u şevḳ ile verir cān ü serī döne döne

Ceẕbe-i ʿaşḳ ile bir ʿāleme ḳıldıñ ki ḥirām

Düşdü sermest Göñül, bezmine bī-bāde vü cām

Çeşmime oldu hüveydā nice merdān-ı kirām

Kimi Veys ü kimi Bedr ü kimisi Şems-i be-nām

Mevlevī gibi şebistān-ı maḥabbetde müdām

Şem'inin yanmada pervāneleri döne döne

Ḳıldı ḥasret beni sergeşte vü mestāne-revān

Nār-ı firḳat dilime açdı nice dāġ-ı nihān

Başdan başa olup zār tenim dīde-i cān

Görmeğe zülfü içinde ruh-i cānānıayān

Şems olup, hem-reviş-i mihr ü meh-i nûr-efşan

Seyr eder çarḫ ile şām ü seherī döne döne 13ʿ OSMAN I ŞEMS

II.

DİVĀN EDEBİYATI'NDA DİNİ NEŞİR

VE

ŞİʿİRLER

Sūre-i Mülk Tefsirinden

Ve esirrū Ḳavliküm evicherū bih tañrı teʿalā eyitdi kāfirlere gerek āşikare söylemek gerek gizlü yʿani peyġamberi müsāvi eylerlerdi āndan biri birine ederlerdi sözüñüz gizleñ erḳün söyleñ Muḥammed tañrısı işidüb Muḥammede demesün. s̱ʿali tefsirinde eder uġurlayan Muḥammed ḥaḳḳına nesne deseler cebrāil peyġambere ḫaber verirdi āndan ötürü eyitdiler. kitāb –ı letāifde eder gerek uġurlayan söyleñ gerek āşikare ben bilürüm sözünüzü ve fiʿiliñizi göñlüñüzdekini tañrı teʿalā vaḥy ḳıldı dāvud peyġambere ʿaleyhisselām ki yā dāvud eyit ḳullarıma niçün yazuḳların ḫalḳdan gizlerler baña āşikare eylerler iʿtiḳadları olsaña ben görmezem ḫod kāfir olurlar eğer gördüküm bilürlerse ben ādemilerden ḫurimi görürler ānlardan gizlersiz benden ḫod gizlemeğe yaramaz pes āndan ḳorḳmazsız āndan gerü bildürdü ki göñülde ki endişleri bilür eyitdi. İnnehü ʿalimün bi-ẕati'ṣ-ṣudūr yʿani tañrı ol tañrıdır ki göñülde ne varın bilür āndan bilürdü ki göñülde ki endişi daḫī ol yaratdı. elā yʿalemü men ḫalaḳa ve hüve'l-laṭifü'l-ḫabīrü tefsir –i s̱ʿalibide eder. İbn-i müseyyeb ḥikāyet eyledi eder bir kişi ḳutumuzda otururdu aġaclardan yapraḳ dökülürdü öñünden geçmiş ki ʿaceb tañrı işbu yapraḳlar döküldüğün görür mü ? nidā geldi sır ne ki elā yʿalemü men ḫalaḳa ve hüve 'l-laṭifü'l-ḫabirü bilmezem ol ki ān yaratdı laṭif ve ḫabīrdür tefsir –i ebū'l-leyṣ eder laṭifdür görür karañu gecede ḳara ḳarınca ḳara mermerde yürüdüğüñ ayaġını ānın işidür göñülden geçen bilür murādın verür. 14

Muṣlihiddin Muṣṭafa bin Muḥammed

Sūret'ül-ʿAṣr Tefsiri

Ḥaḳ subḥanehū ve teʿalā bu sure-i mübārekde cins-i insanıñ cemiʿ saʿyinde ve ʿömrünü meṭālibine ṣarfında nefsini mühlik ve ʿömrünü muḍıʿ olmaġla re's'ül-māl menzilesinde olan nefsinde ve ʿömründe ḫusran içinde olub illā mu´min ḥāmil-i ḫusran olmayub ticāretinden rubḥ etdiğiniñ üzerine ṣalāt-ı ʿaṣra ḳasem edüb buyurur ki (ve'l-maṣir) ṣalāt-ı ʿaṣrı ḥaḳḳıyçün yʿani ikindi namāzı ḥaḳḳıyçün ṣalāt-ı ḫamse beyninde bunu taḫṣiṣ –i bi'l-ḳasem etdiğünü bu ṣalāt ʿarabıñ ticāret ve iştiġalleri vaḳtinde vākiʿ olub edāsında meşaḳḳat –i keṣire vākiʿ olduġuna bināen efḍal 'ül-aʿmal eşḳūhen feḥvası üzere efḍal aʿmalden olduġu içündür

(inne ‘l-insan lefī ẖusrev) taḥḳiḳ cins-i insan ticāretlerinde ve saʿyilerinde ve ömerlerini maṭlublarına ṣarflarında ẖusrān ve noḳṣan içindedirler (ille’l-leẕi emenü ve ʿamilü’ṣ-ṣaliḥat) illā şol kimseler ẖusrān ve noḳṣan içinde değiller ki imāna geldiler ve ʿamel –i ṣāliḥ ile ʿamel işlediler zirā bunlar dünyā ile aḫireti ṣatun aldılar ve ḥayat ebediyye ve saʿadet sermediyye fāiz ve vāsıl oldular bundan ṣoñra insānıñ kendi nefsiniñ ve ġayrınıñ mükemmeline müteʿalliḳ olan şey’ ẕikrden ṣoñra ġayet şerefi olduġuna bināen ġayrınıñ tekmiline müteālliḳ olan şey´ taḫṣiṣ baʿde’t-taʿmim ṭarīḳiyle beyān edüb buyurur ki ve (ve tevāṣav bi’l-ḥaḳ) daḫi şol kimseler ẖusrān ve noḳsān içinde değillerdir ki ḥaḳla tevāṣi etdiler yaʿni iʿtikāddan yā ʿamelden inkār ṣaḥīḥ olmayan emr-i ṩābit ile baʿżısı baʿżısına vaṣiyyet etdiler (ve tevaṣav bi’ṣ-ṣabr) daḫi şol kimseler ẖusran ve noḳṣan içinde değillerdir ki ẖılḳat –ı beşeriyye ḥükmüyle nefsiniñ müştaḳ olduġu meāṣiden ṣabr ile yaẖud edāsı nefs üzerine meşeḳḳatli olan ṭaʿāt üzerine ṣabrşa baʿżısı baʿżısına vaṣiyyet etdiler bu āyet-i kerimede vaʿīd –i şedīd vardır şol cehennemden ki insan mücerred kendi nefsini tekmil etmekle necāt bulmaz belki naṣiḥatle ve emr-i bi’l-maʿrūf ve nehy-i ʿan’il-münker etmekle Allah-u aʿlem bi-murādihī ve esrār –ıkitābihi ġayrıñ şānına ihtimāmdan daẖi lāzım olduġuna delālet eder. 15

Gözübüyük zāde İbrahim Efendi

Taẕrarruʿat-ı Sinān Paşa’dan

Ḥıṭābāt

ʿAlīmsiñ ʿilmiñe ġayet yoḳ .ḳadirsiñ ḳudretiñe nihāyet yoḳ ḳadīmsiñ ūḳul –ü müteḳaddimīn ve müteāẖẖirin dāire-i ḳademiñe ḳadem baṣamaz ḥakimsiñ ḥükema-yı evvelīn ve āḫirīn ḥikmetiñ maʿrifetinden dem uramaz. Bir maʿṣuḳsuñ ki ʿaşḳıñ hevāsında felekler çarẖa girüb oynar , bir maḥbūbsuñ ki şevḳiñ derdinden bütün gün asya-yı çarẖ iñler. Bir ḥakimsiñ ki ḳażañ maḥkemesinde ʿaḳl gül kātib emin, bir ḥafıẓsıñ ki ḥıfẓıñ ẖazānesinde bir noḳṭa kitāb –ı mübīn, ḳādirsiñ ki ḳudretiñi taḥrirde ḳalem aʿlā ʿāḳır ,ālemsiñ ki maʿlumātıñ iḥatasında levh-i muʿallā ḳaṣır . raḥimsiñ dāreyn, nesīmiñ raḥmetinden bir nefẖa,kerimsiñ, ʿālemiñ-i keremiñ deñizinden bir ḳaṭre…….

Münācāt

Cihān pādişahā ẖudālıḳ seniñ — Ezel tā ebed pādişahlıḳ seniñ

Sen olduñ ẖudāvend bālā vü pest — Vücūduñla oldu ne var ise hest

Verir vaḥdetiñden ḫaber kāinat — Revāñdır nesīmiñle āb-ı ḥayāt

Ne saña ʿadīl ve ne saña ʿalel — Muġīṣ olurdu ḫāliḳ-ı lem yezel

Hudaya sañadır bu şahlıḳ sezā — Ki yanıñda cümle şehenşeh gedā

ḳapuñda biter hacet mevr ü mār — Demiñle yanar şuʿle-i nur u nār

ʿAnādil reḫiñle terennüm serā — Gülī luṭfuñ eyler tebessüm nümā

Değilsiñ cihānda cihāne ṭalaḳ — Değilsiñ mekānda mekāna ṭalak

……. Her kim ki cihān kāsesinden şerbet-i ḥayat içdi ʿaḳıbet ḫımār memāt görse gerek

ve her kim ki bostan-ı zamāndan gül-i raḥat ḳokladı elbette ḫār zaḫmını çekse gerek, her ki nāzik diller şimşir merek elinden pür-ḫundur, her ṭaḳ-ı devlet gelenin ʿuḳubetinden sürgündür. 16

Sināñ Paşa

Tevḥīd

Kelime-i Lā ilāhe illallah le-ḳaṣide-i tevḥīddir ḫāṣiyyet lā ilāhe illallah

Nedir iki cihāñda ʿizzet ü cāh — Eṣer lā ilāhe illallah

Kime düşse olur saʿid ebed — Naẓar lā ilāhe illallah

Etdi dünye dünya nurani — ḳamer lā ilāhe illallah

Tulūdur ʿarş ü fereş ve kevn ü mekān — ḫaber lā ilāhe illallah

ʿālem ve ādemiñ ẓuhūru nedir — maẓhar lā ilāhe illallah

Kimyādır ki ḳalbi ḫāliṣ eder — cevher lā ilāhe illallah

Açıcaḳ ṭay olur sicl-i vücūd — maḥżar lā ilāhe illallah

Limen ʻül-mülk ḫuṭbesine uralar — minber lā ilāhe illallah

Gösterür ruḥa ḳurb-ı ev ednā — Rehber-i lā ilāhe illallāh

Şām-ı şirk ü ẓalām-ı küfri sürer — Seher-i lā ilāhe illallah

Ḳıymetinde görür dü ʿālem-i Ḥaḳ güher-i lā ilāhe illallāh
Ḫoş penāh oldu tīr-i ḥādiṣeden Siper-i lā ilāhe illāllah

Baḥri ḥayretdedür sefine i ruḥ Lenġer lā ilahe illallah
Dü cihan bende candan olanadır Çaġır lā ilahe illallah

Gerden çarḫ ü peşt ʿarşı beġret Çenber lā ilahe illallah
ʿālem ʿārīżına verdi leẕẕet-i cān Şeker-i lā ilāhe illāllāh

Her ki baġlandı oldu tāc-ı cihān Kemer-i lā ilāhe illāllāh
Bürüdü ʿarş ü ferşibeyżāmiṣāl Şehper-i lā ilāhe illāllāh

Eyle Şeyḫi ki ḫoş ticaretdür Sefer lā ilahe illallah
Nefs ile ġir ġaza ḳılarsuñ çak Ḫançer lā ilahe illallah

Ki ġöñül fetḥine vere nuṣret Ẓafer-i lā ilāhe illāllāh
Cünüd Ḥaḳdur ki seyri heva çerisen Leşkir lā ilahe illallah 17

ŞEYHİ

MÜNĀCAT

Ya Rab kemāl-i bar-ġeh-i kibriya ḥaḳḳı
Ya 'nı füruġ-ı nur-ı ruḥ-ı Muṣtafa hakkı

Ḳıl ġarka baḥr-ı ʿaşḳa vücudum sefinesiñ
Fermān-ı Ḥızra Musi eden iḳtida hakkı

Ṣubḥ-i viṣale eyle bedel şam-ı hecrümi
Ṣubhuñ demindeki nefes-i dil-küşa hakkı

Derd ü belamı raḫ-ı maḥabbetde ḳılma kem
Raḫ-ı maḥabbetüñdeki derd ü bela hakkı

Ehl-i ḍalaletem maʿna ġöster hidayetüñ
İhda-yı raḫ-ı rast ḳılan reh-nüma hakkı

Enduh ü derde ġöñlümi ṣāḥib- taḥammül et
Derde taḥammül eyleyen ehl-i rıża hakkı

İḫlasum et duʿaya Fużulı kimi dürüst
Derġahda icābete lāyıḳ duʿa hakkı 18

FUZULİ

Āyet ve Ḥādiṯ Tercümeleri

I

Ehli imana tevekküldür ehem

Ger olursan ṭālib ḫayr ü behi

Āna isterlerse Ḳur´an'dan delil

Ḳul hüverrahmenü emene bihi 19

Oḳcızāde Muḥammed Şahı

II

Sayʿi edüb ḳatʿi merātib ḳılmaġa

Eyle ṣıdḳ u bal ile Ḥaḳḳ'a duʿa

ġayriden sana irişmez menfeʿat

Leyse lil insani ille me seʿa 20

Oḳcızāde Muḥammed Şahı

SAYFA 20 El-ḥādiṯ’ül- ḥādi

Ṭālib–i ʿilm olan saʿadet-mend Lāiḳ olur nevāzeş raḥme

Bu ḥadiṯi buyurdu peyġamber Ṭālib’ül-ʿilmi ṭālibü’r-raḥmetü

Tamām‘ül-ḥadiṯ

“Tālibü’l-ʿilmi ṭālibü’r-raḥmeti ṭālib’ül-ʿīlmi rüknü’l-islām ve yuʿṭiy ecruhū meʿa’n-nebbiyyin”

Dilimi (mesned firdevs) de ḥażret-i enesden raḍıyallahu teʿāla ʿanh bu ʿibāret ile rivāyet etdiği cāmiʿ’üṣ-ṣaġir de işārer olunmuşdur. 21

Okçu zāde Muḥammed şāhī

Siyer-i veysī mekkī ve medenī den

Bu maḳāle-i şafa baḫş ṣalat-ı ḫams içün eẕāne-i ibtidā beyānındadır.

Veḳāyiʿ ġalġale endāz sāl –i hicretiñ biri daḫi nevbet –zen penc-gāne-i devlet –i islāmdır ki eẕandan ʿibāretdir vażʿ olunub manṣıb bülend pāye-i müeẕẕini cenāb-ı refiʿ ‘ül-ḳadr bilāl-i ḥabeşiye raḍıyallahu teʿāla ʿanhnamzed tevḳiʿ –i iclāl ḳılındı resm-i bediʿ’üṭ-ṭarz eẕan ki fi’l-ḥaḳiḳā reyḫate-i ḳālib – ḥikmet-i ilahiyye bir sünnet-i seniyyedir ṣuret-i ibdaʿı bu vecih üzere nümāyān olmuşdur ki çün şecere-i zekiy’ül-münbit tevḥid ḫaṭire-i nażire dār’ül-hicre saḥasına rişte-i istiḥkām ṣalub şuḳḳa-i şefḳ gün rāyet –i islāma sāye –nişīn olan ḥemat ḥume-i nāmus –u din ki ser-bazān nīk – endişe-i mücāhidindir munṭaẓam’ül-emr oldular yaʿni şiraze-i luṭf-u te’lif ile ḫāce-i kāinat ʿaleyhi efḍal’üṣ-ṣalavat evraḳ-ı ḳulüb serkeşan –ı mühācirīn ve enṣari yekelḫat bir mecmuʿa-i mülteim ‘ül-eṭrāf ḳıldılar şimşir fāruḳī’üt-te’ṣir mücāhidīn ile genç şāyikān iman saḥa-i ẓuhūra çıḳub ġaret-zede-i daġdaġa-i ġurbet olan ehl-i islām ḥuze-nişīn munaṣṣaha-i iṭminān oldu herkes bi-bāk edā-i mefruża-i evḳān ve intiẓām semaṭ cemaʿāt içün mülāzemet-i mescid imām ‘ül- enibyā etmeğe başladılar lakin taʿrif –i evḳāt ṣalavāt żımnında cihet-i cāmiʿa-i aṣḥab olacaḳ bir ʿalāmet –i vāżıḥat’ül-burhān ibdaʿına muḥtac oldular atḥrir –i kebīr imām ibn-i keṣir siyer-i bediʿ’üt-taḥririnde böyle

gevher-keş rişte-i taḥrir olmuşdur ki āyin bendān şehristan –ı islām olan daḳiḳa-i şināsan ṣaḥabe-i kirām bu bābda ḳarʿa endaz taḫta-i müşavere olub kimi ḍarb naḳusu terciḥ edüb ve kimisi vażʿ-ı mezmar olunmasını taḥsin etdiler. Eğerçe naḳusu ve mezmarıñ ol iki ṭāife-i bed-būd yaʿni naṣāra ve yehūda cihet-i nisbetleri ḫātır enver seyyid-i ʿālem ṣallallahu teʿalā ʿaleyhi ve sellemde ġubār-engiz kerāhet olmuş idi amma bi-ḥasb'eż-żarure vażʿ-ı naḳus menḥuse işaret-i hümāyun ṣādır olub mühimmatı perdaḫtına ihtimām ṣadedinde idiler bir gün ʿāleṣ-ṣabaḥ na-yı tiz ahenk ḫurus ba-medād bu mehd-i firūze renk-i kāinat ġunudelerin ḫāb –ı ġafletden bi-dār etmiş idi aṣḥab-ı güzinden ʿabdullah bin zeyd bin ṣāʿlebe bin ʿabd rabbuhu dergāh –ı reʹfet penah sultan 'ül-enbiyaya fersūde cibīn ḫāk niyaz oldu teferruḥ gāh ʿalem rüʹyāda gördüğü vāḳıʿa-i bediʿayı nümāyan mücellāyı ʿarż edüb yā rasullullah bu gece şebistan muʿteber teteḳḳu ḫabda bir merd-i ḫaceste sima-yı sebz-pūş elinde bir naḳus gördüm ḫaridarane ṭālib oldum sebeb-i ṭalebim suāl etdi edāt-ı eẕan cemeʿat ṣalavat etmek isteriz dediğimde yā ʿabdullah ḍarb-ı naḳus şiʿār naṣāra –yı menḥusdur saña bundan bühter ve bi'l-eter bir vażʿ –ı felāh baḫşe rehnüma olayın deyü güldeste-i ser-bülend ḫayal miṣalden ʿāli pervaz āvāzi hevā-gir üç niyaz eyledi. Allahu ekber Allahu ekber eşhedü en lā ilāhe illallah merreteyn eşhedü enne Muḥammeden rasulullah merreteyn . ilā āḫire deyüb bir laḥẓa-i ḫafifeden ṣoñra ṭıbḳ mā sebaḳ iʿāde-i maḳalle pirāya baḫş-ı ḳmaet iḳāmet olub ḫıtamında mükerrer ḳād ḳametüṣṣalatü dedi deyüb ṣuret –i vāḳıʿayı cilve-ger şuʿur gāh risālet penahı etdikde ḫace-i ʿālem ve sürur –u ʿāli ʿilmü ṣallalahu ʿaleyhi ve sellem ḥoḳḳa-i laʿl pirāya gevher tırazı lüʹlü perdaz –ı samiʿa aṣḥab edüb inhā li-rüʹya ḥak inşallahu teʿalā buyurdular āndan ʿabdullaha fermāñ etdiler ki naḳş-ı ḫariṭa-i ḫāfıẓası olan ṣuret-i dīl-keş taʿbir eẕanı binā gūş bilāle raḍıyallahu teʿalā ʿanhumā ilḳā eyleye bilāl ki yanında murġan nüva-senc aram lāl idi ʿabdullaha ṭuṭi-i saḫn āra gibi taḳlid ile bir eẕan verdi şöyle ki merde-i ṣad saleye can verdi. nāṭıḳa-i bilālden heyʹet-i mersuse-i eẕan sāmiʿa-i ʿömer bin ḫaṭṭaba raḍıyallahu ʿanha yetişdikde ʿömer yerinden ṣıçrayub cer reda-yı nur peyma ederek ʿazimet –i meclis risālet penahi eyleyüb yā rasulullah ol celāl eḥādiṯ ḥaḳḳıyçünki seni bize peyġamber –i ṣadıḳ'ül-vaʿd'ül-emin göndermişdir. Bu vāḳıʿa-i bediʿat'ür-resmi sera perde-i ḫayalde ben daḫi temaşa eylemiş idim lakin sebḳını ʿabdullah dedi raḍıyallahuʿanhuma 22

Veysī

"Kıṣaṣ-ı Enbiyā"dan

Ḥacc-ı Vedaʿ

Hicretiñ işbu onuncu senesi ḫatem'ül-enbiya ʿaleyhi ekmel'üt-taḥiyaya ḥażretlerininñ ḥacc-ı şerif niyyetiyle mekke-i mükerremeye gideceği nāsa iʿlān olundu.

nās daḫi faḫr-ı ʿalem ile birlikde ḥac etmek üzere eṭraf ve eknāfdan fevc fevc medine-i münevvereye gelüb ṭoplanmaġa başladılar.

Ẕi'l-ḥicceye beş gün ḳala rasul-ü ekrem öğle namazını ḳıldıḳdan ṣoñra ehl-i beyti ve aṣḥab-ı kirāmı ile medineden çıḳub ẕül-ḥuleyfe ye vardı gece orada ḳaldı. ferdāsı iḥrama girdi.

Beyt-i şerifi gördükde yā rab sen bu beytin şeref ve şan ve mehābetini ziyade ḳıl !dedi. Hemen beytullāhı ṭavaf etdikden ṣoñra ṣafa üzere çıḳdı. cenāb-ı ḫudaya ḥamd ü ṣenā ve niyaz ve duʿā etdikden ṣoñra merveye indi ve saʿy etdi.

O eṣnāda ḥażret-i ʿali kerremallahu veche ,yemenden ʿavdet ederek bir ḳāfile ile mekke-i müşerrefeye geldi ve rasūl-ü ekrem ile görüşdü.

Diğer ṭaraflardan daḫi ḳāfile ḳāfile pek çok ḥuccāc –ı müslimīn geldi ve mevsim ḥacc-ı şerife erişdi.

Ḥacc mevsimi şehr-i āẕār yaʿni mart içinde gün ile gecenin mütesāvi olduġu zaman idi ve cumʿa günü ʿarefe olub ḫātem'ül-mürselin yüz bu ḳadar biñ ḥuccāc –ı müslimin ile ḥacc-ı ekber eyledi.

O gün rasūl-ü ekrem ġāyet müeṣṣir bir ḫuṭbe oḳudu ve bu ḫuṭbesinde zaman –ı cāhiliyetden ḳalma ḳan daʿvālarını yesaġ etdi ve işlemiş fāiż daʿvālarını ḳaldırdı.

Baʿdehu ey nās ! siziñ ḳarılarıñız üzerinde ḥaḳlarıñız vardır amma, ānlarıñ daḫi siziñ üzeriñizde ḥaḳları vardır. ānlar siziñ ḥuḳuḳuñuza riʿāyet etmelidir, sizde ānlara ḥüsn-ü muʿāmele etmelisiñiz. Mü´minler i hep birbiriniñ ḳarındaşıdır. Bir kimseye ḳarındaşınıñ malı ḥelal olmaz, merğer ki ḥüsn-ü rızāsıyla vermiş ola, ben size lāzım olan aḥkām-ı şerʿiyyeyi tebliġ etdim ve size iki şey bıraḳdım kiānlara temessük etdikce hiçbir vaḳit ḍalāletde ḳalmazsıñız, ānların biri Allahıñ kitabı ve diğeri peyġamberiniñ sünnetidir, deyü daha nice aḥkām –ı diniyyeyi beyan etdikden ṣoñra ey nās ! tebliġ etdim mi ? deyü ṣordu ve aṣḥab-ı kiram evet ! demekle üç kerre şāhid ol yā rab ! deyü buyurdu.

Kalabalık pek ziyade olub herkes rasūl-ü ekremiñ sesini işidemediğinden (**rabʿia ibn-i ümeyye ibn-i ḫalef raḍıyallahu teʿalā ʿanh**) faḫr-i ʿālem ḥażretlerinin ḫuṭbesini ḥużżāre tebliġ ederdi.

İkindi vaḳti gelmiş ve hāl buki öğle namazı ḳılınmışdı idi. bilāl raḍıyallahu teʿalā ʿanh ḥażretleri ,eẕan oḳudu ve iḳāmet getürdü. İbtida öğle namazı ḳılındı. Baʿdehu ḥażret-i bilāl yine iḳāmet getürdü. İkindi namazı ḳılındı.

Aḳşam üstü ḥażret –i peyġamber henüz mevḳıfde iken –el-yevmü ekmeltü leküm dineküm ve etmemtü ʿaleyküm niʿmeti ve raḍītü leküm!ül-islāme dīnen – āyet-i kerimesi nāzil oldu.

Maʿna-yı laṭifi: bu gün siziñ diniñizi ikmāl etdim ve siziñ üzeriñize niʿmetimi itmām eyledim. Ve siziñ içün din olmaḳ üzere islāmı beğendim ve iḫtiyar etdim ! demekdir.

Ḥal buki ḥażret-i peyġamberiñ tebliġine meʹur olduġu aḥkām-ı diniyye tamam olunca ānıñ daḫi bu ʿālem –i fānide işi bitmiş olur.

Her ne vaḳit ki bir iş tamām oldu denülür ise, bir noḳṣana muntaẓır olmaḳ lāzım gelür.

Bināen ʿaleyh bu āyet –i kerime, ḫātem'ül-enbiyā ḥażretleriniñ artıḳ bu ʿālem –i fāniden riḥlet ve rabb'ül-ʿālemine muvāṣlalat edeceğine işaret idi.

İbtida ebu bekir raḍıyallahu teʿalā ʿanh ḥażretleri bu ʿayet-i kerimeyi işitdiği gibi o işareti añladı ve rasūl-ü ekremiñ vefāt edeceği ḫaber veriliyor deyü aġladı. 23

Aḥmed Cevdet Paşa

Mevlid-i Muṣṭafa ʿaleyhisselām

Allah adın ẕikr edelim evvela — Vācib oldur cümle işde her ḳula

Allah adın her kim evvel ol aña — Her işi asān ede Allah aña

Allah adı olsa her işiñ önü — Herkez ebter olmaya ānıñ ṣoñu

Ḳale'n-nebiyy küllü emrin ẕi bālin lem yübdeʹ bismillahi fehüve ebterü

Her nefesde Allah adın de müdam — Allah adıyla olar her iş tamam

Aşkla gel imdi Allah edelim — Derdle göz yaşla āh edelim

Ola ki raḥmet ḳıla ol padişāh — Ol kerim ve ol raḥim ve ol ilah

ʿālem ve ʿallām ve ġaffar 'üẕ-ẕünūb — Ṣāniʿ ve tevvāb ve settār 'ül-ʿuyūb

Dāim ve deyyān ve muḥṣi ve şekūr — Vāhib'ül-iḥsan ġaniy –i fettāḥ nur

Ṣādıḳ'ül-ḳavl ve ʿaẓim-i ẕül-celāl — Ḳāsım 'ür-rızḳ ve muḳim ve lā yezāl

Ḳādir ü Ḳahhār u Ḳayyum u Ḳadiir — Faṭır u Ḫalıḳ u Rezzaḳ u Ḫabir

Birdir ol birliğine şek yoḳ dürür
Gerçi yañlış söyleyenler çoḳ dürür

Cümle ʿalem yoḳ iken ol var idi
Yaradılmıştan gani Cebbār idi

Var iken ol yoḳ idi ins-ü melek
ʿArşü ferşü ayü ġüm hem nüh felek

Sün ile bunları, ol var eyledi
Birliğine cümle iḳrar eyledi

Ḳudretiñ iẓhār edüp hem ol Celil
Birliğine bunları ḳıldu delil

Bari ne ḥācet ḳılavuz sözi çoḳ
Birdir ol āndan artuḳ tañrı yoḳ

Ḥaşre dek ġer denilirse bu kelām
Nice ḥaşr ola, bu olmaya temām

Ger dilersiz, bulasız od-dan necāt
ʿAşḳ ile, derd ile edin eṣ-ṣalat

Faṣıl

Biliniz ey ʿāşıḳan Muṣtafa
Ḥaḳḳ'a erdi anda can Muṣtafa

Ol Hüma ḳuşı çüpervaz eyledi
Cümle ḫalḳ feryada agaz eyledi

Ṣabır yaḳasını yırtıb açdılar
Başlarına Ḥaki ḥasret ṣaçdılar,

Ṭoldı ʿalem hep ġariviyle ḫuruş
Ol ġariviyle Cihana düşdi cuş

Her mülk her vaḥşu ṭayr ve cin ve nas
Muṣtafa içün ḳamusı ṭutdu yas

Ah u feryad ı göğe ağdırdılar
Bu adıyla canlarından ḳoydurdular

Naʿra ve feryad u zarı Ḥay u ḥay
Doldu yerler ġökler ah u vay u vay

Çünki bu zarı narı çarḫ değildi
Bili büküldi ve fil ḥal eğildi

Ay u gün dondu ve döndü renği hem
Ḫalḳ ı ʿalem içün düşdi bu ġam

Ah edüb iderdi Ebu Bekr rıda
Ḳanıya ol Muṣtafa vü Mücteba

Zarıyle çağırub derdi ʿÖmer
Nidüz sensüz biz ey Ḫayru'lbeşer

Derdle ʿOsman ʿumman ḥaya
Didi ḳanı Şah cümle enbiya

Hem ʿAli ederdiğim Ya Muṣtafa
gitdi ʿaleminden cemalinsiz ṣsafa

Ḥasretiyle der Ḥüseyniyle Hasan
Nidevüz biz ey dede gittin çü sen

Gitdiñüz siz bizi kim oḫşaya ser
Ḳurratü'l ʿayn bize kim diye ser

Ey dede sensiz biz ʿuş ḳaldık yetim
Firḳatiñ odu bizi yaḳdı ʿaẓim

Faṭıma'lya ʿAişe ḳılub fiġan
Derler yedü'l emanü'l eman

ʿAmisi kim Muṣtafa'nın vardı
İşbu şiʿiri ol dizb gīlardı 24

Süleyman Çelebi

Ḳaṣide Der Na’t-ı Ḥażret-i Nebevi

Ṣaçma ey göz eşkden göñlümdeki odlare ṣu
Kim bu deñli ṭutuşan odlare ḳılmaz çare ṣu

āb-gûndur günbed-i devvar rengi bilmezem
Ya muḥīt olmuş gözümden günbed-i devvare ṣu

Ẕevḳ-i tiġinden ʿaceb yoḫ olsa göñnlüm çak çak
Kim mürur ile bıraġur raḫneler divare ṣu

Vehim ilen söyler dil mecruḥ peykanın sözüñ
İḥtiyat ile içer her kimde olsa yāre ṣu

Ṣuya versiñ baġ-ban gül-zarı zaḥmet çekmesiñ
Bir gül açılmaz yüzüñ tek verse bin gül-zare ṣu

Oḫşada bilmez ġubarıñ muḥarir ḫaṭṭına
Ḫame tek baḳmaḳtan inse gözlerine ḳare ṣu

ʿArızıñ yadiyhle nem-nak olsa müjġanım nola
Żayiʿ olmaz gül temennasiyle vermek ḫare ṣu

ġam günü etme dil-i bīmārdan tiġin diriġ
Ḫayrdır vermek ḳaranu gecede bīmāre ṣu

İste peykānın göñül hecrinde şevḳim sākin et
Ṣusuzum bir kez bu ṣaḥrāda benim’çün ara ṣu

Men lebin müştāḳiyim zühhād kevṯer ṭālibi
Nitekim meste mey içmek ḫoş gelir ḫuş-yāre ṣu

Ravża-i kûyuna her dem durmayıp eyler güzār
ʿAşıḳ olmuş ġāliba ol serv-i ḫoş-reftare ṣu

Ṣu yoluñ ol kûydan topraġ olup ṭutsam gerek
Çün rakībimdir daḫi ol kûya ḳoyman vāre ṣu

Dest-busi ʿarzusiyle ger ölürsem dostlar
Kûze eyleñ topraġım ṣunuñ anınla yāre ṣu

Serv ü serkeşlik ḳılur ḳameri niyazından meğer
Damının dosta ayaġına düşe yalvare ṣu

İçmek ister bülbülün ḳanıñ meğer bir reng ile
Gül budaġınıñ mizācına gire ḳurtare ṣu

Tīnet-i pākini rûşen ḳılmış ehl-i ʿāleme
İḳtida ḳılmış ṭarīḳ-i Aḥmed-i Muḫtār'e ṣu

Seyyid-i nev'-i beşer deryā-yidürr-i istifā
Kim sepiptir muʿcizātı āteş-i eşrāre ṣu

Ḳılmaġ içün tāze gül-zār-i nübüvvet revnākıñ
Muʿcizinden eylemiş iẓhār senġ-i ḫāre ṣu

Muʿcizi bir baḥr-i bī-pāyān imiş ʿālemde kim
Yetmiş andan biñ biñ āteş-ḫāne-i küffāre ṣu

Ḥayret ilen parmaġın dişler kim etse istimaʿ
Parmaġından verdiği şiddet günü Enṣar'e ṣu

Eylemiş her ḳatreden biñ baḥr-i raḥmet mevc-hiz
El ṣunup urġaçvuzu için gül-i ruḫsare ṣu

Ḥāk-i payine yetem der ömrlerdir muttaṣil
Başini ṭaştan ṭaşa urup gezer avare ṣu

Ẕerre ẕerre ḥāk-i dergāhina ister ṣala nûr
Dönmez ol dergāhtan ger olsa pāre pāre ṣu

Ẕikr-i naʿtin virdini derman bilir ehl-i ḫaṭā
Eyle kim defʿ-i ḫumar için içer mey-ḥāre ṣu

Yā Ḥabibu'llah yā ḫayru'l-beşer müştāḳinim
Eyle kim leb-teşneler yanip diler hemvāre ṣu

Sensiñ ol baḥr-i keramet kim şeb-i Miʿrāc'da
Şeb-nem-i feyżin yetirmiş ṣābit ü seyyāre ṣu

Çeşme- i ḫurşidden her dem ẓilal feyz iner
Ḥacet olsa mürakdan tecdid iden maʿmare ṣu

Bīm-i dûzah nār-ı ġam ṣalmış dil-i sûzānıma
Var ümīdim ebr-i iḥsānın sepe ol nāre ṣu

Yümn-i naʿtinden ġüher olmuş Fużûli sözleri
Ebr-i nīsandan dönen tek lü'lü-i şeh-vāre ṣu

Ḫāb-i ġafletten olan bīdār olanda rûz-ı ḥaşr
Eşk-ı ḥasretten dökende dīde-i bīdāre ṣu

Umduġum oldur ki Rûz-i Ḥaşr maḥrûm olmayam
Çeşme-i vaṣlıñ vere ben teşne-i dīdāre ṣu 25

FUŻULİ

ĠAZEL

Ḫayāliyle tesellīdir göñül meyl-i viṣāl itmez
Göñülden ṭaşra bire yār olduġın ʿāşıḳ hayāl itmez

Ḥaḳīḳī ʿaşḳ çün müstevcib-i noḳṣān değül muṭlaḳ
Özin ehl-i ḥaḳīḳat vālih-i ḥüsn ü cemāl itmez

Kemāl-i ʿaşḳ ṭālib muhterizdür ḥüsn-i ṣûretden
Ki ḳayd-i ḥüsn-i ṣûret ʿāşıḳı ṣāḥib-kemāl itmez

Delīl-i cehldür ʿaşḳ ehline ṣûret-perest olmaḳ
Ki ʿāḳīl iftirāḳı mümkin ile ittiṣāl itmez

Göñülde dost temkin bulsa olmaz gözde cevlānı
Maḥabbet ṯābit olsa öz yerinden intiḳāl itmez

Sevād-ı māsivādan levḥ-i dil ḥālī gerek dāim
Muvaḥḥid ṣafḥa-i idrāki naḳş-ı ḫaṭṭ u ḥāl itmez

İrādet żāyiʿ etmez ehl-i ma'nī ṣûrete herġiz
Ḥaḳīḳat cevheriñ cehl-i mecāza pāy-māl itmez

Muḳayyed olmaz ehl-i ṣûretüñ rengine ḥāl ehli
Fużûlī kim muḳayyeddü rmeğer idrāk-i ḥāl itmez 26

FUŻULİ

“ TACÜ’T TEVARİḪ”DEN
Ẕikri Evṣafı Şehri İstanbul

Ṣaḥibi lüṭfitabi’ḥüsnü ara Naẓım destanı şah u geda
Kevṯer şiʿri ilin iḥya Şuʿaranıñ ser amedi yaḥya

Ol Şehr-i Ziya ve Medine-i Derine-i Dilara Vasfında bu Ebiyat Hoşnuma ile Medh i sera olmuştur.

Adı ḳasṭaniyyedir ānıñ	taḫtgāhı āl-i ʿoṩmanıñ
İki baḥr eylemiş o şehri penāh	biri ahr-ı sefīd ve biri siyah
Girdi baḥr içine o şehr amma	dizine çıḳmadı ānıñ derya
Yār gibi o şehre meh peyker	ḳuşanur sürden ḳumaşlar kemer
Bu ʿacebdür ki āsuman gerdar	bir kenārında yedi ḳulesi var
Aña dizdar ise güneş yeridir	encüm ol ḳalʿada ḥiṣār eridir
Çekilüb āsumana niteki med	yücelübdür burucu fevḳ'el-ḥad
Saḳf-ı eflāḳı gibi dünyānıñ	içi ḳat ḳat binādır ānıñ
Ḳurşun örtülü ḳubbeler yer yer	yelken açmış gemilere beñzer
Ḥaḳ bu kim yüzü ṣuyudur dehriñ	yoḳ naẓiri cihānda ol şehrin
Heme herçe bāyed bedu der feraḫ	pür ez-baġ ve eyvan ve meydan ve kaḫ

Ol medine-i dirinede yüzden ziyade kinise ve dir-mesaʿi-i cemile-i erbab –ı ḫayr ile mesācid–i cedīde ve meʿabid –i sedide olub nicesi daḫi medrese ve ḫanḳah ve aṣḥab-ı süluka cay-gah olmuşdur ol dar'ül-emani taḫtgah-ı selāṭin –i ʿoṩmani evveliden berü niru-yu iḳtidarı ile ve dest-i yāri-i miʿmar-ı himmet bülend miḳdarları ile maʿur olub muḥkem ve refiʿ ve üstüvar ve vasiʿ nice nice muṣannaʿ ve zibā mesācid ve iʿmarat-ı sulṭaniyye ile müzeyyen olmuşdur ki hiç biriniñ pişgah-ı ṭaḳ mübanisine dest –i iḳtidar-ı selāṭin afāḳ erişmiş değildir nitekim maḥlli geldikde irād olunur ve bānileri olan selāṭin-i cennet muʿād ḳıṣṣaları ḫalelinde āṩār-ı ḫayırları taʿdad olunur vüzerā ve imerā ve ʿulemā ve sāir aṣḥab-ı ḫayrat ol ḫıṭṭa-i dilāvizde te´sis etdikleri nefis mescidler ve yeniden bünyād etdikleri medāris ve ʿamāyiri erbāb-ı başāir ḥin müşāhedelerinde ḥāiz olub ḫayṭa-i bünyandan güzerandır evḳat-ı ḫamsede ol ṣavāmiʿ-i islamiyye müeẕẕinelerinden peyda olan kelbānın Muḥammedi bir vecihle bülendve dil-pesend olur ki ṭas serengün ḳubbe-i nilgün ṣada-yı ġamizdası ile memlü olub şeref baḫş-guş ser-veş olur ve her menār güyaki bir çenar sayedardır üstünde bülbülan-ı gülistan taḳdis ve tefrid şam ve siḥr-i taġrid eder ebna-yı zaman ol medine-i ḥaşine ḥaṣanatında ḥayran olmaġın ümm'üd-dünya ile telaḳḳiye sezavardır ve ġarayib āṩāra iştimal ile aʿcūbe-i edevardır muḥayyer ʿuḳūl olan meşmulat –ı maḳbulesiniñ biri ṭaḳ –ı bülend revāḳı iḥdaḳ ḫeẕaḳı müşahede-i fürut ve fuṭurdan taʿciz eden ayaṣofya ḳubbesidir ki müzeyyed tenāsüb ve istiḥkamı istiʿlamı içün taḥdiḳ baṣar ve taʿliḳ naẓar eden daḳiḳa şinaslar kitabesinde ferciʿil-baṣar hel terā min fuṭūr āyetini dīde-i dirayet ile müşāhede ederler ve ol ʿibret dermiyana ve ġayret-i ḳubbe- i ḫaḍranıñ kemāl-i ittisaʿ ve irtifāʿın gören ṣāḥib-i naẓaran danā innelleẕine semeke 's-semāe benā lenā beyten deʿāyimühü eʿazzü ve eṭvalü mefhumuna mā ṣadaḳ idüğün taṣdiḳ ve nevʿ –i müfred idüğünden taḥḳiḳ ederler

Sayfa 30

Li-mü´ellife

Bir ulu ḳubbedir merfuʿ ve eʿẓām
İçinde maḥv olur on beş biñ ādem

Anıñ mermerleri hiç vaṣf olunmaz
Miṯāli ānlarıñ şimdi bulunmaz

Menār-asā sütunlar sebz ve ezraḳ
Ṣamaḳı ve ṣarı vaḳ ve eblāk

Kimsin ṭuncdan döğmüşler üstad
ʿAceb ṭur üzere örmüş aña bünyad

Daḫi mevāc zerrin mermeri var
Müzeyyen anlar ile çar divār

Mülevven mermer ile saṭḥi mefruş
Olur seyr eyleyen hayran ve medhuş

Muṭabbıḳdır iki yerden yolu var
Seğirdüb çıḳsa olur esb-ı rehvār

ʿAceb peykerdir ol bünyan ʿali
Basiṭ ḫakde yoḳdur miṯali

Meğer şahan –ı ʿoṯmani binası
Ki zibardır binası ve fenāsı

Huṣuṣa camiʿ sulṭan Meḥmed
Ki olmuşdur muʿalla ve mümehhed

Süleymāñ ḫan ġazi camiʿini
Ki vaṣfı ʿāşıḳ eyler samiʿini

Ne teşbih etmek olur bir binaya
Ne vaṣf eyler ṣarīḥ ve ne kinaye

Bülend olmuş felek gerdar esası
Añı gören olur ġayrısı nāsı

Cinān bağında ol sulṭan –ı mebrur
Ola islāfiñ ile şad ve mesrur

Cihan durduḳca dursun canişini
Yedi iḳlim ola zīr nigini

Sulṭan ṣādıḳ eline fātiḥ ḳonsṭantiniyye ol dir dir salden çerk izale edüb ʿībadetgah ehl-i intibāh ve encümen ẕikrullah etdikden ṣoñra ol ḥaṣn-i maṣun devriniñ ekṣer arażi ve maḥallatını ve dekākin ve ʿaḳaratını ki ʿūnve fetḥ olunmuşidi maʿbed –i mezbur muṣālaḥına vaḳf-ı şerʿi etdiler ve ol ʿibādetgahda aʿlā-yı kelimetüllah merasimini merʿi etdiler.27

Ḫace Saʿdullah

Tariḫ-i Peçevīden

Ḥikayet baʿdı ṣeḳḳadan mesmuʿumuz olmuşdur ol sefer ẓafer eṣerde ebu’s-suʿud efendi merḥum ḳadı ʿasker imişler ve kendiniñ iki ḫoş ḫan ve ḫub’el-ḥan danişmendleri var imiş bi’ẕ-ẕat ikisi daḫi saʿadetlü padişah ʿalempenāh ġazi-i ẕişanıñmaʿlumları imiş ḫuṭbe-i şerife ḳanġisi oḳumaḳ emr olunur deyü istiẕan ederler saʿadetlü padişāh gazi –i merḥum ikisiniñ daḫi biri birinden farḳı yoḳdur illa fetḥe müteʿalliḳ bir ḫuṭbe-i şerife inşa etsünler buyururlar fi’l-vāḳiʿ biriniñ naẓm etdiği ḫṭbe pesendide düşüb ḫiṭābeti ol eder ol ḥinde mülāzemet ile bir avuç altun iḥsan ederler ʿavdetde belġradda ebu’s-suʿud efendi

Sayfa31 Merḥum bir ḳaża-i telḫiş ederler yoḳ molla tizdir deyü buyururlar istaneye vardıḳdan ṣoñra bir zaman mürūr eder merḥum ise tekrar ʿarż etmez bir gün ʿarża getirdikde yeñi mülazımı unutduñ bundan ṣoñra mülazemeti payane erişdi buyururlar ḥaḳ sübḥanehu ve teʿalā ol ġazi ve ʿādil padişahi ġariḳ lücce-i baḥr –ı raḥmet ede ṭarik –i mülazemet ve ḳażayı daḫi böyle bilürler ve böylece gözedirler imiş çün ḫaṭib beliġ elinde bir ʿuryan tiġ ile minbere ṣuʿūd edüb ḥamd-i ḫāliḳ-ı ḫuda ve taṣliye-i sürur enbiya etdikden ṣoñra isim-i hümāyun padişah ẓafer-i maḳrunu yad eyledi cümle ʿasākir-i müslimīn ve kāffe-i muvaḥḥidin ki ḥesabdan birūn ve ḥad ve ʿadeden efzun idi herkese bir güne ḥalet ve ẕevḳ ve bir mertebe şevḳ ʿāriż oldu ki göz yaşların seyl –irevan gibi cari ve bu ġazaya bāʿiṣ olan padişah islama cenāb-ı bari teʿalā yari olmaḳ içün bir mertebe duʿa ve ṣenā eylediler ki ḳābil-i taʿrif ve taḥrir değildir. 28

“Mizān’ül-ḥaḳ” dan

Mübeşşire

Vaṣiyyet-i ṣāniye

Vāiẓ efendilere layıḳ vaṣiyetdir. Bu maḳamda vaʿẓ ve naṣiḥat adabından bir ḳaçını taʿdad żımnında bu vaṣiyyeti derc ederiz, ta ki istimaʿ edenler bilüb adaba riʿayet edeler ve vaʿẓ dinleyeler. Edeb-i evvel : vaʿẓında şehir ḫalkınıñ ʿörfüne ve ʿādet ve ıṣṭılaḥına muḫālif sözler olmaya, zira bunlar ḳıl ü ḳal ve iḫtilaldir. Edeb-i ṣāni: budur ki , ehl-i islām arasında iḫtilaf var ise, refḳ ve ḥüsn taʿbir ve nuṣḥ dilpeẕir ile teʾlif –i ḳulḫbe ve nefret iġrażı defʿa müteʿaliiḳ vaʿẓ oluna. Bir canibi ṭutub, öte ṭarafa ʿitab āmiz sözler ile şematet olunmayaki, ʿadavet izdiyadına sebebdir. Edeb-i ṣāliṣ: budur ki ,ʿumum üzere evamire imtiṣal ve nevahiden ictinaba ve ferāiż ve vacibatı edaya terġib ve vaʿd ve vaʿid bābında ifraṭ ve tefriṭ etmeyüb iḳtiżasına göre hekimane ola, ḫalḳ emn ü yeʾse düşmeyeler, beyn’el-ḫavf ve’r-reca gideler, ḫavf canibi ġālib olursa, edeb-i rebiʿ budur ki zaman ve mekan ve muḳteżası ne ise edā oluna, feḍāil-i eyyām ve şühur ve ʿamel –i yevm ve leylde vārid olan iḫbar ve āṣar-ı naḳl ve ʿavāma tercüme ve taʿlim oluna, mevżuʿ ḥadiṣden gayrı eḥādiṣ-i żʿaife naklinde beʾs yoḳdur. Haḳḳında iḫbar ve āṣar vārid olan nevāḳıl ve ʿibadata terġib olunub, ʿadeta mebni olan namazlar ve ʿibādetler ẕikr olunmaya, belki, ol bābda kāġıd ḳorlarsa daḫi sükut eyleye, edeb-i ḫāmis: budur ki ʿavām fehminden ḫāric olan mebāḥiṣ-i daḳiḳadan veyaḫud taṣavvuf ıṣṭılaḥına mebni ceberut velahut ʿaleminden dem utulmayub, ekṣer muḫaṭabıñ ḥal ve şanı olmayan sözler söylenmeye, belki vāżıḥ ve fehmi asān olan naṣiḥatler ve temṣiller söylene .imam –ı rāġıb iṣfehani ẕeriʿada tafṣil –i nişateynde vaʿẓ-ı ʿāvam içündür. ḫavāṣ içün değildir. Demişdir. kellimünnāse ʿale ḳadri ʿuḳulihim feḥvasınca sünnete riʿayetden çıḳılmaya, zira ekṣer müstemiʿinde fehme liyaḳat olmamaġla, nefs-i nāṭıḳa, mechulü maʿlum edinmek cānibine meyl etmeyüb, iʿraż eder. ānıñ iʿrażı ruḥ –u ḥayvaniniñ daḫile teveccühüne sebeb

Sayfa32 olub, nevm-i ḥādiṯ olur. Ol ecildendir ki ekṯer ḫalḳ vaʿẓ ḫuṭbe meclisinde uyurlar, zira ḫuṭbe ʿarabidir, fehim etdiğü taḳdirde maʿna ile çendan āşinalığı yokdur. Edeb-i sādis: budur ki vaʿẓa münasib nevādir ḥikayat ve leṭaif ve ebyatgahı irād oluna, amma bişarṭ anki ṭaʿamda nemek miṯali ola, edeb-i sabiʿ bu risalede yazılan mübabeḥeṯe ve sāir cüziyyat –ı umūr-u naḳline tekṯir –i müstemiʿin ve iştihar maṣlaḥati içün ṭamʿ ve heves olunmaya, ʿumum üzere ḥelāl ve ḥaram ve ṣalāvat ve ṣıyame müteʿallik ve ʿaḳāid icmalini ve uṣul ve erkan –ı islamı taʿlime müteʿallik nāfiʿ sözler söylene, leṭāfet taḳrir ve ḥüsn-ü taʿbir ṣaḥibi olanı diñlerler. Vaʿẓda ʿilm yoġusa, bari ādab-ı vaʿẓdan çıḳılmaġa elem vermeye !

Vaṣiyyet-i Rābiʿa

Bu faḳirden istifade eden ṭāliblere; ḫuṣuṣan ve sāir ṭalebeye ʿumumen lāyıḳ olan vaṣiyetdir. Bu maḳamda faḳir daḫi , fāżıl –ı muḥaḳḳiḳ ḳaḍı mīr, cam kiti nüma āḫrinde yazdığı vaṣiyyet gibi tavṣiyye edüb derim ki , evvela, ḳavābilden olan ẕevat taḥṣil –i muḳaddemat etdikden ṣoñra ʿaḳāid-i islamiyyeye göre, mesāil metni żabt eyleye, baʿdehu bāḳi fenlere ḳanun üzere şuġul eyleyüb her keṯrete vaḥdet canibinden başlıya ve bir fenni ittiḳan üzere tamam etmeden fenn-i āḫire intiḳal eylemeye ve kendi kesbi ve maʿāşı semti nedir görüb, āña muvāfıḳ fenleri taḥṣil ve tekmil eyleye, eğer vaḳit ve ḥal müsaʿid olursa sāirin göre ve taḥṣil tamam olmadan baʿżı menāṣıb ve veẓāif-i iʿilmiyyeye heves eyleye, zira ḳaża ve fetvā ve vaʿż ve emanet ve ḫıṭabet ve kitabet ḳanun üzere şuġule maniʿdir. ānlar vaẓifesine iştiġal lazım gelür. Bi't-taḥṣil daḫi naẓariyanıñ vaḥşileri nisyanına sebebdir, zira ol ḫuṣuṣlara iştiġal bir fenniñ cüziyatıyla iştiġaldir. Ol daḫi ḳanun ve tertib üzere değil, müddeʿi ve müstefiniñ muradı üzeredir, ol ecilden fāżıl –ı rum berusalı ḫāce zāde merḥum seyyid şerif bi'l-vāṣıṭa üstadımdır, cümle taḥṣilim ānlarıñ āṯārındandır. Ṭariḳ –i naẓarda seyyid ve saʿdeddin te´liflerinden ġayrı bir kitaba istifade ḳaṣdıyla baḳmadım. Ben daḫi seyyid rütbesine vāṣıl olurdum, eğer bir ḳaç mani´ olmasaydı. Evvela ānlar ṣaḥiḥ 'ül-mizāc idi , ben ʿalilim ve ānların ʿömrünüñ evvelinden āḫirine dek ders taḥriri ile ḳanun üzere şuġul eylediler . benim zaman şuġulüme menāṣıb ecniyye tedaḫül eyledi, yaʿni ḳażā ve fetvāya mübtela olub şuġulden kaldım, dedikleri şaḳāyıḳ ḥaşisesinde masṭurdur. İmdi ṭālib –i ṣādıḳ ṣaḥiḥce taḥṣil murad ederse lāyıḳ budur ki ol ḳażalara uġramaya, emr-i maʿāşı bir ġayrı yerden tedarik eyleye . ʿaḳāid-i ehl-i sünneti muḥkem żabṭ eyleyüb kitab ve sünnet ve icmaʿ –ı ümmet ḥaṣnına gire, ḳur´an ve ḥadiṯi ve fuḳaha ve evliyā kelāmını mizān ittiḫaẕ eyleye, baʿdehu ḥukema kitablarını ve mütekellimiñ sözlerini ve ṣafiyyūn kelamını tetebbüʿ edüb, ḫuẕ mā ṣafa daʿ mā keder feḥvasınca her birinden fikr ve naẓar –ı ṣaḥiḥle müfid olanı kabul edüb müstefid ola. Hiç birini red ve inkār etmeyüb taʿaṣṣub derdine düşmeye. Niteki muḳaddemeda tenbih olundu. Bu muḳamda daḫi kelam bunuñla encama erüb risale tamam oldu. 29

Kātib Çelebi

sayfa 33**“Ş̱emerāt’ül-fuād fi’l-mebde´ ve ‘l-miʿāddan”**

Faṣl-ı ş̱āni – Vāḥid’üz-zaman ve ġavş̱-ı aʿẓām ve keyfiyyet ṭaleb-i insan-ı kāmil beyanındadır

……şems-i ḥaḳiḳat Muhammediyye maṭṭalaʿına muḳābil düşen mir´ātine pertev-i ʿaşḳ–ı ilahi tāban olmamaḳ nice ḳābildir. Şeyḫ ʿalevān şirazi tercüme-i gülşen razda muḳallid ile muḥaḳḳiḳi beyan buyurdular.

Tercüme-i Gülşen i Raz

Cihanda iki dürlüdür mirayi
Ki ildarlar bular yohsul ve bāni

Birisi yürür eski kesüt ile
Ki zāhidler olur bu ṣuret ile

ʿAvām’ün-nāsi bular yemek ister
Bular kile istemek demek ister

Gireler pare pare köhne cama
Dilerlerkim söyleler ʿavāma

Yañi ṭon ki desek kiymez olursa
Bu dediğiniñ söze uymaz olursa

Ki yaʿni dünya terk etmiş desünler
Cihanda nefsi ürkütmüş desünler

Fitüllenürse ṭaramaz ṣakalın
Ki desünler unutmuş kendi ḥalin

Desünler kim ḥaḳḳa meşġul olubdur
ʿAvām içinde bu maḳbul olubdur

İkincisi budur ehl-i riyanıñ
İşit imdi ʿalametlerin ānıñ

Yalar ardınca dāim niyk ü nāmıñ
Diler makbulü ola ḫaṣ ve ʿamıñ

Dilerkim gire sulṭan ṣoḥbetine
Daḫi hem vara ḫatunlar ḳatına

Eğer köhne girse kend’özüne
Uşanur ḫuvar ola sulṭan gözüne

Eğer yeñi gir ise ʿavamı
Uşanur münkir ola deyü nāmı

Bahalu ṣavf alur dikdirir ince
Maṭuḳ kesdirir dikdirir ince

Ziyaret olunub ʿizzet bulalar
Duʿasın alalar ḫiẕmet ḳılalar

Görürler bunları taʿẓim ederler
Öñüne ardına düşüb giderler

Gir din ehli her libas ḥelali
Ḥaḳ içün uḳa ve hem ṣavf ve şalı

Riya olur ʿibadetde ve sözde
Bedende ve giyecekde ve yüzde

ʿİbadetde riyā şirk –i ḫafidir
Riyā ġaflet deniziniñ kefidir

İşidiñ halini ehl-i riyānıñ
Ki bunlar müşrikidir kibriyanıñ

Hemen ṭaliblere bunu demekdir
Ġaraż din ehli içün ġam demekdir

Ḥaḳ ehliniñ işitgil vaṣf ve ḥalin
Ki bunlar ʿarż ederler hak kemālin

Libası gah tac ve ki ʿabadır
Gehi destarı ve gahi ḳabadır

Değil maḫṣuṣ bunlar bir libasa
Ḳabaya, şala veyaḫud palasa

Olubdur bunlarıñ nefsi müslüman
Ḳamu fiʿli ve ḳavli din ü iman

Ġaraždan, şüpheden pāk ve mutahhar
İçi ve ṭışı şerʿ ile münevver

Ḥaḳ ānı ḳullara eyler vesile
Ki raḥmet ede ḫalḳa ānıñla

Ne kim varsa veliler ol zamanda
Ali altındadır ānıñ cihanda

sayfa 34Cihanda ġaflet olmaz āña ṭarı Kim unutdurur āña kerdkārı
Naẓar ḳılmaz cihanda mülk ü māla Ne ṭañı vardır ānıñ keşf-i ḥale
Başında var ānıñ rabbani tacı Bu ḫalḳa yoḳdur ānıñ iḥtiyacı
Anıñ bir himmeti vardır cihanda Ki bir ẕerre değil kevneyn anda
Kulum-u evvelin va āḫirin Olubdur sinesi ānıñ ḫazine
Eğer iḳrar ve inkarı bu ḫalḳıñ Ḥaḳiḳat belki her ḥāli bu ḫalḳıñ
Cemiʿiyeti laʿbete ve kehve beñzer Ḥaṭaya ẓan ve mekre sehve beñzer
Maḳamı yoḳ ānıñ ʿalemde maʿlum Tek ve tenhā yürür miskin ve maẓlum
Adı ḫalḳ içre derviş ve gedadır Velī maʿnā yüzünde padişadır
Ḥaḳ ānı nuruyla pünhan edübdür Eğerçe ṣureta āña ermez
Ānı zeyrekliğiyle kimse bilmez Hevāsına ṭapanlar āña ermez
Yoḳ ānıñ ẓāhirinde işbu ḥalet Kim ululuġuna eyler delālet
Kimse ṣuretinde nesne ṭuymaz Ānıñçün ekṣer ḫalḳ āña uymaz
ʿAvām'ün-nas gibidir her ṣıfatda Yemekde, içmede, beñzerde betde
El ermez ānıñ ayaġı tozuna Ki serme ola cān ü dil gözüne
Meğer ḥaḳ bildire ānı ḳuluna Ḳaçan bu perdelerin ol biline
Ṣaḳın na-ehl ile hem ṣohbet olma Bularuñla murdar olub olma
Cihanda terk –i ʿādet eyleyerek ḥaḳḳa ḫāliṣ ʿibadet eyleyerek
Var eyle terk-i ʿādet ḳıl ʿibādet Cemʿ olmaz ʿibādat ile ʿadet
Dilerseñ kim olasıñ bende-i ḫāṣ Gerek kim ola sende ṣıdḳ u iḫlaṣ
Ki maʿna bu arada ḫatm olunsun Kimi fāş ve kimisi ketm olunsun30

Ṣarı ʿAbdullah Efendi

"Şerḥ-i Pend ʿAṭṭārdan

Der-Ṣıfat-ı Şeref Ḫiẕmet-i Ḳūyed

Ta tevani ey peser ḫiẕmet güzin Ta şod esb-i mer edet zir zin

Ta tevani güzine ẓarfdır zira ta madem maʿnasınadır ḫiẕmet mefʿuldur. İkinci ta taʿlil içündür esb şoduñ fʿāili ve zir āña ẓarfdır güzin kaf ʿaceminiñ żammıyla emirdir muṣaddi güzindir örnedlemek maʿnasına mużarʿi güzend ve güzininde gelür esb atdır fers maʿnasına zir aşaġıdır muḳābili zirdir ki yuḳarudur zeyn kesrle erki at arḳasına er ururlar serc maʿnasına zeyn puş ḫaşiye ki er örtüsüdür zeyn giveh er kaşıdır zeyn ger eğercidir sirac maʿnasına maʿna-yı beyt budur ki ey peser ta ki ḳādirsin yaʿni ḳādir olduḳda ḫiẕmet iḫtiyar ile ve sāir aḥvāl içinde ānı örnedle ta ki muradıñ atı

sayfa 35

Er altında ola yaʿni taḥt sürcde fers merkūb adem merkūbe nice muasaḫḫar olduysa murad ve maḳṣuduñ daḫi saña musaḫḫar ve müyesser zira ḫiẕmet vesile-i nefsdir feṭḥ fā ile ve nefs ʿaynı muraddır pes ḫiẕmetden murad ṭarik tevāżiʿi iḫtiyar ve muṣāliḥ –i ʿibadda bulunmaḳ ve edā-i ḥuḳūḳ ve ḫiẕmet bābullahdırki ṣuret-i kāmilesi mürşid-i kāmile ḫiẕmetdir ve ḫiẕmetiñ ġayeti men ḫademe ḫudime mucebince maḫdum esmā ve memdūḥ ḫalāiḳ olmaḳdır. 31

Berusalı ismāʿil ḥaḳḳı

Ḥadiḳa'tül-Cevāmiʿden

Cāmiʿ Ḥażret-i Ḫālid bin Zeyd der ḳaṣaba-i Eyyüb

İstanbul feṭḥ olunduḳda şeyḫ-i mūma ileyh aḳ şemseddin ḥażretleriniñ ḳuvvet-i ḳudsiyye ve keramāt-ı insiyyeleriyle taʿyin eyledikleri maḥall-i ḳabr –i şerifleri olmaḳ üzere sāir tariḫleriñ daḫi taʿyinlerine muṭābiḳ olduġu cihetden mahall-i mezbūr ḥafr olunub iki ḳulac miḳdarı ʿamiḳ yerde bir ḥicr-i muḥarrer ẓuhuruyla āşikar olmuşdur. rrivāyet olunduguna göre ḥicr –i mezbūrda taḥrir olunan heẕa ḳabrü abi eyyüb bināen ʿale ẕelike derḥal bir türbe-i şerife bināsına şüruʿ olunub ıtamında bir camiʿ –i şerif daḫi ʿilāve ḳılınmışdır ki ḥalā eyyüb camiʿi deyü meşhurdur ṭak dergahında olan tarihi budur:

Çün sekiz yüz altmış üç sālinde bu — Camiʿi sultan Muḥammed yapdı nev

Kāne heẕa miṣle cenneti'n-naʿīm — Mecmeʿun lillahi min ḳavmittaḳav

Baʿd-ı zaman selāṭin–i ʿiẓām himmetleriyle niceتaʿmirat ve termimat ile ḫiẕmetler olunub ve aṣhab-ı ḫayratdan daḫi etmekçi zāde Aḥmed paşa ki çoḳ vaḳit defterdār olmuşdur muṣalla önüñde ḥalā bāḳi olan żamime 1000 tariḫinde bunuñ himmetiyle binā olunmuşdur bin yüz otuz altı tariḫinde ʿumumen selāṭin camiʿlerine ramażan –ı şeriflerde mahyalar yapılmaḳ üzere fermān –ı hümāyun ṣādır olduġu eṣnada camiʿ-i mezburuñ minareleriniñ ḳāmetleri ḳaṣir ve mahya yapılmaġa taḥammülü olmadığı cihetden ikişer şerefeli mücedded iki minare binā olunmaḳ fermān olunub bin yüz otuz altıda tamam olmuşdur. Tariḫ minare-i cedide :

Namaz pencgāhı ḫalḳa iʿlān — Ederler ism-i aʿẓāmla musaḫḫar

Ṣalādır şāhidya ehl-i müẕāka — Olub şirīn edalarla muḥarrer

Çıḳub āvāzı ʿarşa dedi tariḫ — Teʿalā şe´nuhu Allahu ekber

sayfa 36

Derya ṭarafında olan minareye 1238 senesi ẕil-ḳaʿdesiniñ on dördüncü çeharşenbe günü ʿaṣr vaḳti biḳaża-illahi teʿalā ṣāiḳa iṣabetetiyle minare-i mezbūruñ üst şerefesine ḳadar biraz maḥalleri raḫnedar olduġundan bā-fermān-ı ʿāli şerefe-i balādan yuḳarısı tacdid olundu. Taḫḳiḳatımıza göre bundan yedi sene ṣoñra ḫaric camiʿde olan iki maḥfilleri dār'üs-saʿade de medfundur ve evḳāt-ı ṣelāṣede pencere-i mezbūr öñünde duʿa olunan ve muvācehe penceresi taʿbir edilen pencereniñ güşadına Aḥmed ḫan-ı evvel ḥażretleri muvaffaḳ olmuşlardır. Tariḫ –i ṣubḥide beyan olunduġu üzere naḳş –i ḳadem ḥażret-i nebevī biñ yüz ḳırḳ dört senesi recebinde sulṭan Maḥmud ḫan-ı evvel ḥażretleriniñ re´y-i iṣābet-ḳarinleri ile saray-ı hümāyundan ḥażret-i ḫālid bin zeyd raḍıyallahu ʿanh türbe-i muṭahharalarına naḳl buyurulan ḥalā ziyaretgāh-ı ḫāṣ ve ʿām olan maḥalle vediʿa ḳılınmışdır. 32

Ayvansarāyi Ḥāfiż Ḥüseyin

III.

KİTABE , VAḲFİYE VE BERAT ÖRNEKLERİ

KİTABELER

1.

Mezar Kitabesi

(intiḳal mindarül fena i iledarül beḳa) El merḥum El maġfur aḫi Yusuf Bin aḫi ʿAli fi tariḫi seneten tesʿa s̱emanin ü sebʿa ma'e 33

2.

Meydan ı Camiʿi Kitabesi (sene: 972)

Yapdıçün Ḥażret Ḥasan Paşa
Fażlı Ḥaḳla bu darı Raḥmani
göricek anı Hatıfā ʿaybi
Dedi Tariḫ (Feyżi Yezdani 34)

3.

Meydanı Camiʿi Avlusında Şimal Ṭarafında Terbiye Ḳapusı Kitabesi

Şehr i Sivas içre cana işbudur
Şeyḫ Şemseddin Ḳuṭb'un müşhedi
Dedi Fevri Künbedi tariḫini
Nurla olsun muṣaffa merḳadi 35

4.

Nuʿman Efendi Kütübḫanesi Ḳapu Kitabesi

Cenab- ı Ḥażret Nuʿman Efendi Müfti i Z̲işan
Baña itdi rıża i illahi çün ecranvire Subḥan
Tamam olduḳda Fehmi noḳṭa darıyla dedim tariḫ
Kütübḫane mükemmel oldu mesʿud eylesün Raḥman 36

Ḳasṭamonuda İsmāʿīl Beğ Camiʿ-i Şerifi Vaḳfiyyesi Ṣureti

(Tariḫi : 865)

……..medrese-i meẕkurede tedris içün ḥanefiy'ül-meẕheb ʿulum-u edebiyyeden lā-büd olanlar vāḳıf–ı ʿulum şerʿiyyeniñ aṣliyye ve ferʿiyye-i fenlerine ʿālem-i diyānet ve verʿiyle mevṣuḳ eyyām-ı muʿtada-i maʿhudda da veẓāif-i tedris edāsına mevāṭıb-ı tefsir-i kelām –ı rabbaniyye ve eḥādiṯ-i nebeviye ve mesāil-i fiḳhiyye-i ḥanefiye ile müşteġil bir müderris taʿyin ve her günde kendisine on dört dirhem ve her senede altı müd buġday ve altı müd arpa verilemesine ḳararlaşdırdı ve medrese-i meẕkurede ʿulum-u şerʿiyye ile müşteġil ve mülāzım ve müdāvim ṭalebe içün günde beş dirhem ḳararlaşdırdı ki müderris bu beş dirhemi revā gördüğü gibi taḳsim ede ve talebelerden her birerlerine etmek ve çorbadan miḳdar-ı kāfi verilmesini şarṭ eyledi…….

Allah muḥsinininiñ ecrini ve mevḳufuñ ricasını iżāʿaetmez ḥükmünde iʿāne-i ilahiyyeye maẓhar mevḳıʿ ve ḳaderi ʿali ḥākim daḫi şu vaḳfiyye-i meẕkureniñ ṣıḥḥatiyle aşaġıda esamisi muraḳḳam şuhūd ve ʿadl –ı muḫżırında ḥükm etdi işbu ḥükm nāmeyi tariḫ-i hicriniñ sekiz yüz altmış beş senesi şehr-i şaʿban'ül-muʿaẓzamında taḥrir eyledi..

Aḫi Yusuf İbn'ül-merḥum Ṣeyyid ʿAli Bin Bahadır Aġa Ḫoş Ḫadem Bin ʿAbdullah ṣafiyüddin Muṣṭafa Bin NesebīAḫi Hasan 'ül-ḳasṭamonī Eş-şehir biṣavfi ḫoş ḳadem Eş-şehir Beḳurası Muṣṭafa

Şehid bima fihi el-ḥac süleyman nekāriHüsameddin Hasan İbn–i Ḫayreddin İbn-i Ṣafer bin merḥum

El-mütevelli fi'l-ʿīmaretü'l-meẕkure İsmāʿil 'ül-ḳasṭamonu ʿAbdül-ġaniy ʿabdurrezzaḳ

Muḫyiddin ilyas ibn-i Baġdadi Şehİd bima fihi zeyn el-ḥac ve 'l-ḥarameyn

Aġa-i ḳasṭamoni Müceddediddin murad ibn-i ismaʿil 37

Ḳasṭamonuda Yılanlı Dergahına ʿāid Berat Ṣureti

(Tariḫi: 1279)

Berat-ı şerif –i ʿālişān sami mekān sulṭani ve ṭuġra-yı ġarra-yı cihān sitan ḫaḳani ġaber bi-ʿavnirrabani ḥükmü oldur kiBiñ ikiyüz yetmiş yedi senesi ẕil-ḥicce-i şerifesiniñ on yedinci günü taḫt-ı ʿali baḫt-ı ʿoṯmani üzere cülus-u hümāyun meymenet maḳrunu vākiʿ olub ʿumumen tecdid-i berat olunmaḳ ḳāʿide-i merʿiyye salṭanat-ı seniyyeden olduġuna bināen neẕāret-i evḳaf-ı hümāyun-u mülukāneme mülḥaḳ medine-i ḳasṭamonuda vaḳiʿ ʿali bin süleyman bin ʿali maristan dārüşşifā beḳʿası vaḳfınıñ meşiḫat ciheti mutaṣarrıfları işbu rāfiʿun tevkiʿ-i refiʿ-üş-şan-ı ḫaḳani es-seyyid eş-şeyḫ nuʿman ʿīzzet ve es-seyyid ḥāfiż Muaḥammed emin sırrı ve es-seyyid Aḥmed ḥüseyiniñ yedlerinde olan ʿatiḳ berat bi't-taḳdim tecdidi rica olunmaḳdan nāşi ḳuyuda mürāceʿat olunduḳda cihet-i meẕkure ikiyüz altmış dört senesi muḥarrem 'ül-ḥaramıñ evsatı tariḫiyle mumā ileyhimiñ ʿuhdelerinde olduġu tebeyyün eylemiş olduġundan ḳaydı ve ʿatiḳ beratları mūcebince tecdiden berat-ı şerifi iʿṭā olunmaḳ bābında ṣādır olan fermān-ı ālişanım vecihle tecdiden bu berat –ı hümāyunumu verdim ve buyurdum ki mumā ileyhim üslub-ı sābık üzere cihet-i meẕkureye iştiraken mutaṣarrıflar olub işbu berat-ı ʿālişanıma muġayir taṣarrufları umuruna ṭaraf –ı āḫerden müdāḫale olunmaya şöyle bileler ʿalamet-i şerifeme iʿtimād ḳılalar taḥiriran fi'l-yevm'üṣ-ṣani min şehr-i rebiʿül-evvel li-sene tisʿave sebʿin ve mietyn ve elfün 38

Orijinal Metin

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ YAYINLARI
LXXXII

TÜRK – İSLÂM EDEBİYÂTI

Klasik Türkçe Dînî Metinler

Birinci Fasikül

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1967

1973 - 1974 ders yılı
Fakültemiz son sınıf talebelerinden
Merhum MUHAMMED İSMAİL YARDIM'ın
Fakültemiz kütüphanesine vakfıdır.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ YAYINLARI

LXXXII

1973 - 1974 ders yılı
Fakültemiz son sınıf talebelerinden
Merhum MUHAMMED İSMAİL YARDIM'ın
Fakültemiz kütüphanesine vakfıdır.

TÜRK — İSLÂM EDEBİYÂTI

Klasik Türkçe Dînî Metinler

Birinci Fasikül

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1967

I.

TÜRK — İSLÂM EDEBİYÂTI

Klasik Türkçe Dînî Metinler

ایچنده‌کیلر

صحیفه

اوك سوز (Önsöz) VII

۱ — خلق ادبیاتنده دینی شعرلر و تورك عروض شکللری

حکمت ، احمد یسوی 3
الهیلر ، یونس امره 4
الهی ، مخلص اوغلی (عاشق پاشا) 5
الهی ، عبدی (صاری عبدالله افندی) 6
نفس ، قایغوسز ابدال 6
نفس ، خطایی (شاه اسماعیل) 7
دوریه ، شیری 7
دستان ، عاشق عمر 9
سماعی ، هاشم بابا 10
دیوان ، لطفی (عاشق دردلی) 11
قلندری ، توقادلی نوری 11
سلیس ، عثمان شمس 12

۲ — دیوان ادبیاتنده دینی نثر و شعرلر

« سوره‌ٔ ملك تفسیری » ندن ، مصلح‌الدین مصطفی بن محمد 15
« سورة العصر تفسیری » ، کوزی بویوك زاده ابراهیم افندی 15
« تضرعات سنان پاشا » دن : خطابیات ، مناجات 16
توحید ، شیخی 17
مناجات ، فضولی 18

صحیفه

منظوم آیت و حدیث ترجمه‌لری ، اوقجی زاده محمد شاهی. 19
« سیر و سیی مکی و مدنی » دن : « بو مقالهٔ صفا بخش صلوات خمس ایچون ادانه ابتدا
بیانندەدر ». 20
« قصص انبیا » دن : « حج وداع » ، احمد جودت پاشا 21
« مولد » دن ، سلیمان چلبی 23
قصیده در نعت حضرت نبوی ، فضولی. 25
غزل ، فضولی. 28
« تاج التواریخ » دن : « ذکر اوصاف شهر استانبول » ، خواجه سعدالدین 28
« تاریخ پچوی» دن : «نصب کردن میر میران بدارالملك بودین یعنی انکروس — حکایت » 30
« میزان الحق » دن : « مبشره » ، کاتب چلبی 31
ثمرات الفؤاد فی المبدأ و المعاد » دن : « واحدالزمان و غوث اعظم وکیفیت طلب انسان
کامل بیانندەدر » ، صاری عبدالله افندی 33
« شرح پند عطار » دن : « در صفت شرف خدمت کوید » ، بروسه‌لی اسماعیل حقی. . . 34
« حدیقة الجوامع» دن : «جامع حضرت خالد بن زید در قصبهٔ ایوب» ، آیوانسرایی حافظ حسین 35

۳ — کتابه ، وقفیه و برات اورنکلری

کتابه‌لر : ۱ — مزار کتابه‌سی ، ۲ — میدان جامعی کتابه‌سی ، ۳ — میدان جامعی آولیسنك
شمال طرفنده تربه قپوسی کتابه‌سی ، ٤ — نعمان افندی کتبخانه‌سی قپوکتابه‌سی . . . 39
قسطمونیده اسماعیل بك جامع شریفی وقفیه‌سی صورتی 40
قسطمونیده بیلانلی درکاهنه عائد برات صورتی 41

ÖNSÖZ

Her bilgi şû'besi gibi, Metinler Şerhi'nin de, hakîkate erişebilmek için ta'kîbe mecbur olduğu metodlar vardır; bu usûllerden bâzıları umûmî ve başka ilim kolları ile müşterek, bâzıları ise kendi yapısından doğan, kendisine mahsus metodlardır. Malzemesini yazılı vesîkalar ve metinler, gâyesini ise bunların tahlîlî ve terkîbî bilgilerle canlandırılıp kıymetlendirilmesi teşkil etmektedir.

Metinler Şerhi, birçoklarınca sanıldığı gibi, sâdece, Kırâ'at, veyâ fonetik, morfoloji, sintaks bakımından tahlillere dayanan Dil Bilgisi dersi demek değildir; metinlerin yalnız okunması ve dil husûsiyetlerinin tahlîli başka, hakkıyle anlaşılıp kıymetlendirilmesi yine başkadır. Metinler Şerhi, Lisâniyât dışında, üzerinde durulan vesîkanın husûsiyetine göre Târîh'in muhtelif kollarının, dîn, ahlâk, felsefe, psikoloji, coğrafya, v.b. sâhalardaki bilgi şû'belerinin, tenkîd, edebiyat ve kompozisyon'un yardımına muhtâçtır. Malzemesini vesîkaların, metinlerin tahlîli teşkil ettiği için, hemen hemen bütün ilim şû'belerinin yanı başında bir yardımcı olarak yer alır.

Herhangibir metnin mâhiyyetinin anlaşılabilmesini te'min için, umûmiyetle, bibliyografya bilgisine, yazıldığı yer ve zamâna, yazan kimsenin hayat ve husûsiyetlerine, ne gibi te'sirlar altında kaleme alındığına, çağdaşlarının temâyüllerinden hangi bakımlardan ayrılmış bulunduğuna ve dolayısıyle şahsiyetine, v.b. mes'elelere âit bilgilere sâhip olmamız lâzım gelmektedir; ayrıca metnin yazılış şekli, yânî manzûm veyâ mensûr oluşu, âit bulunduğu hikâye, siyer, tarih v.b. nevi'ler dolayısıyle, o hususlarda da mâlûmât edinmek mecbûriyetindeyiz. Ancak bu gibi tahlîlî ve terkîbî bilgilerin tatbîkı sâyesinde, o metnin, harfiyyen anlaşılabilmesi, dilin muhtelif devirlerdeki tekâmülüne göre kelimelerin, cümlelerin, istılâh ve ta'birlerin, nüktelerin, kısaca söylersek mânâ ve üslûbunun kavranılmasıyle metnin canlandırılması mümkün olmaktadır.

İlâhiyât Fakültesi'ndeki Klasik Dînî Türkçe Metinler Kürsüsü, adından da anlaşıldığı üzre, bu müessesede okutulmakta olan Kur'ân, Hadîs, Tefsîr, İslâm Târîhi v.b. derslerle alâkalı bulunması gözününe alınarak dînî bir yol tutmakla mükelleftir; bu dînî metinler, İlâhiyât Fakültesi'nin bünyesi icâbı, pek tabî'î olarak, Arab harfleriyle okutulmaktadır.

İkinci ve üçüncü sınıflarda haftada ikişer saat okutulan, seminer çalışmaları ile kuvvetlendirilmeye gayret edilen Klasik Dînî Türkçe Metinler dersi için seçtiğimiz metinlerin bu *Birinci Fasikül*'ü, (1) *Halk Edebiyâtı'nda Dînî Şiirler ve Türk Arûz Şekilleri*, (2) *Dîvân Edebiyâtı'nda Dînî Nesir ve Şiirler*, (3) *Kitâbe, Vakfiye ve Berât Örnekleri* olmak üzre kısımlara ayrılmıştır; her bölümdeki metinler, imkân nisbetinde, âit bulundukları bilgi şû'belerine, nevi' ve şekillere göre, ayrıca, şâir ve müelliflerinin yaşadıkları zaman bakımından kronolojik tasnife tâbi' tutulmuş bulunuyor.

Bu fasiküldeki metinlerde, bâzan, ayni kelimenin imlâca farklı şekillerde yazılmış olduğu görülecektir; bunun sebebi, Arab harflerini kullandığımız zamanlarda da imlâmızın kesin olarak tesbit edilmeyişi, Arabça ve Farsça'daki bâzı harflerin Türkçe'de farklı yazılışı, yine Türkçe kelimelerde sesli harflerin yazılıp yazılmayışı ve lehçe ayrılıkları dolayısıyle ses değişmeleri, metinlerin aslındaki imlâlarına bağlı kalışımızdır. Zaman bakımından eski metinlere, mânânın kolaylıkla anlaşılabilmesini te'min için noktalama işâretleri koyduk; bâzı metinlere ise, dil ve fikir bakımından çok çetin olmalarına rağmen, hiçbir noktalama işâreti konulmuş değildir. Bütün bunlar, talebelerimiz için birer tatbîkāt zemîni teşkil edebilir.

Memleketimizde, gerek eski gerek yeni devirlere âit şerhedilmiş oldukça zengin metinler bulunmakla berâber, *Metin Şerhi'nde Usûl* hakkında basılı bir eser pek yoktur. Sözlerimize son verirken, bu mevzû'da hazırlamakta olduğumuz bir araştırma ile, okuttuğumuz metinlerin şerh ve tahlîli ile alâkalı bibliyografya mâlûmâtını ve her hususta îzâhları içine alan ders notlarımızı, talebelerimizin mühim bir ihtiyâcını karşılayacağı için neşretmeği düşündüğümüzü de söylemek istiyoruz.

Ankara—8 *Kasım*, 1967

Fevziye Abdullah Tansel

1973 - 1974 ders yılı
Fakültem'z son sınıf talebelerinden
Merhum M.U'.AMMED İSMAİL YARDIM'ın
Fakültemiz kütüphanesine vakfıdır.

I.

HALK EDEBİYÂTI'NDA DĪNÎ ŞİİRLER

ve

TÜRK ARÛZ ŞEKİLLERİ

حکمت

خالقمی ایسترم دون کون جهان ایچنده
دورت یانندن یولندم کون و مکان ایچنده

اوچیوز التمش صو کچدم درتیوز قرق درت طاغ اشدم
وحدت شرابن ایچدم دوشدم میدان ایچنده

دورتدن یتی که یتیم طقوزی بر بر اتم
ایکی دن اوته یتدم چرخ کیوان ایچنده

چونکه دوشدم میدانه میدانی طولو بولدم
یوز بیک عارفی کوردم بارجه جولان ایچنده

مین آلرده یورودم ایسته‌جوکوم نی صوردم
بارجه ایتور سینده‌در قالدم حیران ایچنده

اوزمی درده قودم چومدم تنکیز ایچنده
درّی صدفده کوردم کوهرنی کان ایچنده

مسکین خواجه احمد جانی هم کوهردر هم کانی
بارجه آنك مکانی اول لامکان ایچنده [1]

احمد یسوی

1 Prof. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyâtı'nda İlk Mutaṣavvıflar*, Birinci Basım, İst., Maṭba'a-i 'Âmire, 1918, s. 181.—İkinci Basım, Diyânet İşleri Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966, s. 136.

الهی

دوکنه السز کرك
درویش کوکلسز کرك

سوکنه دیلسز کرك
سن درویش اولامازسك

درویش باغری باش اولور
قویوندن یاواش اولور

کوزی طولو یاش اولور
سن درویش اولامازسك

محمد داریلمازدی
بو داریلمق سنده وار

سن یینه داریلیرسك
سن درویش اولامازسك

درویش یونس سن دخی
بو قاقیمق سنده وار

هر کوردیکك قاقیرسك
سن دروبش اولامازسك [2]

یونس أمره

الهی

طاشدی رحمت دریاسی
درت کتابك معناسی

غرق اولدی جمله عاصی
لا اله الاالله

کتابلرده یازلیدر
سویله‌نه‌جك سوز بودر

کوکللرده کیزلیدر
لا اله الاالله

جنتدن چیقدی آدم
بونی دیر ایدی مدام

دنیایه باصدی قدم
لا اله الا الله

أرنلرك قیلیجی
هر دردلی‌نك علاجی

عرشه چیقار بر اوجی
لا اله الا الله

بو در أسمانك خاصی
اسم اعظم دعاسی

قلبکدن سیلر پاسی
لا اله الا الله

2 Prof. Fuad Köprülü, *ʿayn. esr.*, Birinci Basım, s. 338.—İkinci Basım, s. 259.

کوکللره یول ایدر داغی طاشی کول ایدر
سلطانلری قول ایدر لا اله الا الله

کوکل برجندن دوغار عالمه رحمت یاغار
« حق » ك برلکن اوکر لا اله الا الله

یونس بوئی دیر ایدی یانار دلده عشق اودی
مولانك کوزل آدی لا اله الا الله [3]

یونس أمره

الهی

هرکیم بکا اغیار ایسه حق تنکری یار اولسون اکا
هر قانجرو وارر ایسه باغ و بهار اولسون اکا

بکا اغو صونان کیشی شهد و شکر اولسون ایشی
قولای کلسون مشکل ایشی الی ایرر ایرسون اکا

آجی دیرلکم ایستەین طاتلو دریلسین دنیاده
کیم اولوم ایستر أیسه بیك ییل عمر اولسون اکا

هرکیم دیلر بن خوار اولم دوشمن ألنده زار اولم
دوستلری شاد و دوشمنی دوست معشوق یار اولسون اکا

آردمجه طاشلر آتانی حق تخته اغدرسون آنی
اوکه قیو قازانی کللر نثار اولسون اکا

هرکیم دیلر ایسه بنم اول دوستمدن آیریلدیغم
کوزلرندن حجاب کیتسون دیدار عیان اولسون اکا

بو مخلص اوغلی پاشانك کولدیکنی ایستەمەین
اغلادیغم ایستەیەنك کوزم بیکار اولسون اکا [4]

عاشق پاشا

3 ʿAbdülbâḳî Gölpınarlı, *Yûnus Emre Dîvânı*, İst., 1948, s. 532.

4 "Bu manzûme, من كلام مخلص اوغلی پاشا رديف او başlığıyle *Cāmiʿü'n-Neẓa'ir*'de ve اوغل پاشا فرماید نورالله قبره başlığıyle Murad Molla -(Şeyḫ Murad) Kütübhânesi'ndeki mecmuʿada mukayyeddir» (Saʿdeddîn Nüzhet Ergun, *Türk Şâʿirleri*, c.1., İst., 1941, s. 132 v.d.).

الهی

أی جمله خلق یارادان — قالدیر حجابی آرادن
سیر ایدەلم هر آرادن — حیرانك اولایم سنك

سنسك احد ، سنسك صمد — قوللریکه ایله مدد
طاق بوینمه عشق کمند — مجنونك اولایم سنك

سنسك اول ، سنسك آخر — عشقك اولدی کوندن ظاهر
ایله کوکلمزی طاهر — مفتونك اولایم سنك

سنسك کریم، سنسك رحیم — هر حاللره سنسك علیم
لطف ایت بزه قلب سلیم — تسلیمك اولایم سنك

خابرم اول، باصرم اول — هم کوزیمه کوکلمه دول
افندم کلدی صوچلی قول — کم قوللك اولایم سنك

عبدی محزون مجرم قولدر — وصلك ایله آنی کولدر
أفندم نفسیمی اولدر — قربانك اولایم سنك[5]

صاری عبدالله افندی

نفس

یوجەلردن یوجه کوردم — اربابسك سن یوجه تاکری
عالم اوقور کلام ایله — سن اوقورسك هجا تاکری

عاصی قوللر یاراتمشسك — وارسین شویله دورسون دیو
آنلری قویمش اوراده — سن چیقمشسك اوجه تاکری

قیلدن کوپری یاراتمشسك — کلسون قوللر کچسون دیو
هله بز شویله دورالم — بیکیت ایسەك کچ آ تاکری[6]

قایغوسز ابدال

5 Ankara Maârif (Kurtuluş-Eski Eserler) Kütübhânesi, *Yz. mec.*, nu. F-6/52 (Saʿdeddīn Nüzhet Ergun, *ayn. esr.*, c.1., s. 198).

6 Prof. Fuad Köprülü, *ayn. esr.*, Birinci Basım, s. 376.—İkinci Basım, s. 291.

نفس

واردم قرقلر مجلسنه
عزت ایله سلام ویردم

کل بری هی جان دیدیلر
کچ اوطور هی جان دیدیلر

قرقلر یرنده دوردیلر
میدانه صفره سردیلر

یرلرندن یر ویردیلر
لقمه‌یه صون جان دیدیلر

قرقلرك کوکلی اولودر
کلیشك قندن بریدر

مؤمنلر قلبك اریدر
سویله به هی جان دیدیلر

قالق سماعده بیله اوینا
قرق ییل بر قازانده قاینا

سیلینسون پاك اولسون آینه
دخی چکسین جان دیدیلر

دوشمه دنیا کسوتنه
آب کوثر شربتنه

طالب اول حق حضرتنه
پارماغکی بان دیدیلر

کوردیکنی کوزك ایله
بر کیجه‌جك بزم ایله

بیان ایتمه سوزك ایله
اولاسین مهمان دیدیلر

شاه خطایم ندر حالك
کسه کور غیبتدن دیلك

حقه شکر ایت قالدیر الك
اولاسین سلطان دیدیلر[7]

شاه اسماعیل

دوریه

جهان وار اولمادن کتم عدمده
یاراتدی بو ملکی چونکه او دمده

حق ایله برلکده یکداش ایدم بن
یاپدم تصویرینی نقاش ایدم بن

عناصردن بر لباسه بوروندم
خیرالبشر ایله دنیایه کلدم

نار و باد و خاك و آبدن کوروندم
آدم ایله بیله بر یاش ایدم بن

آدمك صلبندن شیث اولوب کلدم
بر زمان بو ملکه ابراهیم اولدم

نوح نبی اولوب طوفانه کیردم
یاپدم بیت‌اللهی طاش طاشیدم بن

7 Prof. Fuad Köprülü, *ayn. esr.*, Birinci Basım, s. 390.—İkinci Basım, s. 303.

اسماعیل کوروندم بر زمان أی جان
اسحق، یعقوب، یوسف اولدم بر زمان
ایوب کلدم چوق چاغیردم الامان
قورت بیدی وجودم قاینیاش ایدم بن

زکریا ایله بنی بیچدیلر
یحیی ایله قانم یره صاچدیلر
داود کلدم چوق پیشیمه دوشدیلر
مهر سلیمانی چوق طاشیدم بن

مبارك عصایی موسیه ویردم
روح القدس اولوب مریمه یتدم
جمله اولیایه بن رهبر اولدم
جبریل امینه صاغداش ایدم بن

صلب پدرندن احمد مختار
رهنمالرندن أردی ذوالفقار
جهان وار اولمدن اهل بیته یار
قول ایکن ذات ایله سرداش ایدم بن

تفکر ایلهدم بن کندی کندم
معجزه کورمهدن ایمانه کلدم
شاه مردان ایله دلدله بیندم
ذوالفقار باغلادم، تیغ طاشیدم بن

«سَقَاهُمْ» خمرندن ایچیلدی شربت
قورولدی عین جم ایتدك محبت
میدانه اچیلدی سر حقیقت
آلدیغم اسراری چوق طاشیدم بن

هدایت ایریشدی بزه اللهدن
بیعت ایتدك جمله رسول اللهدن
خبر ویردی بزه «سیر فی الله» دن
شاه مردان ایله سرداش ایدم بن

بو جهان ملکنی دور ایدوب کلدم
قرقلر مقامنده ارکانه کلدم
شاه ولایتدن کر بست اولدم
سلمان پاك ایله یولداش ایدم بن

شکر مطلبمی کتیردم أله
کل اولدم فریادی ویردم بلبله
جمع اولدق بر یره اهل بیت ایله
قرقلر میداننده فراش ایدم بن

اقرار ویردك جمله دوزلدك یوله
سری فاش ایتمدك اصلا بر قوله
کربلاده امام حسین ایله
پاك ایتدم دامنی کل طاشیدم بن

شو فنا ملکنه چوق کلدم کیتدم
یاغمور اولوب یاغدم، اوت اولوب بیتدم
اوروم دیارینی بن ارشاد ایتدم
خراساندن کلن بکتاش ایدم بن

کاهی نی کبی ولی کوروندم
کاهی اوصلی کبی دلی کوروندم
کاهی احمد کبی علی کوروندم
کیمسه بیلمز سرم قلاش ایدم بن

شیمدی حمد لله شیری دیدیلر
کلدم کیتدم ذاتم هیچ بیلمدیلر
سریمی کیمسه‌لر فهم ایتمدیلر
هپ مخلوق قولوکه قارداش ایدم بن[8]

شیری

دستان

یالانجی دنیایه آلدانمه یاهو
بو درنك داغیلیر بو آن اکلنمز
ایکی قپولی بر ویرانه‌در بو
بونده قونان کوچر ، مهمان اکلنمز

باقه بونك قاراسنه آقینه
کوکل ویرمه بوستانینه باغینه
بکزر همان اوغلان اویونجاغینه
بونده عاقل اولان انسان اکلنمز

دوغروسنه کیده کورك یوللرك
چکه کورك ضربن یوجه ییللرك
دنیا زندانیدر مؤمن قوللرك
زندانده اولان خود انسان اکلنمز

أی غافل نه صاندك بو روزکاری
دوررمی اکلادك تازه بهاری
یوکك یوکله‌ده کور اوجه باری
یوقسه یولجی کیدر کروان اکلنمز

وار عبادت أیله مولا یولنه
بونده نه أیلسه‌ك آنده بولنه
بر کون سفر دوشر برزخ ایلنه
او طاغی قالقیجق سلطان اکلنمز

عمر تمام اولور دفتر دورولور
صراط کوپریسیله « میزان » قورولور
« حق » ك درکاهنه قوللر دریلیر
بویروغی طوتولور فرمان اکلنمز

زاهد نیجه اولدی بونجه پیغمبر
قانی عمر ، عثمان ، بوبکر و حیدر
قانی خلیل‌الله ، صدّیق اکبر
بونده کلن کیدر بر جان اکلنمز

صولر اولمش کبی دیداره آقش
دون کون آقار چاغلار میدانه آقش
محبت بحرنده بر قطره آقش
موج اورر چالقانیر عمان اکلنمز

8 Sa'deddîn Nüzhet Erğun, *Bektâşî Şi'irleri*, İst., Devlet Maṭba'ası, 1930, s. 357.—Besim Aṭalay, *Bektâşîlik ve Edebiyâtı*, İst., Maṭba'a-i 'Âmire, 1340 (1924–25), s. 76.

کرك یاز قیش کرك بهار ایله گوز — کرك مهر، آییله کرك که ییلدوز
دور ایدرلر « حق» ك أمریله دوبدوز — فلکلر رقص ایدر بر آن اکلنمز[9]

عاشق عمر

سماعی

شراب ناب وحدتدن ایچوب حیران اولان کلسون
حقیقت جنت قدسه بوکون رضوان اولان کلسون

بحمدالله حقیقتله فنا بولدی فنا بزمی
بقا بزمنده صحبتله همین سکران اولان کلسون

ایریشدی قطره‌مز بحره کورونمز ساحل و بحری
وجودن قطره‌سن بحره قاتوب عمان اولان کلسون

لدنی علمیدر دائم اوقونان مکتب دلده
آلوب درس خواجهٔ دلدن سوزی قرآن اولان کلسون

« حق » ك ذات و صفاتیله کوروك بر ذره‌یی قائم
مرایای ظهور ایچره اوزی سیران اولان کلسون

قو اعراض و جوهرده کوروب ذات و صفاتمی
کلوب ترکیبه هاشمله بوکون بر جان اولان کلسون

کچوب جمله مراتبدن نموداری اولوب کونك
دوردن نشر ایله حشری کوروب دوران اولان کلسون

أرنلر همتین هردم حقیقت ایسته‌ین جانلر
کچوب هر جمله وارندن یاقوب قربان اولان کلسون[10]

اسکدارلی هاشم بابا

9 Sa'deddīn Nüzhet Erġun, *'Âşık 'Ömer, Ḥayâtı ve Şi'irleri*, İst., Semih Lutfî Kitabevi, s. 19.

10 *Dīvân-i Hâşim Efendi*, 1252, s. 83.

دیوان

قیل تحمل أی کوکل کور که نه کیمیادر صبر
آچ کوزن اظهار جاندر ، فیض مولادر صبر

اوقونور اثبات ایله آیات فرقان ، درت کتاب
بیك بر اسمك ختمی معنالرده کبرادر صبر

کور وجودك قصرینی سلطانی هو در ، هو دییه‌ن
سوره‌ٔ سبع المثانی ، ید بیضادر صبر

بولدیلر بونده کمالی اولیالر صبر ایله
عزم راهك لکن اوصافنده اولی در صبر

صبر ایله جمله مرادی ویردی رب العالمین
ورد و اذکارك سنك هر دمده اسعادر صبر

غیری کچ ده برلکك اسراریی فرق أیله کل
هم شریعتده ، طریقتده نه رعنادر صبر

کنت کنزاً سری بو دنیاده‌در باق تا ابد
دیر که لطفی خاصه‌ٔ قدرتله املادر صبر[11]

عاشق دردلی

قلندری

یارب بنی سن ایله که دلداریکه مشتاق
تا اولمیه بر غیری‌یه بو مرغ دل احراق

یاندیرمه بنی نار جهنمله الهی
عشقکه دوشور آتش عشقك ایله سن یاق

11 Çanḳırılı Aḥmed Ṭalʿat, *ʿÂşık Derdli, Ḥayâtı ve Dîvânı*, Bolu Vilâyet Maṭbaʿası, 1928, s. 64.

عشقکدن اثر اولماسه یا خالق الاشیاء
ویرمز ایدی شمعه گیجه‌لر لمعهٔ إشراق

محتاج سنك لطفکه ، رحمتکه انسان
رحمت کوزدتیر یاپراق ایکن سبزه و اوراق

ایتدم یینه هم نوری «قسمنا»یه توکل
کوندر قولنك رزقنی یا رازق الارزاق [12]

توقادلی نوری

سلیس

کوزی دنیا می کورر عاشق دیدار اولانك
دلبری سن کی بر ماه دل آزار اولانك
غیره میلی اولاماز عشقك ایله یار اولانك
یوجه‌در رتبه‌سی مهرکله هوادار اولانك
آیاغی یرمی باصار زلفکه بر دار اولانك
عشق و شوق ایله ویریر جان و سری دونه دونه

جذبهٔ عشق ایله بر عالمه قیلدم که خرام
دوشدی سرمست کوکل بزمکه بی باده و جام
چشممه اولدی هویدا نیجه مردان کرام
کیمی ویس و کیمی بدر و کیمیسی شمس بنام
مولوی کبی شبستان محبتده مدام
شمعنك یانمه‌ده پروانه‌لری دونه دونه

قیلدی حسرت بنی سرکشته و مستانه روان
نار فرقت دله آچدی نیجه داغ نهان
باشدن باشه اولوب زار تنم دیدهٔ جان
کورمکه زلفی ایچنده رخ جانانی عیان
شمس اولوب هم روشن مهر و مه نور افشان
سیر ایدر چرخ ایله شام و سحری دونه دونه [13]

عثمان شمس

12 Aḥmed Ṭalʿat, *ʿÂşık Toḳadlı Nûrî*, Çankırı Maṭbaʿası, 1933, s. 144.

13 İbnü'l-Emîn Maḥmud Kemâl İnal, *Şoñ ʿAşır Türk Şâʿirleri*, c. x., Maârif Basımevi, 1940, s. 1801 v.d.—Saʿdeddîn Nüzhet Erġun, *Türk Mûsıḳîsi Antolojisi*, İst., 1943, s. 704.

II.

DĪVÂN EDEBİYÂTI'NDA DĪNÎ NESİR

ve

Şiirler

« سورهٔ ملك تفسيرى » ندن

« وَ اَسِرّوُا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِهِ » تنكرى تعالى ايتدى كافرلره كرك اشكاره سويلك كرك كزلو يعنى پيغمبرى مساوى ايلرلردى اندن برى برنه ايدرلردى سزكوز كزلك ارقون سويلك محمد تنكرسى اشدوب محمده دمسون. ثعلبى تفسيرنده ايدر اغورلين محمد حقنه نسنه دسلر جبرئل بيغامبره خبر ورردى اندن اترو ايتديلر. كتاب لطايفده ايدر كرك اغورلين سويلك كرك اشكاره بن بلورم سزوكوزى فعلكوزى كوكلكوزدكنى. تنكرى تعالى وحى قلدى داود بيغامبره عليه‌السلام كه يا داود ايت قللرما نجون يزوقلرن خلقدن كزلرلر بكا اشكاره ايلرلر اعتقادلرى اولسا كه بن كورمزم خوذ كافر اولورلر اكر كردكم بلورلرسا بن ادميلردن خورمى كرورلر انلردن كزلرسز بندن خوذ كزلمكه يرمز پس اندن قورقزسز. اندن كرو بلدردى كه كوكلده‌كى انديشلرى بلور ايتدى « اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ » يعنى تنكرى اول تنكريدر كه كوكلده نه وارن بلور. اندن بلدردى كه كوكلده‌كى انديشى دخى اول يارتدى « اَلاَ يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ». تفسير ثعلبيده ايدر ابن مسيب حكايت ايلدى ايدر بر كشى قتومزده اترووردى اغلردن يپراق دكلووردى اوكندن كچمش كه عجب تنكرى اشبو يپراقلر دكلدكن كرورمى؛ ندا كلدى سر نه‌كه اَلاَ يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ بلمزم اول كه ان يرتدى لطيف و خبيردر تفسير ابواللّيث ايدر لطيف در كرور قركوكجده قرا قرنجا قرا مرمرده يردوكن اياغى انن اشدر كوكلدن كچن بلور مرادن ورور[14].

مصلح‌الدين مصطفى بن محمد

سورة العصر تفسيرى

حق سبحانه وتعالى بو سورهٔ مباركده جنس انسانك جميع سعينده و عمرنى مطالبنه صرفنده نفسنى مهلك و عمرنى مضيع اولمغله رأس المال منزله‌سنده اولان نفسنده و عمرنده خسران ايچنده اولوب الامؤمن حامل خسران اوليوب تجارتندن ربح ايتديكينك اوزرينه صلوة عصره قسم ايدوب بيوررکه (والمصر) صلوة عصر حقيچون يعنى اكندى نمازى حقيچون صلوة خمسه بيننده بونى تخصيص بالقسم ايتديكى بو صلوة عربك تجارت و اشتغاللرى وقتنده واقع اولوب اداسنده مشقت كثيره واقع اولديغنه بناءً افضل الاعمال اشقهاً فحواسى اوزره افضل اعمالدن اولديغى ايچوندر

14 *Muṣliḥü'd-Dīn Muṣṭafa b. Muḥammed, Mülk Sûresi Tefsīri*, Ankara, Kurtuluş-Eski Eserler Kütübhânesi, *Yz.*, nu. 329, 32 a v. d.

(ان الانسان لفی خسر) تحقیق جنس انسان تجارتلرنده و سعیلرنده وعمرلرینی مطلوبلرینه صرفلرنده خسران و نقصان ایچنده‌درلر (الاالذین امنوا و عملوا الصالحات) الا شول کیمسه‌لر خسران و نقصان ایچنده دکللرکه ایمانه کلدیلر و عمل صالح ایله عمل اشلدیلر زیرا بونلر دنیا ایله اخرتی صاتون الدیلر و حیات ابدیه و سعادت سرمدیه فائز و واصل اولدیلر بوندنصکره انسانك کندی نفسنك و غیرینك مکلنه متعلق اولان شیٔ ذکردنصوکره غایت شرف اولدیغنه بناءً غیرینك تکمیلنه متعلق اولان شیٔ تخصیص بعدالتعمیم طریقیله بیان ایدوب بیورر که (و تواصوا بالحق) دخی شول کیمسه‌لر خسران و نقصان ایچنده دکللردرکه حقله تواصی ایتدیلر یعنی اعتقاددن یا عملدن انکار صحیح اولیان امر ثابت ایله بعضیسی بعضیسنه وصیت ایتدیلر (وتوا صوا بالصبر) دخی شول کیمسه‌لر خسران و نقصان ایچنده دکللردرکه خلقت بشریه حکمیله نفسنك مشتاق اولدیغی معاصیدن صبر ایله یاخود اداسی نفس اوزرینه مشقتلی اولان طاعات اوزرینه صبرله بعضیسی بعضیسنه وصیت ایتدیلر بو آیت کریمده وعید شدید واردر شول جهنمدن که انسان مجرد کندی نفسنی تکمیل ایتمکله نجات بولماز بلکه نصیحتله و امر بالمعروف و نهی عن‌المنکر ایتمکله الله اعلم بمراده و اسرار کتابه غیرك شانینه اهتمامدن دخی لازم اولدیغنه دلالت ایدر[15].

کوزی بویوك زاده ابراهیم افندی

« تضرعات سنان پاشا » دن

خطابیات

علیم سك علمکه غایت یوق. قدیرسك قدرتکه نهایت یوق. قدیمسك عقول متقدمین و متأخرین دائرهٔ قدمکه قدم باصه‌ماز. حکیمسك حکمای اولین و آخرین حکمتك معرفتندن دم اوره‌ماز. بر معشوقسك که عشقك هواسنده فلکلر چرخه گیروب اوینار، بر محبوبسك که شوقك دردندن بتون گون آسیای چرخ ایکلر. بر حاکسك که قضاك محکمه‌سنده عقل کل کاتب امین، بر حافظسك که حفظك خزانه‌سنده بر نقطه کتاب مبین. قادرسك که قدرتکی تحریرده قلم اعلی عاقر، عالمسك که معلوماتك احاطه‌سنده لوح معلی قاصر. رحیمسك دارین، نسیمك رحمتندن بر نفخه؛ کریمسك، عالمین کرمك دکزندن بر قطره . . . . . .

مناجات

جهان پادشاها خدالق سنك — ازل تا ابد پادشالق سنك
سن اولدك خداوند بالا و پست — وجودکله اولدی نه وار ایسه‌هست

15 Gözübüyük-zâde ʿAbdullāh Efendi, *Terceme-i Sûre-i Ḍuḥā*, İst., 1287.

ویرر وحدتکدن خبر کائنات — رواندر نسیمکله آب حیات
نه سکا عدیل و نه سکا علل — مغیث الوری خالق لم یزل
خدایا سکادر بو شاهلق سزا — که یانکده جمله شهنشه گدا
قپوکده بیتر حاجت مور و مار — دمکله یانار شعلهٔ نور و نار
عنادل رخکله ترنم سرا — گلی لطفك ایلر تبسم نما
دگلسك جهانده جهانه طلق — دگلسك مکانده مکانه طلق

. . . . هرکیم که جهان کاسهسندن شربت حیات ایچدی، عاقبت خمارمات گورسه گرك و هرکیم که بوستان زماندن گل راحت قوقلادی، انبته خار زخمنی چکسه گرك؛ هرکه نازك دللر شمشیر مرك الندن پرخوندر، هر طاق دولت کلنك عقوبتندن سرنگوندر[16] . . . . . .

سنان پاشا

توحید

کلمهٔ لاَ اِلـَهَ اِلاَّ اللّـَهْ لقصیدهٔ توحید در خاصیّتِ لاَ اِلـَهَ إِلاَّ اللّـَهْ

ندر ایکی جهانده عزت و جاه — اثر لا اله الا الله
که دوشسه اولور سعید ابد — نظر لا اله الا الله

اتدی دنیی دنیی نورانی — قر لا اله الا الله
طلودر عرش و فرش و کون و مکان — خبر لا اله الا الله

عالم و آدمك ظهوری ندر — مظهر لا اله الا الله
کیمیادر که قلبی خالص ایدر — جوهر لااله الاالله

اچجق طی اولر سجل وجود — محضر لا اله الا الله
«لمن الملك» خطبسینه اورلر — منبر لا اله الا الله

16 *Tażarrūʿât-i Sinân Paşa*, İst., Maṭbaʿa-i Ebüżżiyâ, 1309 (1893-94), s. 13, 19 v.d., 38.

کسترر روحه قرب «او ادنی» رهبر لا اله الا الله
شام شرك و ظلام کفر سورر سحر لا اله الاالله

قیمتنده کورر دو عالمی خاك کهر لا اله الا الله
خوش پناه اولدی تیر حادثدن سپر لا اله الا الله

بحر حیرتده‌در سفینهٔ روح لنکر لا اله الا الله
دو جهان بنده جاندن اولنه در چاکر لا اله الا الله

کردن چرخ و پشت عرش بکرد چنبر لا اله الا الله
عالم اغزینه وزد لذت جان شکر لا اله الاالله

هرکه بغلندی اولدی تاج جهان کر لا اله الا الله
برودی عرش و فرشی بیضه مثال شهپر لا اله الا الله

ایله شیخی که خوش تجارتدر سفر لا اله الا الله
نفس ایله گر غزا قلرسك چك خنجر لا اله الا الله

که کوکل فتحنه وره نصرت ظفر لا اله الا الله
جند حقدرکه صیر هوا چریسن لشکر لا اله الاالله [17]

شیخی

مناجات

یارب کمال بارکه کبریا حقی
یعنی فروغ نور رخ مصطفی حقی

قیل غرقه بحر عشقه وجودم سفینه‌سن
فرمان حضره موسی ایدن اقتدا حقی

صبح وصاله ایله بدل شام هجری
صبحن دمنده‌کی نفس دلکشا حقی

17 Şeyḫî, *Tevḥîd, Ḫüsrev-ü Şîrîn*, husûsî kütübhânemizdeki *yazma* nüsha, s. 18 v.d.

درد و بلامی راه محبتده قلمه کم
راه محبتکده‌کی درد و بلا حق

اهل ضلالتم بکا کوستر هدایتك
اهدای راه راست قلن مقتدا حق

اندوه درده کوکلمی صاحب تحمل ایت
درده تحمل ایلین اهل رضا حق

اخلاصم ایت دعایه فضولی کبی درست
درکاهده اجابته لایق دعا حق[18]

فضولی

آیت و حدیث ترجمه‌لری

I.

اهل ایمانه توکلدر اهم
کر اولورسه‌ك طالب خیر و بهی
اکه استرلرسه قرآندن دلیل
قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ آمَنَّا بِهِ[19]

اوقجی زاده محمد شاهی

II.

سعی ایدوب قطع مراتب قیلمغه
ایله صدق بال ایاه حقه دعا
غیریدن سکا ایریشمز منفعت
لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى[20]

اوقجی زاده محمد شاهی

18 Fużûlî, *Münâcât*, *Leylâ ile Mecnûn*, Tebrîz basımı, 1274 (1858).

19 *Ḥadîṯ Tercemeleri–I.*, Oḳcu-zâde Meḥmed Şâhî, *En-Naẓmü'l-Mübîn fi'l-Āyāti'l-Erbaʿîn ve Aḥseni'l-Ḥadîṯ fi'l-Aḥādîṯi'l-Erbaʿîn*, İst., Dârü't-Ṭabâʿâtü'l-ʿÂmire, Ṭabʿ-ī evvel, 1311 (1895-96), s. 40.

20 *Ḥadîṯ Tercemeleri–II.*, ayn. müellif, *ayn. esr.*, s. 40.

III.

الحديث الحادى

طالب علم اولان سعادتمند لائق اولور نوازش رحمه

بو حديثى بيوردى پيغمبر طَالِبُ الْعِلْمِ طَالِبُ الرَّحْمَةِ

تمام الحديث

طَالِبُ الْعِلْمِ طَالِبُ الرَّحْمَةِ طَالِبُ الْعِلْمِ رُكْنُ الاِسْلام وَيُعْطَى اَجْرُهُ مَعَ الْنَبِيِّينِ

ديلمى (مسند فردوس)ده حضرت انسدن رضى‌الله تعالى عنه بو عبارت ايله روايت ايتديكى (جامع الصغير)ده اشارت اولنمشدر[21].

اوقجى زاده محمد شاهى

« سير ويسى مكى و مدنى » دن

بو مقالهٔ صفا بخش صلوة خمس ايچون اذانه ابتدا بيانندەدر

وقايع غلغله انداز سال هجرتك برى دخى نوبت زن پنجكانهٔ دولت اسلامدركه اذاندن عبارتدر وضع اولنوب منصب بلند پايهٔ مؤذنى جناب رفيع القدر بلال حبشى يه رضى‌الله تعالى عنه نامزد توقيع اجلال قيلندى رسم بديع الطرز اذان كه فى الحقيقه ريختهٔ قالب حكمت الهيه بر سنت سنيەدر صورت ابداعى بو وجه اوزره نمايان اولمشدركه چون شجرهٔ زكى المنبت توحيد خطيرهٔ نضيره دارالهجره ساحەسنه ريشتهٔ استحكام صالوب شقهٔ شفق كون رايت اسلامه سايه نشين اولان حمات حومهٔ ناموس دين كه سربازان نيك انديشهٔ مجاهديندر منتظم الامر اولديلر يعنى شيرازهٔ لطف تأليف ايله خواجهٔ كائنات عليه افضل الصلوة اوراق قلوب سركشان مهاجرين و انصارى يكلخت بر مجموعهٔ ملتئم الاطراف قيلديلر شمشير فاروقى التأثير مجاهدين ايله كنج شايكان ايمان ساحهٔ ظهوره چيقوب غارتزدهٔ دغدغهٔ غربت اولان اهل اسلام حوزه نشين منصهٔ اطمينان اولدى هركس بى باك اداء مفروضهٔ اوقات و انتظام سمط جماعات ايچون ملازمت مسجد امام الانبياء ايتمكه باشلاديلر لكن تعريف اوقات صلوات ضمننده جهت جامعهٔ اصحاب اولاجق بر علامت واضحة البرهان ابداعنه محتاج اولديلر نحرير كبير امام ابن كثير سير بديع التحريرنده بويله

21 *Ḥadîş Tercemeleri–III.*, ayn. müellif, *Aḥsenü'l-Ḥadîş*, İst., 1314 (1898–99), s. 64.

کوهرکش رشتهٔ تحریر اولمشدر که آیین بندان شهرستان اسلام اولان دقیقه شناسان صحابهٔ کرام بو بابده قرعه انداز تختهٔ مشاوره اولوب کیمی ضرب‌ناقوسی ترجیح ایدوب وکیمیسی وضع مزمار اولنمسنی تحسین ایتدیلر اکرچه ناقوس و مزمارك اول ایکی طائفهٔ بدبود یعنی نصاری و یهوده جهت نسبتلری خاطر انور سید عالم صلی‌الله تعالی علیه و سلمده غبار انکیز کراهت اولمش ایدی اما بحسب الضروره وضع ناقوس منحوسه اشارت همایون صادر اولوب مهماتی پرداختنه اهتمام صددنده ایدیلر برکون علی‌الصباح نای تیز اهنك خروس بامداد بو مهد فیروزه رنك کائنات غنوده‌لرین خواب غفلتدن بیدار ایتمش ایدی اصحاب کزیندن عبدالله بن زید بن ثعلبة بن عبد ربه درکاه رأفت پناه سلطان الانبیایه فرسوده جبین خاك نیاز اولدی تفرج کاه عالم رؤیاده کوردیکی واقعهٔ بدیعه‌یی نمایان مجلای عرض ایدوب یارسول الله بوکیجه شبستان معتبر تتق خوابده بر مرد خجسته سیمای سبزپوش آلنده بر ناقوس کوردم خریدارانه طالب اولدم سبب طلبم سؤال ایتدی ادات اذان جماعت صلوات ایتمك ایسترز دیدیکده یا عبدالله ضرب ناقوس شعار نصارای منحوسدر سکا بوندن بهتر و بالاتر بر وضع فلاح بخشه رهنما اولاین دیوکلدستهٔ سر بلند خیال مثالدن شهباز عالی پرواز آوازی هواکیر اوج نیاز ایلدی (الله اکبر الله اکبر اشهد ان لا اله الا الله * مرتین * اشهد ان محمدا رسول‌الله * مرتین * الی اخره) دیوب بر لحظهٔ خفیفه‌دنصوکره طبق ما سبق اعادهٔ مقاله پیرایه بخش قامت اقامت اولوب ختامنده مکررا قد قامت الصلوة دیدی دیوب صورت واقعه‌یی جلوه کر شعورکاه رسالت پناهی ایتدکده خواجهٔ عالم و سرور عالی علم صلی‌الله علیه و سلم حقهٔ لعل پیرایهٔ کوهر طرازی لؤلؤ پرداز سامعه اصحاب ایدوب (انها لرؤیا حق ان شاء الله تعالی) بیوردیلر آندن عبد االهه فرمان ایتدیلر که نقش خریطهٔ حافظه‌سی اولان صورت دلکش تعبیر اذانی بنا کوش بلاله رضی‌الله تعالی عنهما القا ایلیه بلال که یاننده مرغان نواسنج ارم لال ایدی عبداللهه طوطیٔ سخن آرا کبی تقلید ایله بر اذان ویردی شویله که مردهٔ صد ساله‌یه جان ویردی ناطقهٔ بلالدن هیئت مرسومهٔ اذان سامعهٔ عمر بن الخطابه رضی‌الله عنه یتشدکده عمر یرندن صیچرایوب جر ردای نور پیما ایدرك عزیمت مجلس رسالت پناهی ایلیوب یا رسول‌الله اول جلال احدیت حقیچونکه سنی بزه پیغمبر صادق الوعد الامین کوندرمشدر بو واقعهٔ بدیعة الرسمی سراپردهٔ خیاله بن دخی تماشا ایلمش ایدم لکن « سبقنی عبدالله » دیدی رضی‌الله عنها[22].

ویسی

« قصص انبیا » دن

حج وداع

هجرتك اشبو اوننجی سنه‌سی خاتم الانبیا علیه اَکْمَلُ التَّحَایَا حضرتارینك حج شریف نیتیله مکهٔ مکرمه‌یه کیده‌جکی ناسه اعلان اولندی.

22 *Siyer-i Veysî-i Mekkî ve Medenî*, İst.,Vezirḥanı Maṭbaʿası, 1286 (1870-71), s. 163 v.d.

ناس دخی فخر عالم ایله برلکده حج ایتمك اوزره اطراف و اکنافدن فوج فوج مدینهٔ منوره‌یه کلیب طوپلانمغه باشلادیلر.

ذی‌الحجه‌یه بش کون قاله رسول اکرم اوکله نمازینی قیلدقدن صکره اهل بیتی و اصحاب کرامی ایله مدینه‌دن چیقوب (ذُوالحُلَیْفَه) یه واردی کیجه اوراده قالدی. فرداسی احرامه کیردی و اوکله نمازینی قیلدی. بعده اورادن قالقوب قرق بیك حجاج ایله مکهٔ مکرمه‌یه عزیمت بیوردی. ذی‌الحجه‌نك دوردنجی پازارکونی علی‌الصباح اویله بر عظیم قافلهٔ حج ایله مکه‌یه واردی و (بنی شَیْبَه) قپوسندن حرم شریفه کیردی.

بیت شریفی کوردکده، «یارب! سن بو بیتك شرف و شان و مهابتنی زیاده قیل!» دیدی. همان بیت‌اللهی طواف ایتدکدن صکره صفا اوزره چیقدی. جناب خدایه حمد و ثنا و نیاز و دعا ایتدکدن صکره مروه‌یه ایندی و سعی ایتدی.

او اثناده حضرت علی کَرَّمَ اللهُ وَجْهَه، یمندن عودت ایدرك بر قافله ایله مکهٔ مشرفه‌یه کلدی و رسول اکرم ایله کوروشدی.

دیکر طرفلردن دخی قافله قافله پك چوق حجاج مسلمین کلدی و موسم حج شریفه ایریشدی.

حج موسمی شهر (آذار) یعنی مارت ایچنده کون ایله کیجه‌نك متساوی اولدیغی زمان ایدی و جمعه کونی عرفه اولوب خَاتَمُ الْمُرْسَلِیْنْ یوز بوقدر بیك حجاج مسلمین ایله حج اکبر ایلدی.

او کون رسول اکرم غایت مؤثر بر خطبه اوقودی و بو خطبه‌سنده زمان جاهلیتدن قالمه قان دعوالرینی یساغ ایتدی و ایشله‌مش فائض دعوالرینی قالدیردی.

بعده، «أی ناس! سزك قاریلریکز اوزرنده حقلریکز واردر اما، آنلرك دخی سزك اوزریکزده حقلری واردر. آنلر سزك حقوقکزه رعایت ایتملیدر؛ سزده آنلره حسن معامله ایتملیسکز. مؤمنلر، هپ بربرینك قرنداشیدر، بر کیمسه‌یه قرنداشنك مالی حلال اولماز، مکر که حسن رضاسیله ویرمش اوله. بن، سزه لازم اولان احکام شرعیه‌یی تبلیغ ایتدم و سزه ایکی شیٔ براقدم که آنلره تمسك ایتدکجه هیچ بر وقت ضلالتده قالمازسیکز؛ آنلرك بری اللهك کتابی و دیکری پیغمبرینك سنتیدر» دیودها نیجه احکام دینیه‌یی بیان ایتدکدن صکره، «أی ناس! تبلیغ ایتدم می؟» دیو صوردی و اصحاب کرام، «اوت!» دیمکله اوچ کره، «شاهد اول یارب!» دیو بیوردی.

غلبه‌لك پك زیاده اولوب هرکس رسول اکرمك سسنی ایشیده‌مدیکندن (رَبِیعَةَ ابْنُ اُمَیَّةِ ابْنِ خَلَفْ) رَضِیَ اللهُ تعالی عَنْهُ، فخر عالم حضرتلرینك خطبه‌سنی حضاره تبلیغ ایدردی.

ایکندی وقتی کلمش و حال بوکه اوکله نمازی قیلینامش ایدی. بلال رَضِیَ اللهُ تعالی عَنْه خضرتلری، اذان اوقودی و اقامت کتوردی. ابتدا اوکله نمازی قیلندی، بعده حضرت بلال بینه اقامت کتوردی. ایکندی نمازی قیلندی.

اقشام اوستی حضرت پیغمبر هنوز موقفده ایکن، «اَلْیَوْمَ اَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَرَضِیتُ لَکُمُ الْاِسْلامَ دِیناً» آیت کریمه‌سی نازل اولدی.

معنای لطیفی: «بوکون سزك دینکزی اکمال ایتدم و سزك اوزریکزه نعمتمی اتمام ایلدم و سزك ایچون دین اولمق اوزره اسلامی بکندم و اختیار ایتدم!» دیمکدر.

حال بوکه حضرت پیغمبرك تبلیغنه مأمور اولدیغی احکام دینیه تمام اولنجه آنك دخی بو عالم فانیده ایشی بیتمش اولور.

هر نه وقت که بر ایش تمام اولدی دینلور ایسه، بر نقصانه منتظر اولمق لازم گلور.

بناءً علیه بو آیت کریمه، خاتم الانبیا حضرتلرینك آرتق بو عالم فانیدن رحلت و رب العالمینه مواصلت ایده‌جکنه اشارت ایدی.

ابتدا ابو بکر رَضِیَ اللهُ تَعَالَی عَنْهُ حضرتلری بو آیت کریمه‌یی ایشیتدیکی کبی او اشارتی اکلادی و رسول اکرمك وفات ایده‌جکی خبر ویریلیور دیو آغلادی[23].

احمد جودت پاشا

مولد مصطفی علیه السلام

الله ادن ذکر ایده‌لم اولا	واجب اولدر جمله اشده هر قولا
الله ادن هرکم اول اول اکا	هر اشی اسان ایده الله اکا
الله ادی اولسه هر اشك اوکی	هرگز ابتر اولمیا انك صوکی

قَالَ النَّبِیُّ کُلُّ اَمْرٍ ذِی بَالٍ لَمْ یُبْدَأْ بِسْمِ اللهِ فَهُوَ اَبْتَرُ

هر نفسده الله ادن دی مدام	الله ادیله اولر هر اش تمام
عشقله کل امدی الله ایده‌لم	دردله کوز یاشله اه ایده‌لم
اوله که رحمت قله اول پادشاه	اول کریم و اول رحیم و اول اله
عالم و علام و غفار الذنوب	صانع و تواب و ستار العیوب
دایم و دیان و محصی و شکور	واهب الاحسان غنی فتاح نور
صادق القول و عظیم ذوالجلال	قاسم الرزق و مقیم و لایزال

23 Aḥmed Cevdet Paşa, *Ḳıṣaṣ-i Enbiyâ ve Tevârîḫ-i Ḫulafâ*, Cüz'-i Sâliṣ ve Râbiʿ, İst., Kanâʿat Kütübhânesi, 1331 (1915–16), s. 338 v.d.

قادر و قهار و قیوم و قدیر — فاطر و خلاق و رزاق و خبیر

. . . . . .

بردر اول برلکنه شك یوقدرر — کرچه یکلش سویلینلر چوقدرر
جمله عالم یوغکن اول واردی — یاردملشدن غنی جباردی
واری یوق یوغی وار ایدن اولدرر — دنیاده هر اولنی اول اولدرر
واریکن اول یوغدی انس و ملك — عرش و فرش و ای کنش هم نه فلك
صنعله بونلاری اول وار ایلدی — برلکیله جمله اقرار ایلدی
قدرتن اظهار ایدوب هم اول جلیل — برلکینه بونلری قلدی دلیل
باری‌نه حاجت قلاوز سوزی چوق — بردرر اول ابدن ارتوق تکری یوق
حشره‌دك کر دینلورسه بو کلام — نیجه حشر اوله بو اولمایا تمام
کر دلرسز بولسز اوددن نجات — عشقله دردیله ایدك اصلات

فصل

. . . . . .

بیلکز ای عاشقان مصطفا — حقه اردی انده جان مصطفا
اول هما قوشی چو پرواز ایلدی — جمله خلق فریاده اغاز ایلدی
صبر یاقاسینی یرتب اچدلر — باشلرینه خاك حسرت صاچدلر
طولدی عالم هب غریویله خروش — اول غریویله جهانه دوشدی جوش
هر ملك هر وحش و طیر و جن و ناس — مصطفایچون قوسی طتدی یاس
آه و فریادی کوکا اغدر دلر — بو اودیله جانلرن کویدردلر
نعره و فریاد و زاری های و های — طولدی یرلر کوکلر اه و وای و وای
چونکه بو زاریلری چرخ دکلدی — بیلی بوکلدی و فی‌الحال اکلدی
آی و کون طندی و دوندی رنکی هم — خلق عالم ایچنه دوشدی بو غم
آه ایدوب ایدردی بوبکر رضا — قانیا اول مصطفا و مجتبا
زاریله چاغرب دردی عمر — نیدوز سنسز بز ای خیرالبشر
دردله عثمان عمان حیا — دیدی قانی شاه جمله انبیا
هم علی ایدردیکم یا مصطفا — کتدی عالمدن جمالکسز صفا
خسرتیله در حسینیله حسن — نیده‌وز بز ای دده کتدك چو سن
کتدوکز سز بزی کم اخشایسر — قرة العین بزه کم دییسر
ای دده سنسز بز اوش قلدق یتیم — فرقتك اودی بزی یقدی عظیم
فاطمیله عایشه قیلب فغان — درلریدی الامان و الامان
عمیسی کم مصطفانك واردی — اشبو شعری اول دزب اغلاردی[24].

. . . . . .

سلیمان چلبی

24 Süleymân Çelebî, *Mevlid*, yazma nüsha, Fâtih Kütübhânesi, nu. 5430/1, Tıbkı Basım, varak: 1b, 2b (Aḥmed Ateş, *Süleymân Çelebī, Vesīletü'n—Necât-Mevlid*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954).

قصیده در نعت حضرت نبوی

صاچمه ای گوز اشکدن کوکلمده‌کی اودلره صو
کیم بو دکلو دوتشان اودلره قیلمز چاره صو

آبکوندر گنبد دوار رنکی بیلمزم
یا محیط اولمش گوزمدن گنبد دواره صو

ذوق تیغکدن عجب یوخ اولسه کوکلم چاك چاك
کیم مرور ایله براغور رخنه‌لر دیواره صو

وهم ایلن سویلر دل مجروح پیکانك سوزن
احتیاط ایله ایچر هرکیمده اولسه یاره صو

صویه ویرسون باغبان کلزاری زحمت چکسون
برگل آچیلماز یوزك تك ویرسه بیك کلزاره صو

اوخشاده بیلمز غباریکی محرر خطکه
خامه‌تك باققدن اینسه گوزلرینه قاره صو

عارضك یادیله نمناك اولسه مژکانم نوله
ضایع اولمار کل تمناسیله ویرمك خاره صو

غم کونی ایتمه دل بیماردن تیغك دریغ
خیردر ویرمك قراکو گیجه‌ده بیماره صو

ایسته پیکانن گوکل هجرنده شوقم ساکن ایت
صوسزم برگز بو صحراده منمچون آره صو

من لبك مشتاقیم زهاد کوثر طالبی
نته کیم مسته می ایچمك خوش کلور هشیاره صو

روضهٔ کوینه هردم دور مایوب أیلر گذر
عاشق اولمش غالبا اول سرو خوش رفتاره صو

صویولن اول کویدن طوپراق اولوب دوتسهم کرك
چون رقیبمدر دخی اول کویه قویمن واره صو

دست بوسی آرزوسیله اولورسهم دوستلر
کوزه ایلهك طوپرغم صونك آنکله یاره صو

سرو سرکشلك قیلور قمری نیازندن مکر
دامنن دوته آیاغینه دوشه یالواره صو

ایچمك ایستر بلبلك قانن مکر بر رنکك ایله
گل بوداغنك مزاجنه کیره قورتاره صو

طینت پاکنی روشن قیلمش اهل عالمه
اقتدا قیلمش طریق احمد مختاره صو

سید نوع بشر دریای در اصطفا
کیم سپوبدر معجزاق آتش اشراره صو

قیلمغیچون تازه کلزار نبوت رونقن
معجزندن ایلمش اظهار سنك خاره صو

معجزی بر بحربی پایان ایمش عالمده کیم
یتمش آندن بیك بیك آتش‌خانهٔ کفاره صو

حیرت ایلن بارمغن دیشلر کیم ایتسه استماع
بارمغندن ویردیکی شدت کونی انصاره صو

دوستی کر زهر مار ایچسه اولور آب حیات
خصمی صو ایچسه دونر البته زهر ماره صو

ایلمش هر قطره‌دن میك بحر رحمت موج خیز
أل صونوب اورغج وضو ایچون گل رخساره صو

خاك پاینه یتم دیر عمرلردر متصل
باشنی داشدن داشه اورب کزر آواره صو

ذره ذره خاك درکاهینه استر صاله نور
دونمز اول درکاهدن گر اولسه پاره پاره صو

ذکر نعتن وردینی درمان بیلور اهل خطا
ایله کیم دفع خمار ایچون ایچرمی خواره صو

یا حبیب الله یا خیر البشر مشتاقکم
ایله کیم لب تشنه‌لر یانوب دیلر همواره صو

سنسك اه‌ل بحر کرامت کیم شب معراجده
شبنم فیضك یتورمش ثابت و سیاره صو

چشمهٔ خورشیددن هردم زلال فیض اینر
حاجت اولسه مرقدن تجدید ایدن معماره صو

بیم دوزخ نار غم صالمش دل سوزانمه
وار امیدم ابر احسانك سپه اول ناره صو

یمن نعتکدن گهر اولمش فضولی سوزلری
ابر نیساندن دونن تك لؤلؤ شهواره صو

خواب غفلتدن اولان بیدار اولانده روز حشر
اشك حسرتدن توکنده دیدهٔ بیداره صو

اومدیغم اولدرکه روز حشر محروم اولیم
چشمهٔ وصلك ویره بن تشنهٔ دیداره صو[25]

فضولی

25 ***Külliyât-i Fużûlî***, İst., Yeni Şark Kütübhânesi, 1343 (1927), s. 15 v.d.—***Fużûlî-Türkçe Dîvân***, Metni Baskıya Hazırlayanlar: Prof. Kenʿân Akyüz, Süheyl Beken, Dr. Sedid Yüksel, Dr. Müjgân Cumbur, Ankara-Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958, s. 23 v.d.

غزل

خیالیله تسلیدر کوکل میل وصال ایتمز
کوکلدن طشره بر یار اولدیغن عاشق خیال ایتمز

حقیق عشق چون مستوجب نقصان دکل مطلق
اوزن اهل حقیقت واله حسن و جمال ایتمز

کمال عشقه طالب محترزدر حسن و صورتدن
که قید حسن وصورت عاشق صاحب کمال ایتمز

دلیل جهلدر عشق اهلنه صورت پرست اولمق
که عاقل افتراق ممکن ایله اتصال ایتمز

کوکلده دوست تمکین بولسه اولماز کوزده جولانی
محبت ثابت اولسه اوز یرندن انتقال ایتمز

سواد ماسوادن لوح دل خالی کرك دائم
موحد صفحهٔ ادراکه نقش خط و خال ایتمز

ارادت ضایع ایتمز اهل معنی صورته هرگز
حقیقت جوهرن وجد مجازه پایمال ایتمز

مقید اولماز اهل صورتك رنکنه حال اهلی
فضولی کیم مقیددر مکر ادراك حال ایتمز[26]

فضولی

« تاج التواریخ » دن

ذکر اوصاف شهر استانبول

صاحب لطف طبع حسن ارا — ناظم داستان شاه وکدا
کشور شعری ایلین احیا — شعرانك سر آمدی یحیا

26 *Külliyât-i Fuzûlî*, İst., Yeni Şark Kütübhânesi, 1343 (1927), s. 334.

اول شهر زیبا و مدینهٔ دیرینهٔ دلارا وصفنده بو ابیات خوشنما ایله مدح سرا اولمشدر :

آدی قسطنتنیه‌در انك — تختکاهی‌در آل عثمانك
ایکی بحر ایلمش او شهری پناه — بری بحر سفید و بری سیاه
کیردی بحر ایچنه او شهر اما — دیزینه چیقمدی اناك دریا
یار کبی او شهرمه پیکر — قوشانور سوردن کشلو کر
بو عجبدر که آسمان گردار — بر کنارنده یدی قلعه‌سی وار
اکا دیزدار ایسه گنش یریدر — انجم اول قلعه ده حصار اریدر
چکیلوب آسمانه نیته که مد — یوجلبدر بروجی فوق الخد
سقف افلاکی کبی دنیانك — ایچی قات قات بنادرر انك
قورشون اورتولو قبه‌لر یریر — یلکن آچمش کیلره بکزر
حق بو کیم یوزی صوییدر دهرك — یوق نظیری جهانده اول شهرك
همه هرچه باید بدو در فراخ — پر از باغ و ایوان و میدان وکاخ

. . . . . .

اول مدینهٔ دیرینه ده یوزدن زیاده کنیسه و دیر مساعیٔ جمیلهٔ ارباب خیر ایله مساجد جدیده و معابد سدیده اولوب نیچه‌سی دخی مدرسه و خانقاه و اصحاب سلوکه جایکاه اولمشدر اول دارالامانی تختکاه سلاطین عثمانی اوللیدن برو نیروی اقتداراری ایله و دست یاریٔ معمار همت بلند مقدارلری ایله معمور اولوب محکم و رفیع و استوار و وسیع نیچه نیچه مصنع و زیبا مساجد وعمارات سلطانیه ایله مزین اولمشدر که هیچ برینك پیشکاه طاق مبانیسنه دست اقتدار سلاطین آفاق ایرشمش دکلدر نته کیم محلی کلدکده ایراد اولنور و بانیلری اولان سلاطین جنت معاد قصّه‌لری خلالنده آثار خیرلری تعداد اولنور وزرا و امرا و علما و سائر اصحاب خیرات اول خطهٔ دلاویزده تأسیس ایتدکلری نفیس مسجدلر و یکیدن بنیاد ایتدکلری مدارس وعمایری ارباب بصائر حین مشاهده‌لرنده حائر اولوب خیطهٔ بیاندن گذراندر اوقات خمسه‌ده اول صوامع اسلامیه مأذنه‌لرندن پیدا اولان کلبانك محمدی بر وجهله بلند و دلپسند اولورکه طاس سرنگون قبهٔ نیلگون صدای غمزداسی ایله مملو اولوب شرف بخش گوش سروش اولور و هر منار گویا که بر چنار سایه‌داردر اوستنده بلبلان گلستان تقدیس و تفرید شام و سحر تغرید ایدر ابنای زمان اول مدینهٔ حصینه حصانتنده حیران اولغین ام الدنیا ایله تلقیبه سزاواردر و غرایب آثاره اشتمال ایله اعجوبهٔ ادواردر محیر عقول اولان مشمولات مقبوله‌سنك بری طاق بلند رواق احداق حذاق مشاهدهٔ فتور و فطوردن تعجیز ایدن آیاصوفیه قبه‌سیدرکه مزید تناسب و استحکامی استعلامی ایچون تحدیق بصر و تعلیق نظر ایدن دقیقه شناسار کتابه‌سنده (فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ) آیتنی دیدهٔ درایت ایله مشاهده ایدرلر و اول عبرت دیرمینا و غیرت قبهٔ خضرانك کمال اتّساع و ارتفاعن کورن صاحب نظران دانا (اِنَّ الَّذِينَ سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَى لَنَا بَيْناً دَعَايِمُهُ اَعَزُّ وَ اَطْوَلُ) مفهومنه ما صدق ایدوکین تصدیق و نوع مفرد ایدوکین تحقیق ایدرلر .

(لمؤلفه)

بر اولو قبه در مرفوع و اعظم ایچنده محو اولور اون بش بیك آدم
انك مرمرلری هیچ وصف اولنمز مثالی آنلرك شمدی بولنمز
منار آسا ستونلر سبز و ازرق صماق و صاری واق و ابلق
کیسین طونجدن دوکشدر استاد عجب طور اوزره اورمش اکا بنیاد
دخی‌مواج زرین مرمری وار مزین انلر ایله چار دیوار
ملون مرمر ایله سطحی مفروش اواور سیر ایلین حیران و مدهوش
مطبقدر ایکی یردن یولی وار سکردوب چیقسه اولور اسب رهوار
عجب پیکردر اول بنیان عالی بسیط خاکده یوقدر مثالی
مگر شاهان عثمانی بناسی که زیبادر بناسی و فناسی
خصوصا جامع سلطان محمد که اولمشدر معلی و ممهد
سلیمان خان غازی جامعی که وصفی عاشق أیلر سامعینی
نه تشبیه ایتمك اولور بر بنایه نه وصف ایلر صریح و نه کنایه
بلند اولمش فلك کردار اساسی انی کورن اولور غیرییی ناسی
جنان باغنده اول سلطان مبرور اوله اسلافی ایله شاد و مسرور
جهان دوردقجه دورسون جانشینی یدی اقلیم اوله زیر نگینی

سلطان صادق النیه فاتح قسطنتنیه اول دیر دیر ساله‌دن چرك شرکی ازاله ایدوب عبادتکاه اهل انتباه و انجمن ذکرالله ایتدکدن صوکره اول حصن مصون درونلنك اکثر اراضی و محلاتی و دکاکین و عقاراتنی که عنوة فتح اولنمشیدی معبد مزبور مصالحنه وقف شرعی ایتدیلر و اول عبادت کاهده اعلای کلمة الله مراسمنی مرعی ایتدیلر[27].

خواجه سعدالدین

« تاریخ پچوی » دن

(حکایت) بعضی ثقه‌دن مسموعمز اولمشدر اول سفر ظفر اثرده ابوالسعود افندی مرحوم قاضی عسکر ایمشلر وکندینك ایکی خوش خوان و خوب الحان دانشمندلری وار ایمش بالذات ایکیسی دخی سعادتلو پادشاه عالمپناه غازیٔ ذیشانك معلوملری ایمش خطبهٔ شریفه قانغیسی اوقومق امر اولنور دیو استیذان ایدرلر سعادتلو پادشاه غازی مرحوم ایکیسنك دخی بری برندن فرق یوقدر الا فتحه متعلق بر خطبهٔ شریفه انشا ایتسونلر بیوررلر فی الواقع برینك نظم ایتدیکی خطبه پسندیده دوشوب خطابتی اول ایدر اول حینده ملازمت ایله بر اووچ التون احسان ایدرلر عودتده بلغراددده ابو السعود افندی

27 Ḫvāce Saʿdeddīn Efendi, *Tâcü't-Terâriḫ*, c.1., İst., Ṭabʿḫâne-i ʿÂmire, 1279 (1863–64), s. 430, 433 v.d.

مرحوم بر قضاء تلخیص ایدرلر یوق منلا تیز در دیو بیوررلر استانه‌یه واردقدنصکره بر زمان مرور ایدر مرحوم ایسه تکرار عرض ایتمز برکون عرضه کیردکده یکی ملازمی اونوتدك بوندنصوکره ملازمتی پایانه ایریشدی بیوررلر حَقّ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى اول غازی و عادل پادشاهی غریق لجهٔ بحر رحمت ایده طریق ملازمت وقضایی دخی بویله بیلورلر و بویله‌جه کوزه درلر ایمش چون خطیب بلیغ النده بر عریان تیغ ایله منبره صعود ایدوب حمد خالق خدا و تصلیهٔ سرور انبیا ایتدکدنصکره اسم همایون پادشاه ظفر مقرونی یاد ایلدی جمله عساکر مسلمین و کافهٔ موحدین که حسابدن بیرون و حد وعددن افزون ایدی هرکسه برکونه حالت و ذوق و بر مرتبه شوق عارض اولدی که کوز یاشلرین سیل روان کبی جاری و بوغزایه باعث اولان پادشاه اسلامه جناب باری تعالی یاری اولق ایچون بر مرتبه دعا و ثنا ایشار و نثار ایلدیلر که قابل تعریف و تحریر دکلدر[28].

« میزان الحق » دن

مبشره

وصیت ثانیه

واعظ افندیلره لایق وصیتدر. بو مقامده وعظ و نصیحت آدابندن بر قاچنی تعداد ضمننده بو وصیتی درج ایدرز؛ تاکه استماع ایدنار بیلوب آدابه رعایت ایده‌لر و وعظ دیکلیه‌لر. ادب اول: وعظنده شهر خلقنك عرفنه وعادت و اصطلاحنه مخالف سوزلر اولمیه؛ زیرا بونلر قیل و قال واختلالدر. ادب ثانی بودرکه، اهل اسلام آراسنده اختلاف وار ایسه، رفق و حسن تعبیر و نصح دلپذیر ایله تألیف قلوبه و نفرت اغراضی دفعه متعلق وعظ اولنه. بر جانبی طوتوب، اوته طرفه عتاب آمیز سوزلر ایله شماتت اولنمیه که، عداوت ازدیادنه سببدر. ادب ثالث بودرکه، عموم اوزره اوامره امتثال و نواهیدن اجتنابه و فرائض و واجباتی ادایه ترغیب و وعد و وعید بابنده افراط و تفریط ایتمه‌یوب اقتضاسنه کوره حکیمانه اوله. خلق امن و یأسه دوشمیه‌لر، بین الخوف و الرجا کیده‌لر؛ خوف جانبی غالب اولورسه اولسون. ادب رابع بودرکه زمان و مکان ومقتضاسی نه ایسه أدا اولنه. فضائل ایام و شهور وعمل یوم و لیلده وارد اولان اخبار و آثار نقل وعوامه ترجمه و تعلیم اولنه. موضوع حدیثدن غیری احادیث ضعیفه نقلنده بأس یوقدر. حقنده اخبار و آثار وارد اولان نوافل و عباداته ترغیب اولنوب، عادته مبنی اولان نمازلر و عبادتلر ذکر اولنمیه؛ بلکه، اول بابده کاغد قورلرسه دخی سکوت ایلیه. ادب خامس بودرکه، عوام فهمندن خارج اولان مباحث دقیقه‌دن ویاخود تصوف اصطلاحنه مبنی جبروت ولاهوت عالمندن دم اورلمیوب، اکثر مخاطبك حال و شانی اولمیان سوزلر سویلنمیه؛ بلکه واضح و فهمی آسان اولان نصیحتلر و تمثیللر سویلنه. امام راغب اصفهانی « ذریعه » ده و « تفصیل نشأتین» ده، « وعظ عوام ایچوندر؛ خواص ایچون دکلدر» دیمشدر. كَلِّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ فحواسنجه سنته رعایتدن چقلمیه؛ زیرا اکثر مستمعینده فهمه لیاقت اولمامغله، نفس ناطقه، مجهولی معلوم ایدنمك جانبنه میل ایتمه‌یوب اعراض ایدر. انك اعراضی روح حیوانینك داخله توجهنه سبب

28 *Târîḫ-i Peçuyî*, c.1., İst., Maṭbaʿa-i ʿÂmire, 1283 (1867–68), s. 228 v.d.

اولوب، نوم حادث اولور. اول اجلدندر که اکثر خلق وعظ و خطبه مجلسنده اویورلر؛ زیرا خطبه عربیدر؛ فهم ایتدوکی تقدیرده معنا ایله چندان آشنالغی یوقدر. ادب سادس بودر که، وعظه مناسب نوادر و حکایات و لطائف و ابیات گاهی ایراد اولنه؛ اما بشرط آن که طعامده نمك مثالی اوله. ادب سابع، بو رساله‌ده یازیلان مباحثه و سائر جزئیات امور نقلنه تکثیر مستمعین و اشتهار مصلحتی ایچون طمع و هوس اولنمیه، عموم اوزره حلال و حرام و صلوات وصیامه متعلق و عقائد اجمالی و اصول و ارکان اسلامی تعلیمه متعلق نافع سوزلر سویلنه؛ لطافت تقریر و حسن تعبیر صاحبی اولانی دیکلرلر. واعظده علم یوغیسه، باری آداب وعظدن چیقمغله خلقه ألم ویرمه‌یه!.

وصیت رابعه

بو فقیردن استفاده ایدن طالبلره: خصوصاً و سائر طلبه‌یه عموماً لایق اولان وصیتدر. بو مقامده فقیر دخی، فاضل محقق قاضی میر، جام گیتی نما آخرنده یازدیغی وصیت کبی توصیه ایدوب دیرم‌که، اولا، قوابلدن اولان ذوات تحصیل مقدمات ایتدکدنصوکره عقائد اسلامیه‌یه کوره، مسائل متنی ضبط ایلیه؛ بعده باقی فنلره قانون اوزره شغل ایلیوب هرکثرته وحدت جانبندن باشلیه و بر فنی اتقان اوزره تمام ایتمدن فن آخره انتقال آیلمیه وکندی‌کسبی و معاشی سمتی نه در کوروب، اکا موافق فنلری تحصیل و تکمیل ایلیه؛ اکر وقت و حال مساعد اولورسه سائرین کوره و تحصیل تمام اولمه‌دن بعضی مناصب و وظائف علمیه‌یه هوس ایلمیه؛ زیرا قضا و فتوا و وعظ و امامت و خطابت وکتابت قانون اوزره شغله مانعدر. آنلر وظیفه‌سنه اشتغال لازم کلور. بعدالتحصیل دخی نظریانك وحشیلری نسیاننه سببدر؛ زیرا اول خصوصلره اشتغال بر فنك جزئیاتیله اشتغالدر. اول دخی قانون و ترتیب اوزره دکل، مدعی و مستفتینك مرادی اوزره‌در. اول اجلدن فاضل روم بروسه‌لی خواجه زاده مرحوم، «سید شریف بالواسطه استادمدر؛ جمله تحصیلم آنلرك آثارندندر. طریق نظرده سید و سعدالدین تألیفلرندن غیری بر کتابه استفاده قصدیله بقمدم. بندخی سید رتبه‌سنه واصل اولوردم؛ اکر بر قاچ مانع اولماسیدی: اولا آنلر صحیح‌المزاج ایدی؛ بن علیلم و آنلر عمرینك اولندن آخرینه‌دك درس تحریری ایله قانون اوزره شغل ایلدیلر. بنم زمان شغلمه مناصب اجنبیه تداخل ایلدی؛ یعنی قضا وفتوایه مبتلا اولوب شغلدن قالدم» دیدکلری شقایق حاشیه‌سنده مسطوردر. امدی طالب صادق صحیحجه تحصیل مراد ایدرسه لایق بودر که اول قضالره اوغرامیه. امر معاشی بر غیری یردن تدارك ایلیه. عقاید اهل سنتی محکم ضبط ایلیوب کتاب و سنت و اجماع امت حصننه کیره. قرآن و حدیثی و فقها و اولیا کلامنی میزان اتخاذ ایلیه. بعده حکما کتابلرینی و متکلمین سوزلرینی و صوفیون کلامنی تتبع ایدوب «خذما صفا دع ماکدر» فحواسنجه هر برندن فکر و نظر صحیحله مفید اولانی قبول ایدوب مستفید اوله. هیچ برینی رد و انکار ایتمیوب تعصب دردینه دوشمیه. نیته که مقدمه‌ده تنبیه اولندی. بو مقامده دخی کلام بونکله انجامه ایروب رساله تمام اولدی.[29].

کاتب چلبی

29 Kâtib Çelebî, *Mîzânü'l-Ḥaḳ*, İst., İkinci Basım, 1286 (1870–71), s. 141, 144 v.d.

« ثمرات الفؤاد فی المبدأ والمعاد » دن

فصل ثانی — واحد الزمان و غوث اعظم و کیفیت طلب انسان کامل بیاننده‌در

. . . . . شمس حقیقت محمدیه مطلعنه مقابل دوشن مرآته پرتو عشق الهی تابان اولمامق نیجه قابلدر. شیخ علوان شیرازی « ترجمهٔ کلشن راز » ده مقلد ایله محققی بیان بیوررلر :

ترجمهٔ کلشن راز

جهانده ایکی درلودر مرایی — که الدارلر بولار یوخسول و بایی
بریسی یورر اسکی کسوت ایله — که زاهدلر اولور بو صورت ایله
عوام الناسی بولار ییمك استر — بولارکله اشتمك دیمك استر
کیرلر پاره پاره کهنه جامه — دیلرلرکم سویله‌لر عوامه
یکی طون کی دیسك کیمز اولورسه — بو دیدیکك سوزه اویمز اولورسه
که یعنی دنیا ترك ایتمش دیسونلر — جهانده نفسی اورکتمش دیسونلر
فتللنورسه طارامز صقالن — که دیسونلر اونتمش کندی حالن
دیسونلرکم حقه مشغول اولوبدر — عوام ایچنده بو مقبول اولوبدر
ایکنجیسی بو در اهل ریانك — ایشت ایمدی علامتلرین انك
یلر آردنجه دائم نیك نامك — دیلر مقبولی اوله خاص و عامك
دیلر کیم کبره سلطان صحبتنه — دخی هم واره خاتونلر قتینه
اکر کهنه کیرسه کندوزینه — اوشانور خوار اوله سلطان کوزینه
اکر یکی کیر ایسه عوامی — اوشانور منکر اوله دیو نامی
بهالو صوف آلور دکدیرر اینجه — مطوق کسدیرر دکدیرر اینجه
زیارت اولنوب عزت بوله‌لر — دعاسن آله‌لر خدمت قیله‌لر
کوررلر بونلری تعظیم ایدرلر — اوکینه اردینه دوشوب کیدرلر
کیر دین اهلی هر لبس حلالی — حق ایچون چوقه وهم صوف و شالی
ریا اولور عبادتده و سوزده — بدنده و کیه‌جکده و یوزده
عبادتده ریا شرك خفی در — ریا غفلت دکیزینك کنی در
ایشتدك حالنی اهل ریانك — که بونلر مشرکیدر کبریانك
همان طالبلره بونی دیمکدر — غرض دین اهلی ایچون غم یمکدر
حق اهلنك ایشتکل وصف و حالن — که بونلر عرض ایدرلر حق کمالن
لباسی کاه تاج و که عبادر — کهی دستاری و کاهی قبادر
دکل مخصوص بونلر بر لباسه — قبایه، شاله ویاخود پلاسه
اولوبدر بونلرك نفسی مسلمان — قو فعلی و قولی دین و ایمان
غرضدن، شبهه‌دن پاك و مطهر — ایچی و طیشی شرع ایله منور
حق انی قوللره ایلر وسیله — که رحمت ایده خلقه آنکله
نه کیم وارسه ولیلر اول زمانده — الی آلتنده‌در انك جهانده

جهانده غفلت اولمز اکا طاری — کیم اونوتدرر اکا کردکاری
نظر قلماز جهانده ملك و ماله — نه طاکی واردر انك کشف حاله
باشنده وار انك ربانی تاجی — بو خلقه یوقدر انك احتیاجی
انك بر همتی واردر جهانده — که بر ذره دکل کونین انده
علوم اولین و اخرینه — اولوبدر سینه‌سی انك خزینه
اکر اقرار و انکاری بو خلقك — حقیقت بلکه هر حالی بو خلقك
جمیعی لعبته و لهوه بکزر — خطایه ظن و مکره سهوه بکزر
مقامی یوق انك عالمده معلوم — تك و تنها یورر مسکین و مظلوم
ادی خلق ایچره درویش وکدادر — ولی معنا یوزنده پادشادر
حق انی نوریله پنهان ایدوبدر — اکرچه صورتا انسان ایدوبدر
انی زیرکلکیله کیمسه بیلمز — هواسنه طپانلر اکا ایرمز
یوق انك ظاهرنده اشبو حالت — کیم اولولغنه ایلر دلالت
کسنه صورتندن نسنه طویمز — انکچون اکثر خلق اکا اویمز
عوام الناس کبیدر هر صفتده — یمکده، ایچمه‌ده، بکزده، بتده
ال ایرمز انك ایاغی توزینه — که سرمه اولا جان و دل کوزیمه
مکر حق بیلدیره انی قولنه — قچن بو پرده‌لردن اول بیلینه
صقین نا اهل ایله هم صحبت اولمه — بولاروکله مردار اولوب اولمه
جهانده ترك عادت ایلیه‌رك — حقه خالص عبادت ایلیه‌رك
وار ایله ترك عادت قیل عبادت — جمع اولمز عبادات ایله عادت
دیلرسك کیم اولهسك بنده‌ٔ خاص — کرك کیم اوله سنده صدق و اخلاص
که معنا بو اراده ختم اولنسون — کیمی فاش وکیمیسی کتم اولونسون[30]

صاری عبدالله افندی

« شرح پند عطار » دن

در صفت شرف خدمت کوید

تا توانی ای پسر خدمت گزین — تا شود اسب مرادت زیر زین

تا توانی گزینه ظرفدر زیرا تا مادام معناسنه در خدمت مفعولدر ایکنجی تا تعلیل ایچوندر اسب شودك فاعلی و زیر اکا ظرفدر گزین کاف عجمی‌نك ضمیله امردر مصدری گزیدن‌در اورندلمك معناسنه مضارعی گزیند و گزیننده کلور اسب ات در فرس معناسنه زیر آشغه‌در مقابلی زبردر که یوقارودر زین کسرله ایرکه ات ارقاسنه اوررلر سرج معناسنه زین پوش حاشیه که ایر اورتوسیدر زین کوه ایر قاشیدر زین کر اکرجی در سراج معناسنه (معنای بیت) بودرکه ای پسر تا که قادرسن یعنی قادر اولدقده خدمت اختیار ایله و سائر احوال ایچندن انی اورندله تا که مرادك اتی

30 Ṣarı ʿAbdu'llāh Efendi, *Semerâtü'l-Fu'âd fi'l- Mebde' ve'l-Meʿâd*, İst., Maṭbaʿa-i ʿÂmire, 1288 (1872–73), s. 34 v.d.

ایر التنده اوله یعنی تحت سرجده فرس مرکوب ادم مرکوبه نیجه مسخر اولدیسه مراد و مقصودك دخی سکا مسخر و میسر اوله زیرا خدمت وسیلهٔ نفسدر فتح فاء ایله و نفس عینی مراددر پس خدمتدن مراد طریق تواضعی اختیار و مصالح عبادده بولنمق و اداء حقوق و خدمت باب الله درکه صورت کاملهسی مرشد کامله خدمتدر و خدمتك غایتی (مَنْ خَدَمَ خُدِمَ) موجبنجه مخدوم اسماء و ممدوح خلائق اولمقدر[31].

بروسهلی اسماعیل حقی

« حدیقة الجوامع » دن

جامع حضرت خالد بن زید در قصبهٔ ایوب

. . . . . .

استانبول فتح اولندقده شیخ موسی الیه آق شمس‌الدین حضرتلرینك قوت قدسیه و کرامات انسیه‌لریله تعیین ایلدکلری محل قبر شریفلری اولمق اوزره سائر تاریخلرك دخی تعیینلرینه مطابق اولدیغی جهتدن محل مزبور حفر اولنوب ایکی قولاچ مقداری عمیق یرده بر حجر محرر ظهوریله آشکار اولمشدر. روایت اولندیغنه کوره حجر مزبورده تحریر اولنان (هَذا قَبْرُ اَبِی اَیُّوب) بناء علی ذلك درحال بر تربهٔ شریفه بناسنه شروع اولنوب ختامنده بر جامع شریف دخی علاوه قلنمشدرکه حالا ایوب جامعی دیو مشهوردر. طاق درکاهنده اولان تاریخی بودر :

چون سکز یوز التمش اوچ سالنده بو — جامعی سلطان محمد یاپدی نو
کانَ هَذا مِثْلَ جَنَّاتِ النَّعِیم — مَجْمَعٌ لِلّٰهِ مِنْ قَوْمٍ اتَّقَوْا

بعد زمان سلاطین عظام همتلریله نیجه تعمیرات و ترمیمات ایله خدمتلر اولنوب و اصحاب خیراتدن دخی اتمکجی زاده احمد پاشا که چوق وقت دفتردار اولمشدر مصلی اوکنده حالا باقی اولان ضمیمه ۱۰۰۰ تاریخنده بونك همتیله بنا اولنمشدر بیکیوز اوتوز التی تاریخنده عموماً سلاطین جامعلرینه رمضان شریفلرده ماهیه‌لر یاپلمق اوزره فرمان همایون صادر اولدیغی اثناده جامع مزبورك مناره‌لرینك قامتلری قصیر و ماهیه یاپلمغه تحملی اولدیغی جهتدن ایکیشر شرفه‌لی مجدد ایکی مناره بنا اولنمق فرمان اولنوب بیکیوز اوتوز آلتیده تمام اولمشدر. تاریخ منارهٔ جدیده :

نماز پنجکاهی خلقه اعلان — ایدرلر اسم اعظمله مسخر
صلادر شهدیا اهل مذاقه — اولوب شیرین ادالرله محرر
چیقوب آوازی عرشه دیدی تاریخ — تَعَالَی شَأْنُهُ اَللّٰهُ اَکْبَرْ (۱۱۳۶)

31 Bursalı İsmāʿīl Ḥaḳḳî, *Şerḥ-i Pend-i ʿAṭṭār*, İst., Muḥib Maṭbaʿası, 1287 (1871), s. 469 v.d.

دریا طرفنده اولان مناره‌یه ۱۲۳۸ سنه‌سی ذی‌القعده‌سنك اون دردنجی چهارشنبه کونی عصر وقتی بقضاء الله تعالی صاعقه اصابتیله مناره‌ٔ مزبورك اوست شرفه‌سنه قدر براز محللری رخنه‌دار اولدیغندن با فرمان عالی شرفه‌ٔ بالادن یوقاریسی تجدید اولندی. تحقیقمزه کوره بوندن یدی سنه صوکره خارج جامعده اولان ایکی محفللری دارالسعاده اغاسی الحاج بشیر اغا بنا ایلمشدر. کندی دخی آنده تربه‌ٔ مخصوصه‌ده مدفوندر و اوقات ثلاثه‌ده پنجره‌ٔ مزبور اوکنده دعا اولنان و مواجهه پنجره‌سی تعبیر ایدیلان پنجره‌نك کشادینه احمد خان اول حضرتلری موفق اولمشلردر. «تاریخ صبحی»ده بیان اولندیغی اوزره نقش قدم حضرت نبوی بیك یوز قرق درت سنه‌سی رجبنده سلطان محمود خان اول حضرتلرینك رأی اصابت قرینلری ایله سرای همایوندن حضرت خالد بن زید رضی‌الله عنه تربه‌ٔ مطهره‌لرینه نقل بیوریلوب حالا زیارتکاه خاص و عام اولان محله ودیعه قلنمشدر[32].

آیوانسرایی حافظ حسین

32 Ayvansarāyî Ḥāfız Ḥüseyin, *Ḥadîḳatü'l-Cevāmi'*, c.1., İst., Maṭba'a-i Muḥib, 1281 (1865), s. 243 v.d.

III.

KİTÂBE, VAKFİYE ve BERÂT ÖRNEKLERİ

کتابه‌لر

1.

مزار کتابه‌سی

(انتقل من دارالفناء الی دارالبقاء) المرحوم المغفور اخی یوسف بن اخی علی
فی تاریخ سنة تسع ثمانین و سبع مائه [33].

2.

میدان جامعی کتابه‌سی (سنه : ۹۷۲)

یاپدی چون حضرت حسن پاشا
فضل حقله بو دار رحمانی
کوریجك آنی هاتف غیبی
دیدی تاریخ (فیض یزدانی [34].)

3.

میدان جامعی آولیسنك شمال طرفنده تربه قپوسی کتابه‌سی

شهر سیواس ایچره جانا اشبودر
شیخ شمس الدین قطبك مشهدی
دیدی فوری کنبدی تاریخنی
نوره اولسون مصفا مرقدی [35].

4.

نعمان افندی کتبخانه‌سی قپو کتابه‌سی

جناب حضرت نعمان افندی مفتیٔ ذیشان
بنا ایتدی رضاء الله ایچون اجرن ویره سبحان
تمام اولدقده فهمی نقطه داریله دیدم تاریخ
کتبخانه مکمل اولدی مسعود ایلسون رحمان [36].

33 *Kitâbeler—1.*, Mübârek Ġālib, *Anadolu Türk Âṣâr ve Maḥkûkâtı Tetebbuʿātına Esâs—Anḳara*, İkinci Kısım, *Kitâbeler*, İst., Devlet Maṭbaʿası, 1928, s. 19.

34 Riḍvan Nāfiz—Uzunçarşılı-oġlu İsmāʿīl Ḥaḳḳî, *Anadolu Türk Târīḫi Tedḳīḳātından—Sivas Şehri*, İst., Devlet Maṭbaʿası, 1928, s. 130.

35 *ʿAyn. eṣr.*, s. 131.

36 *ʿAyn. eṣr.*, s. 137.

قسطمونیده اسماعیل بك جامع شریفی وقفیه‌سی صورتی

(تاریخی : ٨٦٥)

. . . . . مدرسهٔ مذکوره‌ده تدریس ایچون حنفی المذهب علوم ادبیه‌دن لابد اولنلره واقف علوم شرعیه‌نك اصلیه و فرعیهٔ فنلرینه عالم دیانت و ورعیله موثوق ایام معتادهٔ معهوده‌ده وظائف تدریس اداسنه مواظب تفسیر کلام ربانیه و احادیث نبویه و مسائل فقهیهٔ حنفیه ایله مشتغل بر مدرس تعیین و هر کونده کندیسنه اون درت درهم وهر سنه‌ده آلتی مد بغدای وآلتی مد آرپه ویریلمه‌ك قرارلاشدیردی و مدرسهٔ مذکوره‌ده علوم شرعیه ایله مشتغل و ملازم و مداوم طلبه ایچون کونده بش درهم قرارلاشدیردی که مدرس بو بش درهمی روا کوردیکی کبی تقسیم ایده و طلبه‌لردن هر بررلرینه اتمك و چوربادن مقدار کافی ویریلمه‌سنی شرط ایلدی . . . . . .

. . . . . .

الله محسنینك اجرینی و موقوفنك رجاسنی اضاعه ایتمز حکمنده اعانهٔ الهیه‌یه مظهر موقع و قدری عالی حاکم دخی شو وقفیهٔ مذکوره‌نك صحتیله اشاغیده اسامیسی مرقم شهود و عدل محضرنده حکم ایتدی اشبو حکم نامه‌یی تاریخ هجرینك سکز یوز آلتمش بش سنه‌سی شهر شعبان المعظمنده تحریر ایلدی .

اخی یوسف ابن المرحوم سید علی بن بهادر اغا خوش خدم بن عبدالله صفی‌الدین مصطفی بن نبی
اخی حسن القسطمونی الشهیر بصوفی خوش قدم الشهیر بقراسی مصطفاء

شهدبما فیه الحاج سلیمان نکاری حسام الدین حسن ابن خیرالدین ابن صفر بن مرحوم
المتولی فی‌العمارة المذکوره اسماعیل القسطمونی عبدالغنی ابن عبدالرزاق

محی‌الدین الیاس ابن بغدادی شهد بما فیة زین الحاج و الحرمین
اغاء قسطمونی مجدد الدین مراد ابن اسماعیل[37].

37 Meḥmed Behcet, *Anadolu Türk Âṣâr ve Maḥkûkâtı Tetebbuʿâtına Esâs—Ḳasṭamoni Âṣâr-i Ḳadîmesi*, İst.,Maṭbaʿa-i ʿÂmire, 1341 (1925), s.125 v.d. (Evḳāf Sicilleri'nin 134'üncü sayfasından naklen Arabca aslının tercemesi).

قسطمونیده ییلانلی درکاهنه عائد برات صورتی

(تاریخی : ۱۲۷۹)

برات شریف عالیشان سامی مکان سلطانی و طغرای غرای جهان ستان خاقانی غبر بالعون الربانی حکمی اولدرکه بیك ایکیوز یتمش یدی سنه‌سی ذی‌الحجهٔ شریفه‌سنك اون یدنجی کونی تخت عالی بخت عثمانی اوزره جلوس همایون میمنت مقرونی واقع اولوب عموماً تجدید برات اولنمق قاعدهٔ مرعیهٔ سلطنت سنیه‌دن اولدیغنه بناءً نظارت اوقاف همایون ملوکانه‌مه ملحق مدینهٔ قسطمونیده واقع علی بن سلیمان بن علی مارستان دارالشفا بقعه‌سی و قفنك مشیخت جهتی متصرفلری اشبو رافعون توقیع رفیع الشان خاقانی السید الشیخ نعمان عزت و السید حافظ محمد امین سری و السید احمد حسیبك یدلرنده اولان عتیق برات بالتقدیم تجدیدی رجا اولنمقدن ناشی قیوده مراجعت اولندقده جهت مذکوره ایکیوز آلتمش درت سنه‌سی محرم الحرامنك اوسطی تاریخیله مومی‌الیه‌مك عهده‌لرنده اولدیغی تبین ایلمش اولدیغندن قیدی و عتیق براتلری موجبنجه تجدیداً برات شریفی اعطا اولنمق بابنده صادر اولان فرمان عالیشانم وجهله تجدیداً بو برات همایونمی ویردم و بیوردم که مومی‌الیهم اسلوب سابق اوزره جهت مذکوره‌یه اشتراکاً متصرفلر اولوب اشبو برات عالیشانمه مغایر تصرفلری امورینه طرف اخردن مداخله اولنمیه شویله بیله‌لر علامت شریفه‌مه اعتماد قیله‌لر تحریراً فی الیوم الثانی من شهر ربیع‌الاول لسنه تسع و سبعین و مأتین و ألف[38].

38 ʿAyn. eşr., İst., Maṭbaʿa-i ʿÂmire, 1925, s. 165 v.d.

Fiyatı : 10 TL.